

KERESZTÉNY MAGVETŐ.

XLIII. évf.

November—December.

6-ik füzet.

A modern katolikusok felelete a pápai encyclikára.

II.

A modern katolikusok, míg feleletük első részében kritikájukat igazolják és annak eredményeit mutatják fel, a második részben bölcseleti álláspontjukat védelmezik. Az Encyelika azt veti szemükre, hogy agnostikus elveket vallanak, immanentalista módszert követnek és hogy az agnosticizmust alkalmazzák a történelemre a tünemények transfigurációja és disfigurációja követelményeivel.

Mindenekelőtt a nekik tulajdonított agnosticizmusról szólnak. Az Encyelika azt mondja, hogy a modernizmus arra az eszmére van építve, „hogy az emberi értelem teljesen a jelenségek körére van szorítva, azaz azokra a dolgokra, a melyek láthatók s azontúl menni sem joga, sem hatalma nincsen.“ Az Encyelika ellenmondásba esik, mikor őket agnostikusoknak akarja feltüntetni, mert ugyanabban a cikkelyben oly véleményekkel tiszteli meg, melyek az agnosticizmussal összeférhetetlenek. Ugyanis azt mondja, hogy „a modernisták megállapították és meghatározták, hogy a tudománynak és történelemnek atheisticusnak kell lennie“ és tovább azt adja hozzá, hogy a modernisták szerint „a vallás, legyen az természeti vagy természetfeletti, magyarázatot kíván.“ Nem következetlenség-e egy lélekzet alatt vetni a modernisták szemére az agnosticus nézetet, mely az észnek nem enged meg semmi állítást a jelenségek körén túl és az atheisticus követelményt a tudományt és történelmet illetőleg és azután azt az elvet, hogy a vallás eredete és természete megengedi a magyarázatot?

De eltekintenek ez elszólástól, melyet a pápai levél szerzői nehéz munkájukban, hogy a modernizmust az ő bölcselmük elavult categoriába beszorítsák, elkövettek, és vizsgálják, ha

csakugyan van-e valami az agnosticisusból az ő rendszerükben. Spencer Herbert az agnosticismust az ő „First Principles“-jében így határozza meg: „Hogyha a vallás és tudomány természetét és benső értékét nézzük, az elsőben bizonyos elsődleges eszméket és általánosan nélkülözhetetlen elemeket és a másodikban bizonyos, más igazságokból nem levezethető s azért megmagyarázhatatlan igazságokat találunk. Ugy, hogy mind a vallásnak, mind a tudománynak alapjában mintegy semleges térre jutunk, melyen az értelmi elemzés semmit sem tehet — egy csomó eszmére és érzelemre, melyekről nem tudunk számot adni. Ez alapon a hit és tudomány kibékülhet, ki kell békülniök. Ezt az „Unknowable“ — „Meg nem ismerhető“ birodalmának kell elneveznünk; és mert így van, gondosan őrizkednünk kell minden merész kívánságtól, hogy annak természetébe behatolhassunk vagy tulajdonságait és cselekvése módjait a mi kicsinyes metaphysikai speculációinkkal meghatározhassuk.“

A mindenség mysteriumával szemben való tehetetlenségnek ez agnostikus megvallása ellenkezik a modern katolikusok szellemével. Védelmük éppen kísérlet arra, hogy kikerüljék ez agnostikus ismeret-elméletet az által, hogy azon felülemelkednek; éppen minthogy az agnosticismus maga is egy kísérlet, hogy felülemelkedjék a materialistikus positivisumon. Az agnostikus csupán racionalistikus elvekkel eltelve, az ismeretnek más formáját nem képzei, mint a jelenségeknek érzéki tapasztalattát és az ész műveletét arra, hogy a vallásos böleselemnek a világ eredetéről és egy legfőbb lénytől függéséről való elméleteknek védelmére használt érveit szétszórja. A mint Kant a koszmologiai, psychologiai és theologiai eszméknek ellenmondásait felfedte, Spencer is megkísérlette a tiszta ész okoskodása által, hogy rámutasson amaz önkényes és aprioristikus elemekre, melyek a valóról való minden metaphysikai és vallásos magyarázatainkba belémennek és arra következtet, hogy a való alapja ismerő tehetségünknek megközelíthetetlen.

A modern katolikusok álláspontja az ismeretre és annak értékére teljesen különböző ettől és nemcsak a jelenkori legáltalánosabban elfogadott böleseleti állásponttal esik össze, hanem a tudományos kritika eredményeivel is.

Mindenekelőtt az ismeretnek különféle neveit különbözőteti meg — érzéki, tudományos, böleselemi és vallási ismeretet.

Az érzéki ismeret az, mely az érzék tárgyaira vonatkozik; a tudományos ismeret, mely a felfogott érzéki tárgyak, jelenségek különféle csoportjait veszi számításba és azok változásainak állandó törvényeit fejezi ki; a bölcselmi ismeret a világegyetem magyarázata az emberi szellemnek benne levő kategóriái szerint s az élet és cselekvés változhatatlan szükségére tekintettel; végül a vallásos ismeret, az ember tényleges tapasztalata az isteniről, mely benne és az egész világban munkál.

Természetesen ezzel elesnek a régi scholastikus meghatározások, melyek a tudományt úgy fogják fel, hogy az „*cognitio rei per causas*“ s a bölcselmet, mint „az emberi és isteni dolgoknak végső okaikban ismeretét.“ De az nem a modern katolikusok hibája, hogy a tudományok bölcselme megmutatta, hogy mennyi tiszta felvétel van mindenik tudományban, vagy hogy a pszichológiai elemzés kitüntette az alanyi és személyi elemeket, melyek az elvont ismeret alakításához hozzájárulnak. Úgy, hogy ma többé nem lehet olyan ismerő tehetségről beszélni, mely az alanyi elemtől teljes függetlenségben működne és érkeznék bizonyosságra és az igazság, a melyre érkezik, „*adaequatio rei et intellectus*“ lenne. Ma az elmélet úgy jelenik meg, mint az értelmi tevékenységnek egy neme, a szó legáltalánosabb értelmében és mint e tevékenység kísérője. Az ismeret a szellem ama munkás törekvésének eredménye, melylyel a létezőn uralkodni akar és azt szolgálatába akarja hajtani bizonyos értelmi *schemák* segélyével vagy tervekkel, melyekben a tárgyaknak hasznos viszonyait és összeköttetéseit jeleníti.

Az ismerő tehetséget, mint az ember egész benső életének működését tekintve; az elvont gondolat és cselekvés közti szoros solidaritás viszonyát mindig szem előtt tartva; a gondolat és akarat közti költött határokat, melyeket a scholastikus pszichologia emelt, lerombolva — minél szélesebb körre terjesztik ki a modernisták a „megismerhető“ határait és az emberre nézve lehetségesnek tartják, hogy magasabb való dolgok megismerésére jusson. Mint a tudomány a tapasztalatot a mennyiségtan törvényeivel egyesítve, kiterjeszti az ember uralmát a természeti világ felett s mint a metaphysika megfelel annak a szükségességnek, hogy az ember cselekvését a világegyetem határozott eszméje által vezesse: aképpen az erkölcsi életnek is szükségei, az isteninek ama tapasztalata,

mely a lelkiismeret elrejtett mélységében megy végbe, az érzékfelettinek amaz érzékére vezetnek, mely az ember egész erkölcsi lényén uralkodik.

Hogy Istenhez nem a középkori metaphysika megmutatásai vagy a csodákból és prófétákból vett bizonyítékok által jutnak, az kevésbé zavarja a modern katolikusokat, elfogadják a tiszta ész kritikáját, melyet Kant és Spencer alkottak, de nem esnek vissza, mint Kant a gyakorlati ész aprioristikus bizonyosságára és nem végzik, mint Spencer a „megismerhetetlen“ állításával, hanem azt tartják, hogy az emberi szellemben más erők is léteznek arra, hogy az ember az Igazra jusson, mely erők épp oly megbízhatók, mint a tiszta ész, az igazságra jutásban. Nem tagadják, hogy felfogásukat az immanentismus elvei hatják át, mert azt teszik fel, hogy az ismerő egyén nem tisztán szenvedőleg az ismeret folyamatában és vallásos tapasztalataiban, hanem saját szellemi természetéből hozza elő a bizonyítékot egy magasabb valóságra, a melyet intuitive felfogott, valamint abból hozza elő annak a magasabb valóságnak abstract formuláját is.¹

De az immanens elv oly veszélyes-e, mint az Encyelika szerzői látszanak hinni, mikor ezt írják :

„Miután — a modernisták szerint — a vallás az életnek formája, annak magyarázatát is éppen az ember életében kell keresni. Innen az ő vallási immanens elvük. Már most minden életjelenségnek első mozgalma, a milyen jelenségnek mondják a vallást is, bizonyos szükségre, kíváncságra vezetendő vissza a vallásos életnek kezdetei egy bizonyos érzelemre, vagyis a szív gerjedelmére“.² Bár a modern katolikusok gondolata itt scholastikus categoriákban van kifejezve, elismerik, hogy azok lényegileg az ő eszméik a vallás eredetét illetőleg. A vallás szerintük az emberi szellem elnyomhatlan szükségeinek önkéntes eredménye, mely szükségek kielégítést a benső és érzelmi tapasztalatban találnak, az Isten jelenlétének tapasztalatában. És e nézetük szerintük a hagyományyal sem ütközik össze.

Azt nem tagadják, hogy szerintük az Isten lételét illető

¹ Le programme des Modernistes. Replique à l'Encyclique du Pape Pie X. Pascendi Dominici gregis. 111—117. l.

² Pascendi Encycl. I. b. Immanentia.

amaz érvek, melyeket a scholastikus metaphysika a változásból és mozgásból, a dolgok véges és esetleges természetéből, a tökéletesség fokaiból s a világegyetem ezéltanából von, már elvesztették érvényüket. Ama fogalmak, melyeken ez érvek nyugosznak, a Kant utáni kriticismus következtében elvesztették azt az absolut jelleget, melylyel a középkori aristotelikusok felruházták. Miután ki van mutatva, hogy minden abstract fogalomban, melyet a valóról alkot az ember, van felvételes, világos, hogy nemesak minden ilyen érv összeesik, hanem hiábavaló más ilyeneket alkotni is. Természetes ezért, hogy az Isten lételének megbizonyítására, vagyis az isteniben való hit igazolására a lelkiismerethez kell folyamodni. Mert a vallás eredete a lelkiismeret ténye és azt, mint ilyent kell vizsgálni. Ezt jogosnak tartotta a katolikus tannak sok jeles képviselője is. A modern katolikusok teljesen következetesek, mikor a transcendens Istenség megbizonyítását az emberi lelkiismeret immanens szükségéire alapítják és ama mély vágyakozásra és arra a mindig visszatérő szükségességre tekintenek, melyek az embert arra sarkalják, hogy teljes erejével emelkedjék Isten felé, ki már az által is munkál az emberben, hogy beléje azt a vágyat adta, hogy őt keresse. Ezért a modern katolikusok az immanentismus hívei.

De az immanentismus nem oly rettenetes rossz, mint az Encyclika szerzői látszanak hinni, s a modern katolikusok következőleg az Encyclikának az immanentismussal kapcsolatos egy pár pontjára, melyek azt állítják, hogy ellenmondás van a modernisták nézetei és a vatikáni tanács meghatározásai között, kimutatják, hogy az ellenmondás csak képzelt.¹

Ezután a „transfiguratio“ és „disfiguratio“ kérdésére térnek át. E szavakkal az Encyclika azokat a következtetéseket jelzi, melyeket a modernistáknak az agnosticismusnak a történelemre alkalmazásából kellene levonniok.

„A Meg nem ismerhető“, a melyről beszélnek, nem úgy jelenik meg a hitnek, mint különálló, elszigetelt valami, hanem valamely más tüneménynyel összekötve, mely tünemény bár a tudomány és történelem birodalmához tartozik, de mégis túlterjed bizonyos mértékben annak határain. A hit a tüne-

¹ Le prog. d. M. 118—135. l.

mény mögé rejtett „Meg nem ismerhető“ által vonzatva, teljesen hatalmába keríti a tüneményt és azt bizonyos mértékben saját életével hatja át. Ebből két dolog származik. Az első a tüneménynek bizonyos „transfigurációja“, vagyis a saját határain felülemelés, mi által alkalmas anyaggá válik az isteni forma számára, a melyet a hit ad annak. A másik ugyanazon tüneménynek bizonyos „disfiguratioja“, a mi abból áll elé, hogy a hit, mikor a tüneménytől a hely és idő körülményeit elvonja, oly jellemvonásokkal ruházza fel, a melyek valósággal nincsenek meg benne.“¹

A modernisták már elébb megadva a feleletet az agnosticizmusra és a „Meg nem ismerhetőre“, itt arról nem beszélnek, hanem csak a történelmi valóság elváltoztatásáról. A mit az Encyelika itt nekik szemükre hány, kétértelműségen alapszik. A tárgynak elváltoztatása, a mit a hit okoz, a mikor a tárgyat átfogja, vagy az ismeretek sorára vonatkozik, a mely esetben az elváltoztatást tagadni nem lehet; vagy pedig az ontologiai valóságokra, mely esetben az elváltoztatást éppen annyira tagadják, mint az Encyelika, mely megbocsáthatatlan kétértelműséget követ el, mikor nem különbözteti meg e kétféle dolgot. Bővebben is megmagyarázzák ezt.

Senki sem tagadhatja, hogy egy történelmi tény mind nagyobb arányokat ölt és mind mélyebb jelentőséget nyer az elbeszélésekben, melyeket egyik nemzedék a másiknak ad át, mely nemzedékek egyénei a történelmi tény erkölesi és vallási értéke iránt érdeklődnek. És mert éppen a történelmi tény gyakorlati következményeit és az ember erkölesi életére való számos alkalmazását nem lehet egyszerre mind előhozni, hosszú időre van szükség, míg az emberek annak egész jelentőségét felfogják. De ez nem jelenti, hogy a jelentőségéről tett későbbi, újabb nemzedékek által való mélyebb tapasztalatok ontologiailag valamely új dolgot tartalmaznának és potentialiter ne lettek volna benne magában a történelmi tényben eredetileg.

Kétségtelen, hogy az ismeret szempontjából azok a történelmi tények, melyek a hitnek is tárgyai, kidolgozáson mennek át, miáltal oly jellemvonásokat öltenek fel, melyek eredetileg nem voltak meg bennük. A hit Krisztussa például különböző

¹ P. Encyel. I. §. Transfiguratio, defiguratio.

dolog a történelem Krisztussától. Az utóbbiból egy mystikus theologiai nagy rendszernek a kiinduló pontját vette a hit. De nem lehet feltenni, hogy ontologiai szempontból a történelmi Krisztusban ne lettek volna benne mindazok az erkölcsi értékek s mindazok a vallási jelentőségek, melyeknek a keresztény tapasztalat evangéliumi életet élve, lassanként tudatára jött. A vallási tények titokzatos jelentőségük. És a hitnek megvan a hatalma, hogy e jelentőségeket felismerje. A hit nem teremti azokat, hanem megtalálja. De hogy az ember megtalálhassa, szüksége van a hit tehetségére, mely a tényekkel foglalkozva, azokon kétségtelenül transfiguratiót és disfiguratiót visz végbe (háromsági formula), de csakis az ismeret szempontjából és nem ontologiai szempontból. És ezzel a magyarázattal az Encyclika kifogása elesik.¹

Az Encyclika vádat csinál a modernisták ellen olyan tanításokból is, melyek tényleg a katolikus hagyománynak hiteles tanításai. Ezekre is felelnek.

Az Encyclika azt mondja: „A modernisták nem tagadják, sőt megengedik, közülök némelyek nyíltan, mások rejtetten, hogy minden vallás igaz”.² Ez így meglepőleg hangzik. De nem a modernisták nézetét fejezi ki. A mit a modernisták mondanak, hogy minden vallás, mely tekintettel van a mivelttség és társadalmi fejlettség fokára, melyet az illető vallásnak hívői elértek, jótékony és üdvös tapasztalatot hozhat elő. Továbbá, hogy a kereszténység és a többi vallások nem az egyenlőség viszonyában állanak egymással, hanem abban a viszonyban, melyben a kevésbé tökéletes áll a tökéletesebbhez. Az egyházi atyák és a későbbi tudósok mind egyeznek abban, hogy az alsóbb vallásokban is van valami jó, a mennyiben mindenik foglal magában valamit a kezdeties kijelentésből.

Az Encyclika azzal is vádolja a modernistákat, hogy a tudományt elkülönítik a hittől és hogy a hitet alája vetik a tudománynak, három úton: „mert minden vallási tény a tudomány megítélése alá esik; mert maga az Isten eszméje is a tudománynak tárgya; és mert a hívő bensőleg kényszerítettik arra, hogy a hitet és tudományt egymással összhangzásba

¹ Le Progr. d. M. 136—140 l.

² Pascendi Enc. I. 2. §.

hozza.¹ A pápai irat ugyanazokat a szavakat használja a modernistákkal szemben, a melyeket IX. Gergely használt a theologia bizonyos tudósaival szemben, hogy „a bibliának mennyei lapjait böleselmi tanhoz kötik hozzá”. E szemrehányás ellenmondásos volta eléggé mutatja, hogy mily üres beszéd az. A modernisták a jelenkori psychológiával egyezőleg szorosán megkülönböztetik egymástól a hitet és tudományt. A szellemi források, melyekből azok előjönnek, előttük egészen különbözők. Annak az állításnak, hogy ők a hitet alája vetik a tudománynak, nincs semmi értelme. Hogyha az egyéni és közhitvallások külső kifejezései, hogyha a theologiai rendszerek tények, melyek mint ilyenek a tudomány alá tartoznak, ez nem azt teszi, hogy az azoknak alapúl szolgáló psychologiai mozzanat, hit tudományos elméletekhez lenne kötve. A kritika a hitnek külső formáit, a hitvallásokat elemzi; de maga a hit, ámbár az általános miveltség arra hatással lehet, magától támad a lélekben és a tudománytól független.

Az Encyclika szemükre veti azt is, hogy az egyházat és az államot el akarják választani. Itt a hivatalos egyház hibának veszi azt, a mi a modernistáknak egyik leghőbb vágya, mit az egyház maga is üdvözlne, hogyha a tények látását nem homályosítaná el a világi fényhez ragaszkodás.

A modernisták érteni tudják azokat a gyakorlati elhatározó okokat, melyek az egyházat a középkorban arra indították, hogy a politikai hatalmat is magához ragadja, mely bár némelykor akadály volt szellemi befolyásának, de mégis bizonyos módon elősegítette a középkori Európa fejlődését. De azok a történelmi körülmények, melyek az egyházat arra indították, hogy politikai felelősséget vegyen magára, már rég megszűntek létezni. Az újkori állam maga szabályozza a társadalom anyagi és erkölcsi érdekeit. Így levén a dolog, az egyház csakis örvendhet annak, hogy megszabadul a politikai tehertől és egészen a szellemi birodalomnak adhatja át magát, a lelkek vezetésére szoritkozva. Az egyháznak csakis haszna lesz ebből. Minő rokonszenvet fog nyerni az egyház a kor legjobb szellemei részéről, ha fentartja továbbra is elvesztett hatalma romjait, vagyha hiábavaló kísérleteket tesz annak visszanye-

¹ Pascendi Encycl. I. 2. §.

résére? El az üres politikai nagyravágyással, el a fondorlatokkal! Az egyház középkori hatalma nem fog többé visszaterni.¹

A modernisták feletük utolsó részében üldöztetésükről szólnak. Ugyanis a pápa elrendelte: hogy a modernista tanárokat — kiknek száma nem kicsiny — mindenütt távolítsák el a papnevelő intézetekből; a modernista könyveket, mégha *imprimaturral* is vannak ellátva, kárhoztassák; a modernista akár egyházi, akár világi összejöveteleket tiltsák el; az ifjú papnövényedéket tartsák vissza a jelenkori gondolat tanulmányozásától; minden egyházmegyében állítsanak fel őrködő bizottságot s a püspökök időnként tegyenek jelentést, ha terjedtek-e a modernista eszmék egyházmegyéjükben.

Bármennyire is hajlandók a modernisták arra, hogy tisztelettel fogadják a pápa szavát, nem tudják e fegyelmi szabványokban felfedezni azt a szelid és békés szellemet, melynek uralkodni kell annak a szívében, — ki a Krisztus nevében beszél. E szabványok a legszélsőbb mértéke a szigornak, mely a XX. százban lehetséges. Sőt némely részletük a középkori inquisitio szélsőségeit újítja fel. Avagy nem a szenvedély, nem a düh kitörése-e, mikor elrendeli a pápai irat, hogy a modernista papokat, azaz a legtehetségesebbeket és legmunkásabbakat üldözni kell, a legalsóbb állásokba helyezni, hogy tehetségeik terméketlenségbe veszzenek el s ki legyenek téve kevésbé tehetséges, de szolgálóbb, engedelmesebb társaik gyalázásának?

A pápának e rendelete a canonjog alapelveivel is ellenkezik, mert az őrködő bizottságok felállítása megszorítása a püspöki jognak és tekintélynek s a klerusban megoszlásokat idéz elő, egyiket a másik ellen kémkedésre úszítva. — Drakói rendeletekkel akarnak ellenük dolgozni. De a modernisták Gamaliel szavaira emlékeztetik a Vatikánt, melyeket a Pétert és apostoltársait letartóztatni akaró farizeusoknak mondott: „Engedjétek ez embereket szabadon. Mert ha emberektől van e tanács, semmivé leszen; ha pedig Istentől van, fel nem bonthatjátok, hogy ne láttassatok Isten ellen tusakodni.“ (Csel. 5, 38. 39.) X. Piustól nem kérnek mást, csakhogy engedje őket szabadon, hogy munkájokat folytathassák. Hogyha e munka életre

¹ Le Progr. d. Modern. 141—150. l.

hivatott, az üldözések ellen is diadalmaskodni fog; ha nem, magától megsemmisül.

A modernisták az elsőt remélik. Ők a katolikus hagyományt összhangba akarják hozni az újkori gondolkodással és társadalmi vágyódásokkal. Egykor a scholasticismus is ugyanazt mivelt az egyházi atyák bölcseلمي hagyománya ellenében, a mit most a modernisták a középkori hagyománnyal szemben. A scholasticismus is akkor forradalminak látszott. Aristoteles munkáinak olvasását 1210-ben rendelettel tiltották el és megismételték e rendeletet 1228-ban IX. Gergely pápa és 1263-ban IV. Orbán pápa, de végre is hasztalanul, ama kor irányzatával szemben, mely az aristotelesi bölcseletben a legkielégítőbb formát találta meg a saját nézeteihez. Aquinoi Tamás, ki iránt felebbvalói eleinte épp úgy bizalmatlankodtak, azután végrehajtotta a dogma és az aristotelesi bölcselem közt az egyeztetést. A modernisták most hasonlót cselekesznek, mikor az újkori vizsgálódás eredményeivel és gondolkodással akarják a vallást egyeztetni. És céljuktól nem fogja eltéríteni az üldözés. Ha a hivatalos egyház még keményebb eszközöket is fogna használni ellenük, mint a milyeneket eddig használt, akkor is megmaradnak a mellett, a mit maguk elé tűztek és arra tovább fognak munkálni, mert lelkiismeretük megnyugtatta és bátorítja.¹

Protestans keresztények előtt nem új dolgok a modern katolikusok eszméi. De mindenesetre tanulságos, hogy azok az eszmék, melyekért a protestansokat folyton bélyegezte a római egyház, most saját körében hódítanak, a róm. katolicismusban féltékenyen nevelt egyének lelkében is világosságra jönnek. A modern katolicismus nem ér el minden pontban, a vallás minden kérdésében a szabadelvű protestantismusig. De a tudományos miveltség hatása a római egyháznak bizonyos élő rétegein már átment s a fölvilágosult gondolat idővel tovább folytatja alakító munkáját.

A modern katolikusok a pápai Encyelika és rendeletek ellenére is az emberiség érdekében dolgoznak, mikor a juristico-scholastikus egyházat más jellegűvé akarják változtatni, az evangelium értelmében való egyházhoz közelebb hozni; és

¹ Le Progr. d. Modern. 153—170. 1.

minden ország nemzeti érdekében, mikor a papságot a scholasztikus nevelésrendszer helyett más nevelésben akarják résziesíteni, hogy ne legyenek a tudomány és történelem ismeretétől, a kor gondolkozásától elzárva, s hogy ne legyenek kénytelenek továbbra is viselni azt a ferde helyzetet, mi magukra a miveltebb róm. katolikus világiakra már rég bántólag hat, hogy a róm. kath. papoknak más keresztény egyházak papjait és tagjait egy maradványos keresztény-ellenes elvért eretnekeknek kell nézni, hanem juthassanak oda, hogy mint azokkal apostoltársak tekinthessék magukat a kereszténység közös nagy feladatai munkálásában és az előnyomuló atheismus ellen való annál hathatósbabb védelmezésében.

PÉTERFI DÉNES.

Tanulmányok Luther irataiból.

VI.

„A világi felsőségről.“

A mióta az egyház utolsó diadalát is megvívta a pogánysággal szemben; a mióta léte feltételeit minden irányban a legteljesebb mértékben biztosítva látta: azóta egyetlen alkalmat sem szalasztott el, miáltal külső tekintélyét emelhetni, uralmát jól megalapozhatni vélte. Bármilyen magas fogalmakat örökölt a kereszténység a királyságra és császárságra nézve úgy a zsidóktól, mint a rómaiaktól; bár mindkét nép tudatában az állam feje, mint az Isten helytartója úgy élt: mégis kitartó munkával sikerült az egyháznak a világi hatalom fogalmát lényegesen alászállítani. Igaz, hogy Konstantinos óta az egyház az állam és császár védő szárnyai alá menekült; igaz, hogy a császárok nagy befolyást gyakoroltak az egyház életére, a menyiben a zsinatokat ők hívták egybe s azok határozatait ők erősítették meg: mégis lépten nyomon kitűnik az egyháznak önállóságra való törekvése s az állammal ellentétes érdeke. Már Ambrósius majlandi püspöknek sikerült Theodosiosszal letétetni császári jogát az egyház szabályai előtt. Azonban még sokáig volt az egyház az állam fenhatósága alatt. És éppen az állam adta kezébe azokat az eszközöket, a melyeknek ügyes felhasználásaival később veszedelmes ellenfele lehetett. Az egyház birtoklási és törvénykezési joga, a klerikus és laikus osztály megkülönböztetése s a klerikusnak a világi elem fölébe emelése, a püspököknek nyújtott kiváló előnyök és kedvezmények: mind megannyi lépcső volt az egyháznak hatalmi törekvéseiben. Ezekhez járult a monarchiai eszmének a megvalósítása, a mi a pápaságban jutott kifejezésre.

Császár és pápa! Két hatalmas versenytárs. Egyik az

egyházi, másik a világi hatalom képviselője. Küzdelmük az állam és egyház küzdelme. Nem ezélünk a két fél között lefolyt hosszas és elkeseredett harcot végig kísérni, mely a középkori egyháztörténelem nagy részét betölti s a mely az úgynevezett investitúra harcban élesedik ki a legjobban. Elég az, hogy e küzdelemben az egyházi hatalom erősebbnek bizonyult a világi hatalomnál. Ez a harc IV. Henrich német királyt Canossába juttatta; a Hohenstaufok uralmának tragikus véget vetett; a pápának és az egyháznak pedig megszerezte a 4-ik lateráni zsinat fényes dicsőségét.

Azonban a pápaságot is hamar utólérte végzete tulkapásaiért. Erről beszél a pápák „babyloni fogságának“ szomorú korszaka. Beszél amaz idő, a melyben egyértelműen nyilatkozott meg a kereszténység ama közohajtása, mely az egyháznak fejében és tagjaiban (in capite et membris) reformálását akarta. Mind hiában való. A pápákat képzelt nagyságok dicsősége annyira elvakította, hogy észre sem vették, hogy idegen területen járnak akkor, a mikor a világi hatalomhoz göresösen ragaszkodnak. A fej romlottsága megrontotta a tagokat is. Az egyház egy sötét chaosszá változott. Az evangelium és kereszténység, az egyház és állam, a papi és világi hatalom fogalmai annyira elhomályosultak és össze voltak zavarva, hogy egyiket a másiktól megkülönböztetni, egyiknek vagy a másiknak körét megállapítani nem lehetett. A scholastikusok, mint a hagyományok védelmezői s a pápaság hűséges csatlósai, különleges bölcsészetükkel még jobban összezavarták a helyzetet úgy, hogy Luther fenti idézett művének, János szász herceghez írott előszavában így szól: „Annyira teljesen hatalmába kerítette az ördög a zofistákat és a főiskolákat, hogy maguk nem látják, hogy mit és miképpen kelljen beszélniök vagy tanítaniök.“¹

A helyzet tisztázása, a fogalmak megvilágítása, az egyházi és világi felsőség határainak a kimutatása indította Luthert, hogy „a világi felsőségről“ czimű iratát 1523-ban nyilvánosságra hozza. E műben — a mint Köstlin mondja — „a világi és egyházi körök eddig ismeretlen szétválasztásának alapvető elveit és a lelkiismeret szabadságának eddig hallatlan és végtelenül fontos bizonyítékát találjuk meg.“ E szavak fejezik ki a mű

¹ Luther Márton művei: III. k. 364. l.

igazi méltatását. Éppen ezért annyira fontos okmánya ez a kereszténységnek s különösen a protestantizmusnak, hogy azzal részletesebben kell foglalkoznunk.

Ama hagyományos és minden szentírásbeli alapot nélkülöző egyházi felfogással szemben, hogy a papi rend s ennek uralma isteni eredetű, Luther is fölállítja a maga főtételét, a mely így hangzik: „A világi jog és hatalom Isten rendeléséből van a világon.“ Milyen óriási különbség és áthidalhatatlan távolság van a két felfogás között. De Luther a mit állít, azt bizonyítja is. Főtételét mindenek előtt a szentírásra alapítja. Mit tanít az irás ebben a tekintetben? Minden lélek a felső hatalmasságnak engedelmes legyen; mert nincs hatalmasság hanem Istentől. Róm. 13. v. 1—2 v. És tovább: „Annakokáért engedelmesek legyetek minden emberi rendelésnek, az Úrért.“ I. Pét. 2. r. 13—14. v. Ugyancsak erősségül hozza fel az irás ama helyeit is, a melyekben az embernek a bünt büntető joga van kifejezve. Ezt a büntető jogot — szerinte — mástól nem kaphatta az ember, mint Istentől.

Igaz, hogy sok ellenérvet is lehet s szoktak ellene felhozni ugyancsak a szentírásból s éppen Jézus és az apostolok tanításaiból. Így: „A gonosznak ne álljatok ellene gonoszszal.“ Máté 5. r. 39. v. „Magatokért boszút ne álljatok.“ Róm. 12. r. 19. v. Az irás eme szavai azt látszanak bizonyítani, mintha csakugyan a keresztények semmiféle büntető hatalommal nem bírnának. Azért a kath. tan ezeket „tanácsoknak“ tekinti, melyek csak a „tökéletes“ keresztényekhez vannak intézve. A közönséges keresztények még mindig az ó szövetségi „parancsolatok“ alatt állanak. Így tehát különbség van keresztény és keresztény, tanács és parancsolat között.

Luther ezt a megkülönböztetést helyteleníti. Szerinte a Krisztus beszéde minden keresztényre egyformán kötelező. Fél keresztények nincsenek. Vagy hisz és szeret valaki s akkor igaz keresztény, vagy pedig hitetlenül és szeretet nélkül él s akkor legyen egyházi vagy világi foglalkozása, még sem keresztény.

Az evangelium idézett szavai nem *tanácsok* a tökéletesek számára, hanem *parancsolatok*, a melyek minden keresztény embert egyformán köteleznek. És ha a Jézus szerinti istenor-szága általában megvalósult volna; ha az egész világ igaz hívő keresztényekből állana: akkor nem is lenne szükség a

királyok tekintélyére, a fegyverek erejére s a büntető hatalomra; mert akkor a szentlélektől vezéreltetve, mindenki a hit és szeretet parancsai szerint élne. A mint a jó fa jó gyümölcsöt terem, úgy az igaz keresztény minden külső kényszer vagy rendelet nélkül önkényt jót cselekszik.

Azonban mivel istenországa megvalósulva nincsen, mivel az embereknek nagyon csekély része él keresztényi módon: azért szükséges a fegyver, hatalom, a mely útját állja a gonoszok gonoszságainak. Mint a kötél és láncz a vadállaton, olyan a külső hatalom az emberen. Ha ez nem volna, akkor felfalná az ember egyik a mást, feldulná a családi élet szentségét s a világot pusztasággá változtatná. Éppen azért a ki minden világi hatalom nélkül kormányozná a világot: az utat nyitna a féktelen szabadosságra és a korlátlan garázdálkodásra. A ki az evangelium elvei szerint akarna kormányozni, annak előbb az egész világot keresztényé kellene tennie. Minthogy pedig az nem lehetséges, s mivel a farkasokat és bárányokat nem lehet egy akolba zárni s egy területen legeltetni: azért fenn kell állnia a világi uralomnak is, a mely a külső békét védje s a rossz terjedését föltartóztassa.

Luther, a ki olyan mélyen be tudott hatolni az irás szellemébe, a fenti igék magyarázatánál önkényüleg és egyoldalúan járt el. Annyira gyűlöli a bűnt és gonoszságot, hogy annak a megakadályozására mindenféle fegyvert jogosnak tekint. És e felfogásában Jézusnak a szeretetre, türelemre és megbocsátásra buzdító szavai nem puhitják meg. Inkább kész azokat egy nem létező és megvalósíthatatlan világra vonatkoztatni, mint hogy a maga felfogásából valamit engedjen. Így esett meg, hogy az a Luther, ki a lelki szabadságnak volt hős bajnoka s ki olyan merészen tépte szét azokat a kötelékeket, melyek a hitszabadságot fogva tartották, másfelől a zsarnokság útját egyengette és uralmát támogatta. Tévedni emberi dolog. Ez alól Luther sem volt kivéve. Tévedése hamar megboszulta magát. A német paraszt háboruban a zsarnokság ellen a szabadságért harczoló névtelen ezerek kiontott vére tesz bizonyosságot erről. A hatalom vakmerő lázadásnak tekint minden lépést, melyet az alattvalók a szabadság czélja felé tesznek s kész vérbe folytatni az ilyen irányu törekvéseket. E tekintetben Luther is a hatalom mellé állott s annak jogait az irás tekintélyével támogatta, védelmezte.

Hát vajjon a kereszténynek a hatalommal szemben hogyan kell viselkednie? Luther szerint kötelessége magát mindenben alája rendelni és neki engedelmeskedni. Ugyanis — így okoskodik — a keresztény ember nem csupán önmagának és önmagáért él. Ha azért látja, hogy a világi hatalomra a gonosz és rossz emberekért szükség van: akkor kötelessége a jó példaadás kedvéért annak engedelmeskedni, hogy a hatalom tekintélye és tisztelete fenmaradjon.

Még egy ezzel összefüggő kérdést akar tisztázni Luther, melyet felszínre hoztak a reformáció korában az úgynevezett rajongók. Ezek a szentírás egyes kifejezéseire s Jézus és az apostolok életére hivatkozva, tiltották a fegyver viselését. Így hát Luther sem térhetett ki a kérdés elől, hogy az igazi keresztény viselhet-e fegyvert s állhat-e a világi hatalom szolgálatába? Erre a kérdésre a fentiek után nyilván való a válasz. Ha a világi hatóságra szükség van: akkor annak szolgálatába nyugodtan állhat a keresztény, a nélkül, hogy a Jézus tanításával összeütközésbe jöjjön. Az igaz keresztény nem önmagáért áll a hatalom szolgálatába, nem azért, hogy ott boszút álljon vagy rosszat rosszal fizessen, hanem tisztán azért, hogy a külső békét fentartsa s ezáltal embertársainak szolgáljon. Luther szerint sem az ó, sem az új szövetség nem tiltja a fegyverviselést, sőt a biblia tanításaiból megállapíthatjuk, hogy a mikor a világi felsőségeknek szolgálunk, akkor Istennek szolgálunk.

Igaz ugyan, hogy sem Jézus sem az apostolok fegyvert nem viseltek. Nem — mondja Luther, — mert nem az volt a hivatásuk. Még sok olyan hivatal van a világon, melyet ők nem töltöttek be, de azért mindenik jó és Isten előtt kedves hivatal. Jézus maga, ha fegyvert nem viselt, de azt el nem tiltotta. A mit ő akart e tekintetben, az ennyiből áll: A „keresztény embernek képesnek kell lennie minden gonoszságnak és jogtalanságnak elviselésére, ő maga ne álljon boszút, a bíróság előtt ne védekezzék, hanem úgy viselkedjék, hogy a maga érdekében általában ne legyen szüksége világi hatalomra és törvényre. De mások részére lehet, sőt kell megtorlást, jogot, védelmet és segítséget keresnie és tennie mindent a mit lehet.“¹

Még egy nagy kérdés lebegett a Luther szemei előtt s

¹ I. i. m. 382. l.

jelen iratának tulajdonképpeni célja az volt, hogy erre a kérdésre megfeleljen s azt tisztázza. Meddig terjedhet a világi felsőség hatásköre? Nagyon lényeges e kérdés, mert istenor-szága van veszélyben, ha a világi hatóság átlépi hatáskörét. Hol van hát a határ, melyen túl a világi hatalom nem léphet? „A világi hatalom törvényei tovább nem terjedhetnek, mint a testre, vagyonra s arra a mi külsőleg létezik a földön.“ A lélek mélységeibe, a hit dolgaiba tehát nem avatkozhatnak. A lélek kormányzására egyedül Isten ígéje van hivatva. Soha sem azt kell néznünk, hogy mit hisz a tömeg, mit rendelnek az atyák és zsinatok, hanem azt, hogy mit tanít Isten ígéje. Merő oktalanság az, mikor a külső hatalom a lélek s a hit dolgaiba avatkozik. Avagy ki parancsolhat a holdnak, hogy világoljon? Melyik bíró ítélne vajjon ott, a hol semmit nem lát s-nem ismer? Beláthat-e valaki a sziv és lélek rejtelseibe? Azért igen szépen mondja Luther: „Kinek-kinek dolga, hogy milyen a hite s neki magának kell törekednie valódi hitre; mert a mily bizonyos, hogy senki más nem mehet be helyettem a pokolba vagy az égbe, épp oly kevésbé hihet vagy nem hihet helyettem s a milyen kevésbé nyithatja, vagy elzárhatja előttem a mennyet vagy a poklot, épp oly kevésbé kényszeríthet hitre vagy hitetlenségre. Mivel tehát mindenkinek lelkiismeretétől függ, hogy miképp hisz vagy nem hisz, s ebből a világi hatóságnak semmi rövidsége nincsen, ez okból legyen ő is elégedett s intézze a maga dolgait s hagyja az embereket, hadd hidjenek így vagy amúgy, a mint lehet és tetszik nekik és senkit erőszakkal ne kényszerítsenek, mert a hit az egyéniség szabad elhatározása melyre senkit sem lehet kényszeríteni. Istennek műve az az emberi lélekben.“¹ Az egyéniség nagyrabecsüléséből s az emberi jogok mély tiszteletéből fakadó igaz szavak ezek. Mintha Dávid Ferenczet hallanók, a ki szintén erős meggyőződéssel hirdette, hogy „A hit Isten ajándéka.“

Mi következik abból, ha akár az egyház, akár a világi hatóság külső kényszert alkalmaz a hit dolgaiban? Következik a tettetés, a hazugság, álszenteskedés és képmutatás. Ezek a bűnök pedig azok fejére szállanak, kik a külső kényszert alkalmazták. Luthernek e figyelmeztetését ma is megiszivlelhetnék

¹ I. i. m. 389. l.

azok, kik családi és társadalmi kapcsolatokat, ígéretek és fenyegetéseket használnak a hitbéli meggyőződés lerontására, a kik durva kézzel nyulnak az ember lelki világába, a hol pedig uralodni, egyedül Istennek áll hatalmában.

Egyházi felfogás szerint az „eretnység“ mindig égrikiáltó bűn volt. Azokat üldözni, tüzzel vassal pusztítani kell, mert a ki azt teszi, az Isten előtt kedves dolgot cselekszik. Felteszi azért Luther is e kérdést: Hát ezek szerint az eretnység ellen semmi védelem nincsen? A világi hatóság nem szólhat bele a kérdésbe. Az eretnőséget soha sem lehet erőszakkal elnyomni, ahoz más eszköz kell; itt más kérdésről van szó, semhog az fegyverrel lehetne elintézni. Isten ígéje intézkedjék ebben, ha ez nem elegendő, elintézetlen marad a világi hatalom előtt, még ha vérrel tölti is meg a világot. Az eretnőség lelki baj, azt nem lehet semmiféle karddal vágni, semmiféle tüzzel elégetni, semmiféle vízzel megfulasztani. Egyedül Istennek ígéje az, a mely ezt megteszi. Milyen másképpen cselekedett Luther nagy kartársa, a genfi városi tanács teljhatalmu dictatora.

Ha a fentiek után az igaz keresztények között semmi külső kormányzásra szükség nincsen; ha minden keresztény egymással egyenlő s a másik fölött úr senki sem lehet: akkor hová lesz a papok és püspökök hatalma? Luther szerint „az ő kormányzásuk nem felsőség vagy hatalom, hanem szolgálat és hivatás, mert ők nem állanak magasabban s nem jobbak más keresztényeknél.“ „Az ő kormányzásuk semmi más, mint Isten ígéjének terjesztése, hogy a keresztényeket vezessék, az eretnekeket meggyőzzék.“

Végezetül Luther a világi fejedelmek hivatását is körvonalozza s kötelességüket a következő négy pontban foglalja össze: „Először igaz bizalommal és őszinte imádsággal tartozik Isten iránt. Másodszor szeretettel és keresztény szolgálattal az alattvalók iránt. Harmadszor éles észszel és elfogulatlan okossággal tanácsosai és hatalma viselőivel szemben. Negyedszer a gonosztevők ellen szerény komolysággal és szigorral. Ily módon a ki állásában kifelé és befelé igazságos, az tetszeni fog úgy az Istennek, mint az embereknek.“

Luther ez iratában hármias czélt szolgál. Kimutatja a világi felsőbbtség isteni eredetét; de egyben megszabja hatáskörét, a mely a testi vagy külső dolgokra terjed ki Ha ezen túl lép,

Isten akarata s az evangelium ellen cselekszik. Másik czélja, hogy a rajongókkal szemben bebizonyítsa, hogy a keresztény embernek a fegyverviselés nem csak joga, hanem kötelessége is az általános rend megóvása és a közbiztonság megőrzése czéljából. És végül hathatós védelmébe veszi az egyéniséget, a mely eddig beleveszett, hol az egyházi, hol a világi hatalomba.

Tagadhatatlan, hogy ez irat a hagyományok romjaiból sokat eltakarított; a helyzetet világosabbá tette s különösen a hit és lelkiismeret szabadságának hangoztatása által a protestantizmusnak kiváló szolgálatot tett. Sajnos, hogy a világi felsőség a testi dolgokban neki megjelölt korlátlan hatalommal visszaélt. Sőt túllépte hatáskörét, midőn a lelkiekbe is beavatkozott. Azonban már ezért Luthert nem lehet felelőssé tenni. Ő elég világosan megmutatta a határvonalat, a melyen túl már jogsértést követ el. S mégis már két év mulva az első speieri gyűlés a fejedelmeket teszi felelőssé Isten és a császár előtt az egyházi életért s annak kormányzásáért. Ennek a téves iránynak végső kifejlődése az úgynevezett földesúri rendszer, (systema territorialis) mely szerint az egyház teljesen belemerült a világi hatalomba s nemcsak a fejedelem, de még a földesurak is kényszeríthették alattvalóikat a saját vallásuk követésére. Ez az irány midőn oda jutott, hogy nyíltan hirdette a „cujus est regio, eius est religio“ elvét: akkor homlokegyenest ellentétbe helyezkedett Luthernek az egyéniség jogairól és a lelkiismeret szabadságáról lefektetett alaptételeivel.

VII.

„A keresztény gyülekezet jogáról és hatalmáról.“¹

Az absolutismus telhetetlen. Mennél nagyobb területet hódított meg, annál nagyobbat kíván. Önmagán kívül jogot és hatalmat nem tűr. Lábbal tipor minden isteni és emberi jogot.

Ez általános jellemzés alól az egyházi absolutismus nem kivétel. A midőn az egyént megfosztotta emberi jogaitól, a midőn az egyéni hit, szabadság és meggyőződés magasztos fogalmait teljesen kitörölte szótárából: ugyanakkor a keresztény gyülekezeteket is megfosztotta ama jogaitól, a melyekkel

¹ Luther művei. IV. 13. 65. l.

kezdetben szabadon éltek és intézték ügyeiket. A gyülekezeti önkormányzat miként fért volna össze a pápai hatalom mindenhatóságával.

Luther eddigi irataiban az egyént igyekezett megszabadítani a hierarchia karjaiból. Most egy lépéssel tovább menve, a gyülekezet jogait akarja tisztázni. Ha minden ker. ember pap, a mint ezt már szépen bebizonyította: akkor az ilyen keresztények által alkotott gyülekezet nem lehet pusztá báb s a hatalomnak tehetetlen szolgája. Ha szabad az egyén, legyen szabad a gyülekezet is. Vissza kell hát adni neki ama jogait, melyek az evangelium szerint föltétlenül megilletik s a melyeket az első száz években háborítatlanul gyakorolt is.

Különösen két jogát mutatja ki itt Luther a keresztény gyülekezetnek: itélni az egyházi tan felett és prédikátort alkalmazni vagy elmozdítani. Elemi jog mind a kettő; de azért igen érdekes végig kísérni, hogy Luther miként és minő érvekkel emeli ki a mesterségesen confiscált jogok nagy temetőjéből. Annyival fontosabb, mert ez iratban vannak letéve Luthernek a gyülekezeti szervezetre vonatkozó alap-gondolatai.

Mi a ker. gyülekezet? Ezt a kérdést kell mindenek előtt tisztázni, nehogy a ker. gyülekezet alatt emberi dolgot, vagy ténykedést értsen valaki. Az a ker. gyülekezet Luther szerint, „a hol a tiszta evangelium prédikáltatik.“ Mint a sereget a zászlóról, úgy a keresztények táborát az evangeliumról lehet felismerni. A hol az evangelium hat, legyenek bár ketten-hárman, ott van az egyház. De pogány gyülekezet az, bármilyen sok tagból álljon is, a mely az evangeliumot megtagadta. Ne ámitsák hát magukat és másokat a papok, püspökök és zsinatok azzal, hogy ők a kereszténység képviselői. Megtagadták az evangeliumot. Gyülekezetük pogány és világias gyülekezet csupán.

Az igazi keresztény gyülekezetnek egy igen üdvös s a mai korban is megszívlelendő tanácsot ad Luther, azt t. i., hogy ne pusztán a hagyományokból táplálkozzék, a multat minden kritika nélkül ne kövesse, hanem figyeljen a lélek szavára és szükségleteire; mert a mint igen szépen mondja: „A lélek egy örökkévalóság, mely minden felett áll, a mi mulandó, a mi időhez van kötve.“

Ez általános elvből kifolyólag elveti azt a hagyományos

felfogást, mintha az egyházi tan megítélésére csupán a püspökök, zsinatok és pápa volnának hivatva. A Krisztus ezzel éppen ellenkezőt tanít. Ő lépten-nyomon azt hirdeti, hogy a hivek, a nyáj, a juhok illetékesek ítéletet mondani. Taníthat a pápa vagy a püspök, de tanait csak a hivek ítélik. Bármi is legyen ezzel szemben a régi gyakorlat, de Isten igéje elsőb minden hagyománynál. Avagy mi értelme volna Jézus eme parancsának: „Őrizkedjétek a hamis prófétáktól“, ha a hallgatóknak nem volna joguk ítélni a tan felett? És miért mondotta volna Pál apostol: „Mindeneket megpróbáljatok, s a mi jó azt megtartsátok“, ha a tanítás fölött a hiveknek nincs joguk elmélkedni, vizsgálódni? Nemcsak joga, hanem kötelessége is a keresztény gyülekezetnek a tan fölött ítéletet mondani, hogy az által a hamis tudományt megkülönböztesse az igaz tantól, az emberi szerzeményeket Isten igéjétől. Minden keresztény pap, ki jogositva van, hogy szükség esetén Isten igéjét hirdesse. Hogy ne volnának hát illetékesek, a mások tanítása fölött ítéletet mondani.

A ker. gyülekezetnek másik sarkalatos joga, mely az elsőből önkényt következik az, hogy egyházi tanítókat meghívhat, választhat és alkalmazhat. Egyetlen püspöknek sincsen joga a gyülekezet akarata és választása nélkül egyházi tanítót alkalmazni. A püspök csupán megerősíti azt, a kit a gyülekezet választott. De ha nem erősítene meg; az illető a gyülekezet meghívása által amúgy is meg van erősítve. Ez a felfogás is a biblián és az ősi gyakorlaton alapszik. Sem Pál, sem Titus, sem Timotheus soha egyetlen presbytert sem alkalmaztak a gyülekezetekben azoknak választása és beleegyezése nélkül. Sőt diakonusokat sem alkalmaztak önkényüleg az apostolok. Hogy töltötték volna be a legmagasabb hivatalt, mely az ige hirdetésével volt összekötve?

Még Luther méltatja röviden a gyülekezet által szabadon választott lelkipásztor hivatalát és megjelöli működésének főirányát. Szerinte a prédikátorság a „legmagasabb“ hivatal a kereszténységben. Ettől függ s ezen alapszik szerinte minden hivatal. A hol prédikátor nincsen, ott nem épülhetnek a hivek, nem terjedhet az evangelium. Milyen szép méltatása ez a papi hivatalnak! S milyen távol jár ettől a mai kor felfogása, mely a prédikatori tisztet méltányolni alig tudja. Pedig a mely tár-

sadalomban a vallásnak, erkölcsnek s az eszményiségnek nem lennének lelkes szószólói, istenországának buzgó szívü munkásai: az a társadalom elveszitené léte biztosítékát, a fővényen épült házhoz hasonlítana. Az országok támasza, talpköve, ma is a tiszta erkölcs.

De hogy a prédikátor megfelelhessen szép hivatásának, mi legyen főkötelessége, a mely körül minden munkásságának csoportosulnia kell? Talán a külső szertartások gyakorlásában merül ki tevékenysége? Nem! A prédikátor főtiszte az *igehirdetés*. A keresztesítés, bérmálás, harang-, oltár- és templomszentelés, mind mellékes foglalkozás e mellett. Azokat bárkire bízhatja a prédikátor, a mint Jézus és az apostolok tették, de az igehirdetést senkire sem tanácsos bízni.

Azért „néma bálványoknak“ nevezi Luther azokat a püspököket, a kik mindeféle ceremonialis dolgot nagy képpel végeznek, csak éppen az igehirdetést bízzák káplánjaikra.

A nagy reformatornak e mélyen járó útmutatásából tanulhatna egyfelől a mai társadalom, a mely mindent kíván a lelkipásztortól, csak éppen az igehirdetés tekintetében vár a legkevesebbet. Holott az evangéliumi szellem ápolása sokkal több erőt kölcsönözne a társadalomnak, mint holmi üzleti szellem fejlesztése. De tanulhatnának másfelől azok a lelkipásztorok is, a kik a protestantizmus emlőjéről táplálkoznak s mégis az igehirdetést a legkisebb kötelességnek tekintik. Általánosan kezd elterjedni az a bal felfogás, hogy a mai korban a pap nem a szószéken töltheti be hivatását, hanem a társadalmi élet ama területein, a hol a hivek anyagi boldogulását eszközölheti. Ebből kiindulva, ott látjuk a papot mindenütt, a hol a világi kalmárkodás ügyét kell előbbre vinni, de istenországa fejlesztésében a legkevésbé látjuk képviselve. Nem szeretnők, ha félreértetnénk. Nem egy a világtól elvonult és elzárkózott testületnek képzeljük a prot. papságot. A vallást nem úgy tekintjük, mint a mely csupán földöntúli üdvünket munkálja. Ellenkezőleg szoros kapcsolatot látunk e földi és a földöntúli élet, az evangélium és a társadalom között. Ezért a vallás szolgálait nem akarjuk elzárni a világtól és a társadalomtól. Ott kell nekik lenniök mindenütt, a hol a társadalmi forrongásokat figyelemmel kísérhetik, a hol a bajokat és kóros tüneteket felfedezhetik s a sebeket vagy az áldás forrásait megláthatják. Ott kell lennie mindenütt, a hol a fejlődő kor szükségleteivel,

a népboldogulás eszközeivel megismerkedhetik. Csak hogy mind ezekre a helyekre ne az üzleti szellem, ne a földhözragadottság vigye, hanem amaz eszményi gondolat, hogy az ő hivatása az életet, a világot és társadalmat fölemelni, megnemesíteni, a helyes útra terelni az evangelium által. Az élet, a világ, a társadalom csak iskola a Krisztus igaz szolgájára, mely őtet igazi hivatása betöltésére tanítja. Mihelyt ez az iskola nem segíti, hanem akadályozza hivatása betöltésében: azonnal észre veheti, hogy célját eltévesztette. A mi igazi célunk, a mit soha semmiféle körülmények között felednünk nem szabad, az hogy az evangelium szellemét a maga eredeti tisztaságában felfogva, oly erővel tudjuk hirdetni, hogy az a világba merült ember szeméit az égre emelje, a földhöz ragadott előtt az eszménység szépségét megkedveltesse, az önzőt emberszeretetre, a bűnöst erényre tanítsa. Azért kell leszállanunk az élet mélységeire, hogy embertársainkat fölemelhessük s nem azért, hogy minket is elborítson a világiasság áradata. Szóval a protestáns pap a maga igazi hivatását ma is a szószéken, az ige erőteljes hirdetésével töltheti be. Itt van az ő működésének középpontja. Azért távozik el ettől, hogy eszmét és gondolatot hozzon ide. A biblia, a tudomány, a társadalmi élet ismerete mind mennyi hatalmas eszköz kezében, a melyeket öntudatosan használva, lehet a Jézus Krisztus „jó vitéze“. Mert igaza van Luthernek, hogy az igehirdetés a papnak „legmagasabb és legmagasztosabb tiszte“.

VÁRI ALBERT. .

Egyházfőtanácsi gyűlés.

(Oct. 25. 26. 27.)

I. Ferencz József püspök megnyitó beszéde.

Méltóságos és Főtisztelendő Egyházi Főtanács!

Egyházi törvényeink értelmében az évenként tartandó egyházi főtanács a mai napra egybehivatván, van szerencsém annak ily szép számmal egybegyűlt tagjait elnöktársammal együtt a legmelegebben üdvözölni.

A mint a meghívókkal együtt kiküldött tárgysorozatból méltóztatnak látni, alig volt főtanácsi gyűlésünk, a melyre több munka várt volna, mint jelen főtanácsi gyűlésünkre, úgy a tárgyak számát, mint azoknak fontosságát s részben rendkívüliségüket is tekintve.

Ez utóbbiak közé tartozik minden esetre az E. K. Tanácsnak Dávid Ferencz első püspökünk születése 400-ik évfordulója megünneplése ügyében teendő előterjesztése. Ez azonban, úgy hiszem egyáltalában nem fog nehézséget okozni s a legkedvesebbek közé is fog tartozni. Mert teljesen meg vagyok győződve, hogy az egyházi főtanácsunk minden tagjának keblében visszhangra talál, sőt a legnagyobb örömmel teszi magáévá egész egyházunknak minden tagja a legkisebttől a legnagyobbig, hálát adva Istennek, hogy az a szellemi fény, mely Dávid Ferenczünk lelkéből sugárzott ki a hit világára, nem aludt ki, bár kioltására századok alatt mindent elkövettek azok, a kiknek szemét ez e fény sértette; sőt ma nemcsak kicsiny egyházunkban lobog, hanem azon kívül is mind nagyobb terjedést nyer.

Ugyancsak a kellemesebb tárgyak közé tartozik füzesgyarmati és petrozsényi központtal szervezendő körlelkészi állások iránti előterjesztése az E. K. Tanácsnak. Körlelkészi állások szervezése iránt általában már többször tétetett indítvány főta-

nácsi gyűléseinkben is. Ideje, hogy azt Isten segedelmével, a mint erőnk engedi és a szükség parancsolja, meg is valósítsuk! Ezekből a körlelkészi állásokból, remélem, hogy idővel egy-egy anyaegyházközség is fejlődhetik.

Ezeknél több gondot fog adni egyházunk gazdaságainak kezelése kérdése, a mit szintén rendkívüli tárgynak tartok. Mert bár minden évben szoktunk ezzel foglalkozni; sőt mult évi zsinati főtanácsunkon nagyon is igénybe vette időnket és gondunkat, jelenleg már valamely gyökeres rendszer változtatásról kell gondolkoznunk, hogy birtokaink jövedelmét valami úton és módon emeljük; mert különben az azokba befektetett tőke részben csakugyan elveszettnek mondható. Úgy a gazdasági bizottságnak, mint ezt kiszélesítve egy nagyobb bizottságnak, valamint az E. K. Tanácsnak a közelebbi hónapokban ez az ügy valóságos sisifusi munkát adott s próbakövéül szolgált annak a buzgóságnak, tevékenységnek és egyházunk ügyei iránti meleg érdeklődésnek azok részére, a kik ez ügygyel foglalkozni hivatva voltak. Igazán szerettem volna, ha azok, a kik a vidékeken gyakran oly könnyen pálczát törnek a központ felett, csak egyetlen egy gyűlésben — pedig hány volt — a mely ez ügygyel foglalkozott, jelen lettek volna. Nem mondom, hogy az eredménnyel, a mely az E. K. Tanácsnak ez ügyre vonatkozó előterjesztésében foglaltatik, a bölcsesség köve már kezünkben van. Szó férhet ahhoz s fog is bizonyára. De ha csak egy lépéssel sikerül is ezt az életbe vágó kérdést egyházunk javára előbbre vinni, mindnyájunknak nyeresége lesz benne.

Jelen főtanácsi gyűlésünknek még csak egy igazán rendkívülinek mondható tárgyára kívánok reámutatni. És ez a mint könnyen kitalálhatják azok, a kik a tárgysorozatot végigolvasták, a „Ne temere“ név alatt ismeretes pápai decretum, a mely anyagi érdekeinket ugyan nem érinti, de annál mélyebben belevág egyházunk s áltaiában a protestans egyházak lelki életébe s azoknak országos törvények által biztosított jogviszonyaiba; mert — a szót hiába próbálgatjuk szépíteni — ez a decretum ágyasságnak tartja az olyan házasságot s törvényteleneknek az abból született gyermekeket, a mely nem róm. kath. plébános előtt kötött meg. Valóban, ezt ma, a XX dik században még csak hallani is felháborító, legalább is megbotránkoztató, a minthogy bizonyára meg is botránkoztatta hazánk-

ban a lelkiismeret szabadságának és a vallási jogegyenlőségnek minden igaz barátját és őszinte tisztelőjét, s meg vagyok győződve, hogy velünk együtt igen sok róm. kath. hazánkfia is így gondolkozik: „hoc decretum delendum esse censeo.“

Igaz ugyan, a mint mondják is, hogy ennek a decretumnak az országos törvény szerint megkötött házasságra semmiféle jogi hatálya nincs; törvényes az, bár mit tartson is arról a pápa. Tisztán a róm. kath. egyház belügye — így érvelnek mellette, — a mely reánk más vallásuakra egyáltalán nem tartozik. Hiszen ha így lenne, ha az a decretum csak a róm. katolikusokat érintené, nekünk ahhoz nem is sok szavunk lenne. Legfennebb annyit mondanánk: lássák a róm. kath. egyház hivei, hogy tulajdonképen nekik mire jó ez a decretum. Ámde hazánkban vegyes házasságok is vannak, s köttetni fognak bizonyosan ezután is, róm. kath. vallásuakkal is. A midőn tehát a pápa az ilyen vegyes házasságot kötni szándékozó párok házasságát, ágyasságát s az ebből származott gyermekeket törvényteleneknek jelenti ki, ha a házasság nem róm. kath. plébános előtt kötöttet, ezzel a más vallásu férj vagy nő házasságkötése s ezek gyermekeinek törvényessége felett is ítélkezik. Mert a vegyes házasság is csak egy házasság. Ha ágyasság a róm. kath. nőre nézve a házasság, úgy az a más vallásu férjre nézve is és megfordítva. Ugyan ez áll a gyermekekre nézve is.

Nézetem szerint tehát még sem lehet csak úgy könnyedén átsiklani a decretum felett azzal, hogy annak jogi hatálya nincs s a házassági jogrendet nem változtatja meg. Ezt valószínűleg a pápa is tudta. De legyen szabad kérdenem, hogy még az esetben is, hogyha feltéve, de meg nem engedve, a pápának joga lenne saját egyháza hiveire nézve a törvényesen megállított jogrendet szabályozni, illetőleg ahhoz még egy feltételt kötni, kiterjesztheti-e ezt más egyház hiveire is s általában ha a decretumban jogi sérelem nem foglaltatik is, nem fog-e az majd azon házastársakra nézve, a kik nem lesznek hajlandók annak rendelkezését teljesíteni, sérelmes lenni, ha egy plébános azt mondja róluk, hogy házasságuk nem tisztességes házasság s gyermekeik törvénytelenek. Nem fog ez olyan sértő lenni az illetőkre nézve, a melyért jogorvoslatot kereshetnek? Mert itt nem valamely hitczikről van szó, a miket egyházilag megállíthatunk, ámbár a positiv törvények ennek is határt szabnak,

hanem olyan állításról, a melyért aztán helyt is kell állani. S meg vagyok győződve, hogy nincs az a törvényszék, a mely elégtételt ne szolgáltatna egy jogállamban annak, a ki törvényesen megkötött házasságát igazolva, sértve érezné magát azáltal, hogy az ő házasságát ágyasságnak s gyermekeit törvényteleneknek állítja egy plébános, azért, mert nem tett eleget a decretum rendelkezésének.

Valóban én azt hiszem, hogy a legnagyobb tévedés onnan van, hogy ezt a decretumot igen sokan a hitre tartozó dolognak tekintik. Erre számított minden bizonynyal a pápa is, a mikor azt kibocsátotta. Mert bár meg vagyok győződve, hogy hazánk róm. kath. főpapságúnak is legalább egy része nem nagyon lelkesedik a decretumért s a mint a lapokból olvassuk, ezért kétszer is felterjesztést tett a pápához és keresi ezzel szemben a „modus vivendi“-t, valamint a klerust s a róm. katolikusok miveltebb osztályát is felvilágosultabbnak tartom, minthogy a középkor sötétségébe kívánkoznának visszatérni, a nagy tömeg bizony a pápa szavát oly szentnek tartja, a mihez még kétely sem férhet; a mit mond, azt mind üdvösségére tartozónak véli s hiszi is. Tehát ha azt mondja, hogy a törvényesen megkötött házasság nem elég nemcsak a mennyei idvösségre, de még a földi tisztességre se, ha arra nem a róm. kath. plébános adja az áldást, mi természetesebb, minthogy az ilyen elfogult lélek inkább házasságot sem köt, minthogy egy protestáns lelkész szolgálatát vegye igénybe; sőt még a miveltebbeket is egy oly dilemma elébe állítja, a mi legalább is gondolkozóba ejti. És így megeshetnék az is, hogy a mint mondani szokás, a fegyver hátrafelé sül el, a mi aztán csakugyan nem minket sértene meg. De ez nem annyira bizonyos, mint az, hogy mind nagyobb számmal fogja a róm. kath. házasulandókat a plébánosok karjaiba kergetni s ezzel a reversálisokat biztosítani. S tulajdonképen az egész decretumnak ez a be nem vallott, de szemmel látható intentiója, sértő éle. Eddig még csak megosztottunk valahogy a vegyes házasságokon s bár azon szerencsétlen törvény meghozatala óta, mely a reversálisokat törvényesítette s eltörölte azt a régi igazságos s a felekezeti békét e tekintetben biztosító törvényt, hogy a gyermekek nemük szerint követik szülőik vallását, a mi szintén a róm. katolikusok kívánságára történt, az eddigi reversálisokkal

is jóval többet veszítettünk, mint a mennyit esetleg egy-egy reversálissal talán mi is nyertünk, ha sikerül a pápának, hogy ennek a decretumnak érvényt szerezzen, akkor az a kis felekezeti béke és egyetértés is, a mit most élvezünk, még nagyobb erőpróbára lesz kitéve, ezer meg ezer házaspárnak már a házasságkötéskor lelki nyugalma feldulva, zilált hazai viszonyaink még ziláltabbá téve s a mit szintén nem kellene figyelmen kívül hagyni, azoknak, a kik a vallás s ezzel az egyház és papság ellen már is szövetkeztek s újabb meg újabb támadásokat intéznek, ezzel a decretummal egy újabb s nem is a leggyengébb fegyver lesz a kezükbe adva.

Mindezeknek elgondolása indította E. K. Tanácsunkat arra, hogy figyelembe véve egyházköreinkből ez iránt tett felterjesztéseket is, a „Ne temere“-ben foglalt más egyházakkal együtt a miénket is mélyen sértő rendelkezésének szanálására a kormányhoz, az országgyűléshez is kérvénnyel járulni javasolja egyh. főtanácsunknak. Nem kétlem, hogy ez a javaslat általános viszhangra is fog találni.

Szokatlanul ily hosszúra nyult megnyitó beszédemért szolgáljon mentségemül az, hogy lehetetlen volt hallgatással mellőznöm egy olyan decretumot, mely, a mint mondám, mélyen belevág egyházunk lelki életébe s országos törvények által biztosított jogviszonyaiba, szintűgy mint szeretett hazánk esaládi, társadalmi, felekezeti életébe is s mindezeknek alapját megingatja. Hogy ezzel szemben minő kötelességek várnak különösen lelkész atyánkfaira, minő lelkiismeretes odaadással kell gyakorolniok ez irányban is a cura pastoralist, arra itt most nem terjeszkedem ki. Keresni és találni fogok erre más alkalmat és módot. Mert a magam részéről kötelességemnek ismerem, minden lehető megtenni, hogy a decretummal egyházunkat fenyegető veszélyt ne csak ellensúlyozzuk, hanem teljesen el is hársítsuk s a mennyiben lehet, még javunkra fordítsuk.

Záradékul azonban nem mulaszthatom el főpásztori lelkem teljességéből még egy intést és ezzel egy kérést intézni nemcsak egyh. főtanácsunk tagjailhoz, hanem ez úton egyházunk minden igaz hívéhez. Az egyetértésre és összetartásra soha nagyobb szükségünk nem volt, mint most. Már mult évi rendkívüli főtanácsunkon tartott megnyitó beszédemben reámutattam azokra a hullámokra, a melyek egyházunk kised hajóját

minden oldalról csapkodják. Úgy látszik, hogy ezek a hullámok nemhogy elsimulnának, hanem még inkább tornyosulnak. Erőre van tehát szükségünk, hogy ezeken a hullámokon szerencsésen átevezzünk mi is, mint áteveztek bitelődeink az őket fenyegetett hullámokon mindannyiszor. A legnagyobb erő pedig az együtt-érzés, az összetartás. Innen a különbnél különb nevek alatt alakuló újabb meg újabb szövetségek. Nem mondom, hogy alkossunk mi is egyet, hanem azt igenis óhajtom, hogy tekintsük egész egyházunkat egy szövetségnek. Teljesítse abban egyházunknak minden tagja, azt a kötelességet, a mely állásából és munkaköréből kifolyólag reá néz; teljesítse hiven és lelkiismeretesen. Ne keresztezzük egymásnak útját s ne álljunk egymásnak útjába. Kevesen vagyunk, de kisebb sereggel is biztosabb a győzelem, ha abban rend és fegyelem van, mint bármely nagy táborral, ha abban mindenki vezér akar lenni, parancsokat szeret osztogatni, engedelmeskedni pedig senki sem tud, nem szeret; sőt egymás ellen guerilla-harcot folytatnak. „Minden ház, mely magában meghasonlik, elpusztul,“ mondotta a nagy mester, Úr Jézus. Ugyancsak ő mondotta: „a ki engem követni akar, tagadja meg magát.“ Tegyük, oh tegyük a magunkévá ez intést és tanácsot s akkor Isten segedelmével a pokol kapui sem vesznek rajtunk diadalt. Adja Isten, hogy úgy legyen. Ezzel a jelen évi egyházi főtanácsi gyűlést ezennel megnyitott-nak nyilvánítom.

II. Püspöki jelentés.

Méltóságos és Főtisztelendő Egyházi Főtanács!

Midőn Isten kegyelméből ezuttal már 32-ik évi jelentésemet megteendő vagyok, mindenek előtt hódoló érzéssel jelentem a mélt. és főt. egyh. Főtanácsnak, hogy Ó cs. és kir. apostoli Felsége bordosi egyházközségünknek templomépítés költségeire 200 koronát méltóztatott legkegyelmesebben adományozni. Ez a legfelsőbb helyről jött kegyes adomány, mely bizonyára mindnyájunk szívét hálás érzéssel tölti el dicsőségesen uralkodó királyunk iránt, kérve Istent, hogy adjon Ó Felségének éveihez még számos évet a jogara alatt élő népek s ezek között különösen hazánk és nemzetünk boldogítására, csak akkor fog kiutaltatni, mikor a templomépítés tényleg megkezdődik. Vajha ez is arra indítana mindnyájunkat, hogy adományainkkal mielőbb lehetővé tegyük bordosi egyházközségünkben, a mely a 17-ik században

egy időre még püspöki székhely is volt, a templomépítés megkezdését. A mennyire a körülményeket ismerem, nekem teljes reményem is van az iránt, hogy a jövő évben bordosi egyház-községünk ezt nemcsak megkezdheti, hanem a templom még felszentelhető is lesz.

1. Belső embereink változása a múlt évi zsinati Főtanács óta :

a) Lelkészeknek rendeltettek : Pap Zsigmond, lelkészjelölt Gyepesre ; Gálfi Mihály, lelkészjelölt Csegezbe ; Bodoczi Sándor, küküllő-széplaki lelkészhelyettes ugyanoda rendes lelkésznek.

b) Kántortanítóknak : Kádár Balázs, okl. tanítójelölt Hetesre ; Patakfalvi Izsák, okl. tanítójelölt Ravába ; Gálffy Ferencz, okl. tanítójelölt Jobbágyfalvára ; Komáromi Márton, okl. tanítójelölt Haranglábura ideiglenes minőségben.

c) Kántoroknak : Barabás Vilmos, községi tanító Gyepesre ; Kerekes Lajos, áll. iskolai tanító Csegezbe ; Ürmösi Jenő, községi tanító Recsenyédre ; József Mihály, nyug. kántortanító Kilyénbe ; Bedő Albert, áll. iskolai tanító Hom.-Keményfalvára.

Ürességben : a magyar-zsákodi lelkészi állás, ottani lelkészünk csak közelebből halván el s így ez az állás még betölthető nem lévén. Mert lelkészjelöltekben, valamint tanítójelöltekben egyáltalán nincs hiány, sőt többen vannak, minthogy egyhamar elhelyezkedhetnének.

2. Az egyházi anyakönyvek és népesedési kimutatások szerint 1907-ben :

A) Kereszteltetett : a) fiu 1000

b) leány 1005

együtt . . . . . 2005 új szülött.

Több 20-al, mint 1906-ban. Ezekből házasságon kívül 251, a mi sajnos, a szülöttek számának most is 12%-át teszi.

B) Konfirmáltatott : a) fiu 574

b) leány 583

együtt . . . . . 1157 növendék.

Kevesebb 92-vel, mint 1906-ban.

C) Összeeskettett : a) tisztán unitárius 388

b) vegyes vallásu 249

együtt . . . . . 637 pár.

Több 25-el, mint 1906-ban.

D) Eltemettetett : a) férfi nemből . . . 910

b) nő nemből 765

együtt . . . . . 1615 halott.

Több 234-el, mint 1906-ban.

E) Átállott egyházunkba : a) férfi . . . 89

b) nő . . . . . 125 = 214

Kilépett egyházunkból: a) férfi . . .	24
b) nő . . .	65 = 89

E szerint 125 lélek nyeresége volt egyházunknak 1906-ban, az átállásokkal.

F) A lélekszám 1906 végén volt	74602
1907 " "	75445

a mi 843 lélekszám gyarapodást mutat. A születtek és halottak számát hasonlítva össze, a gyarapodás csak 390, a mihez hozzáadva az átállókkal nyert 125 lelket, a gyarapodás így is csak 515-öt tesz ki. A különbség tehát a két számítás között 328. De ha ezt le is üjtük a kimutatott 75445 lélekszámból, egyházunk lélekszáma a 75000-et ez idő szerint mégis meghaladja.

A lelkészi szolgálatok a kimutatások szerint 3 házasságkötésnél nem vétettek igénybe. Remélem, hogy illető lelkész afiai nem mulasztották el — ha utólagosan is — rábírni a házastársakat erre. Ugyancsak, a kimutatások szerint, a házasságkötéseknél csak egy reversális adatott s az is egyházunk javára. Ha ez így lenne, elég megnyugtató lenne. De én ebben igazán kételkedem. Mert az országos statisztikai hivatal adatai rendszeren másként szólnak. Épen ezért nem mulaszthatom el ismételtül felkérni lelkész fiait, hogy a lelkészi szolgálatok igénybevételére, valamint a reversálisokra nézve, esetleg ne szépítsék a dolgot. Ha baj van, ne rejtegezzük, hanem igyekezzünk inkább módját találni, hogy miként segíthetünk azon.

3. A f. évben püspöki vizsgálatot tartottam kolozsvári és tordai egyházközségeinkben. Ezekről a jegyzőkönyveket beadván az E. K. Tanácsnak, itt csak örömet fejezem ki a felett, hogy mindkét egyházközségünkben mindent rendben találtam.

Ugyancsak a f. évben résztvettem Sz. Udvarhelyt épült templomunk felszentelési ünnepélyében, a mely hasonló ünnepélyeinknél annál jelentőségtelesebb volt, mert Sz.-Udvarhely eddig nem volt templomunk s ennek építésével több nemzedék vágya és reménye valósult meg. És ez meglátszott az ünnepélyen is. Mert azon nemesak a közelebbi, hanem a távolabbi egyházközségekből is oly nagy számban gyültek össze hiveink, hogy nemesak a templom telt meg a szó teljes értelmében zsufolásig, hanem még egy templom megtelt volna a kiszorult népből. Képviselve volt az ünnepélyen — úgy tudom — mindenik egyházkörünk. A legnagyobb öröm mindenesetre sz.-udvarhelyi egyházközségünk tagjainak keblét töltötte el, hogy most már nemesak helyt lakó lelkészük, hanem templomuk is van, a mely — mint 1906-ban felszentelt martonosi templomunk — Pákey Lajos építész-mérnök afia műalkotó kiváló tehetségéről s a kivitelben Fekete Benjámin, ugyancsak hitsorsos építőmester szakismeretéről és megbízhatóságáról tesz bizonyosságot. A tem-

plomra, mely Sz.-Udvarhely városának is díszére szolgál, annak lakói is örömmel tekintenek s a felszentelési ünnepélyen is valláskülönbség nélkül, igaz testvéri szeretettel vettek részt.

Ezt az alkalmat felhasználtam arra, hogy Sz.-Udvarhelyről hazatérő utamat Székely-Szentmihály felé véve, a Nyikó mentén levő egyházközségeinket — ha csak utközben is — meglátogassam. Szentmihályon, Kobátfalván, Kadácsban és Siménfalván alkalmam volt hiveinket a templomban is köszönteni. De a szomszédos községekből is, mint Tordátfalva, Csehétfalva, Kede, Szentmiklós és Medesér, hiveink egyik, vagy másik községben lelkészeik vezetése alatt küldöttségileg megjelenván, ezeket is főpásztori jó kívánataimban részesítve, szent vallásunk iránti buzgóságra, liethúségre, hazafiságra és áldozatkésziségre buzdíthattam, mely unitárius erények hogy Nyikó menti hiveinknél ebben az anyagi világban sem veszítették el hagyományos erejüket és melegségüket, azt örömmel tapasztaltam abban a meleg és örömteljes fogadtatásban, a miben ez útamán mindenütt részesültem.

E körútam Sz.-Kereszturt végeztem be, a hol szintén szerencsés voltam 4 gymnasiumi tanárunknak beiktatási ünnepélyében résztvenni.

4. A Br. Baldácsy alapítvány meghatalmazottainak közgyűlése f. évi április 24-én tartatott meg Budapesten, a melyben, mint rendesen, ez alkalommal is részt vettem, meghatalmazott társammal, dr. Bedő Albert afiával. Jelentést is adtam be róla az E. K. Tanácsnak. A közgyűlésen különben valamely figyelemre méltóbb dolog nem fordult elő, mint az, hogy az alapítványi birtokok jövedelméből ez évré már 10000 korona osztalék állapított meg egyházkerületenként. Valóban, nem tudunk elég kegyelettel lenni a nagy alapító emléke iránt.

5. A Dávid Ferencz alapunk kezelésem alatt levő része, a mely mult évi jelentésem szerint 5409 korona 47 fillér volt, a f. évi jun. 30-iki zárlattal 6522 korona 53 fillér. Gyarapodás 1113 korona 06 fillér. E jelentékeny gyarapodás onnan van, mert az 1867-ben kolozsvári főtanodánkban végzett osztálytársak, a kik közül többen megelőzőleg is 1879-ben 318 korona 51 fillér adománynyal járultak az alapítványhoz, 1907-ben, 40 éves találkozásuk alkalmából, név szerint: Benkő Mihály 200, Csongvay Lajos 50, Sigmond Akos 50, Török Árpád 20, Madán Ferencz 50, Barabás Sándor 50, Csegezy Lajos 20, Pálffy György 20, együtt 460 korona adománynyal járultak ahhoz ujjalag, a mit 20 korona 99 fillér időközi kamattal, összesen tehát 480 korona 99 fillérben Benkő Mihály afia volt szives nekem átadni, addig is, a mig egy pár osztálytársuk is az aláírt, de még keze alá be nem fizetett összegeket remélhetőleg befizetné. A többi gyarapodás a budapesti Dávid F. egylet évi 25 koronájából és a kamatokból van, kamatnak számítva a közpénztárban kezelt tőke jövedelméből fel nem használt 12000 koronán felül a mult

évről fennmaradt s az én kezelésem alatt álló alapítványi részlethez csatolás végett nekem átadott 319 korona 44 fillért. Ily módon a közpénztárba beadott és ott kezelt 37375 korona 17 fillérrel az alap tesz 43897 korona 70 fillért. Ennek az alapnak, ha Isten éltet, a jövő évben rendeltetésének megfelelőbb használatát fogom javasolni.

Az Ézredéves alap, mely ugyancsak múlt évi jelentésem szerint 9793 korona 86 fillér volt, a f. évi jun. 30-iki zárlattal 10386 korona 28 fillér. Gyarapodás 592 korona 30 fillér. Erre befolyt adományokban: Arkosy Lajostól 10 korona, Kopp Józseftől 50 korona, Deréki Gyuláné br. Györffy Rózától 60 korona; a többi takarékpénztári kamatokból gyült. Isten megsegített, hogy ezt az alapot is immár 10000 koronán valamivel felül még kinevelhettem. De minthogy az alapból 500 korona egy szobrászatra készül ifjunknak, Jobbágy Miklósnak segélyezésére kölesön adatott s még vissza nem fizettetett és így tulajdonképpen rendelkezésünkre csak 9886 korona 28 fillér áll, a kezelését fentartom még magamnak. A jövő évre a 10000 korona csak a kamatokból is kigyül s akkor beadva a közpénztárba, ha Isten megsegít, a jövő évi főtanácsra az alapok mi célra s mi módon leendő felhasználására nézve is megteszem javaslatomat.

6. Angliai és amerikai testvéreinkkel, a kik ez évben is megörvendeztettek szokott segélyükkel, az érintkezést levelezés útján igyekeztem fentartani. Sajnos, hogy ez idő szerint sem Angliában, sem Amerikában egy papjelöltünk sincs, valamint Londonban, a Channing House School leánynevelő intézetében is — Boros Irénnek, dr. Boros György dékán afia leányának hazajövetelével — az alapítványi hely betöltetlen. A jövő tanévre minden esetre gondoskodnunk kell és fogunk is, hogy legalább Oxfordba, a Manchester Collegeba, egy papjelöltet küldjünk. A Channing Houseba leányt küldenünk nehezebb lesz. Mert miután a nemes alapítványozó nőnek — Miss Sharpenak — alapítványát ellenőrző bizottság a felvételre egyik feltételül azt tette, hogy a kiküldendő leány 18, legfeljebb 20 évesnél több nem lehet, ebben az életkorban a szülők sem szívesen bocsátják leányaikat Angliába, maguk sem veszik oly hasznát kimenetelüknek, mint ha érettebb korban jutnak ahhoz a szerencsééhez, hogy Angliába mehessenek s ott egy évet tölthessenek, nem annyira az iskolázás céljából, a mit itthon is megkapnak, hanem az angol nyelv elsajátítása, az angol nép szokásainak, szép tulajdonságainak, hitsorsosaink vallásosságának, műveltségének megismerése s általában szellemi látkörüik szélesítése céljából. Ez volt a kiindulás s ez alapon nemesak a mi leányaink vették hasznát a Channing Houseban töltött évnék, hanem angol testvéreink is, a mennyiben többnyire már tanítónői oklevéllel bíró fejlettebb és magasabb képzettségű leányainktól ők is több tájékozást és ismeretet szerezhettek maguknak a mi hazai,

nemzeti, egyházi állapotainkról, mint a mennyit egy 16—18 éves leány nyujthat. Meg is kíséreltem minden lehetőt, hogy az alapítvány ellenőrzoit a fennebb említett feltételtől valahogy elállásra bírjam, de nem sikerült s így most attól tartok, hogy bizony nehéz lesz leányaink számára ezt a szép alapítványt igénybe venni.

7. Végül halottaink sirjára kívánom még letenni a kegyeletes megemlékezés koszoruját. Valamint mult évi jelentésomban fájdalmas érzéssel sóhajtottam föl akkor 10 hónap alatt egyházi tanácsosainkban egyházunkat ért aránylag nagy veszteség felett, nemkülönben most is 14 hónap alatt elhunyt egyházi tanácsosaink nagy száma valóban megdöbbsent. Mult évi november havában tartott rendkívüli főtanácsunkban ugyancsak a mult év augusztus havában tartott zsinati főtanácsunk után elhalt Barabási Ferencz, dr. Kóváry László és Berde István egyházi tanácsos afiai elvesztéséről már, fájdalommal, megemlékeztem, ez időtől fogva pedig elhunytak még: Tarcsafalvi Pálfi Dénes, egyszersmind székelykereszturi gymnasiumunk felügyelő gondnoka, Murányi Farkas Sándor, egyik jó nevü költőnk és alapítványozónk, Létay Lajos Sinfalváról, Adám Albert köri felügyelő gondnok, Bedő Dénes nyug. képezdei tanár, Ferencz Gyula kedves fiam, Adámossy György Kövendről, Konez Gyula törv.-széki bíró Déváról, Pálfi Sándor Martonosról, dr. Veress Lajos városi s egy ideig kollegiumunk orvosa és egészségtan tanára, Incze Lajos Akosfalváról. Ha ezekhez hozzászámítom még elhunyt belső embereink között már megemlített Adorján Domokos, Úrmösi Sándor és Dézsy Mihály afiát, 14 hónap alatt tehát 17 egyházi tanácsos afiát ragadta ki a halál sorainkból, a mi egy kissé mégis túl bő aratásnak látszik előttem a halál részéről. De végre is ez ellen nincs hová felebbezni. Isten akaratján, ha fájó szívvvel is, meg kell nyugodnunk s biznunk az ő gondviselésében, hogy egyházunkra mért aránylag ily nagy veszteségek mellett nem vonja meg attól áldásait sem. Halottainknak pedig legyen áldott emléküek!

Egyházunk más ügyeiről az E. K. Tanács jelentéséből fog értesülést szerezni a mélt. és Főt. Egyházi Főtanács.

Tisztelettel kérem, hogy ezen évi püspöki jelentésemet méltóztassék tudomásul venni és elfogadni.

Kolozsvár, 1908. október 24-én.

Atyafi szolgája

Ferencz József,
unitárius püspök.

III. Az Egyh. Képv. Tanács jelentése.

Méltóságos és Főtisztelendő E. Főtanács!

E. K. Tanácsunknak az elmúlt évben tartott zsinati Főtanács után folytatott munkálkodásáról jelentésünket tisztelettel tesszük meg a következőkben:

Az E. K. Tanács 14 rendes és 5 rendkívüli ülésben intézte az ügyeket, 699 jk. pont alatt hozva meg határozatait. Az iktatóra érkezett ügydarabok száma: 1435. Lelkiismeretes buzgósággal törekedtünk eljárni minden reánk bízottakban szeretett egyházunk javára, előmenetelére. Az elmúlt évben tartott Zsinati Főtanács és rendkívüli E. Főtanács által az E. K. Tanácsához utalt határozatokat mind végrehajtottuk. Hadházi Sándor egyházi pénztárnok afiától az esküt bevéve, a pénztár neki szabályszerűen átadatott. Az év elején szabályszerűen megjelöltük azokat a kolozsvári pénzintézeteket is, a melyeknél egyházunk tőkepénzei betétképpen elhelyezhetők, úgy a betéti összegek maximumát. Jóleső érzettel emlékezünk meg arról a lankadatlan buzgóságról, melylyel hiveink az egyház érdekében önzetlenül munkálkodnak. Tapasztalva egyházunk iránti meleg szeretetüket, lelkesedésüket, mintegy hallani véljük ama bátorító szavakat: „ne félj kicsiny sereg“!

Ezt a buzgó munkálkodást tapasztalhatni egyházközségeink túlnyomó részében. Lelkészeink, tanítóink az esperesi vizsgálószekek jelentései szerint hűséggel és buzgósággal igyekeznek megfelelni hivatásuknak a legtöbb helyen. Tagadhatatlanul fordultak elő egyes esetekben hibák is, a melyek többnyire túlbuzgóságból és a törvényismeretnek hiányából származtak. Az E. K. Tanács minden esetben megtette intézkedéseit, sőt pár esetben kénytelen volt elrendelni a fegyelmi eljárás beindítását is.

Egyházközi esperes afiai általában kellő buzgósággal intézték a hatóságuk alatt álló egyházkörök ügyeit. Sürgetésre nem-sok esetben volt szükség. Az esperesi vizsgálatokat, aranyostordaköri esperes afia kivételével, a kit betegség akadályozott, személyesen végezték. Az esperesi vizsg. jegyzőkönyvek tanúsítása szerint a vagyonkezelésre kellő gondot fordítanak, a legtöbb egyházközségben a takarékoság fokozódott. Az áldozatkészség jeleivel csaknem mindenik egyházközségben találkozunk. Az évi kegyes adományok értéke az összes egyházkörökben együtt: 31610 kor. 59 fillért teszen ki.

Tekintettel arra, hogy az egyházkörökből 1906. évben betérjesztett vagyonleltárak adatai igen sok helyen nem voltak megbízható hitelűek, hogy e tekintetben lehetőségig hű képet nyerjünk, elrendeltük a vagyonleltárak újbóli kiállítását, az

1908. év végi állapotnak megfelelőleg. Úgyszintén a belső emberi jövedelmeknek, valamint a hivekre nehezedő egyházi terheknek kimutatását. Mindkét kimutatáshoz szükséges ivateket kinyomattuk és a megfelelő számú példányokban az egyházköröknek kiküldöttük.

Az egyes egyházközségek pénz és gabona vagyonáról az 1907. évi számadások adatai szerint a következő jelentést terjesztjük be:

I. Püsp. vizsgálat alatt álló egyházközségekben az 1907. év végén az összes pénzvagyon: 216086 kor. 49 fillér. II. A kolozsdobokai egyházkörben: 9007 kor. 28 fill. III. Az aranyostordai egyházkörben: 202.351 kor. 22 fill. IV. A küküllői egyházkörben: 51.985 kor. 99 fill. A marosi egyházkörben: 126.290 kor. 13 fill. VI. A székelykeresztúri egyházkörben: 156.221 kor. 74 fill. VII. Az udvarhelyi egyházkörben: 90.396 kor. 19 fill. VIII. A felsőfejéri egyházkörben: 23384 kor. 87 fill. IX. A háromszéki egyházkörben: 319.813 kor. 35 fill. X. A duna—tiszamenti egyházközben: 17.801 kor. 44 fill.

Egyházunknak 1908. évre a következő államsegélyek utaltattak ki:

Egyházi államsegély czímen 100000 korona.

Tőkegyarapítási államsegély 15800 korona.

A székelykeresztúri gimnáziumnak iskolafentartási államsegély 15000 korona.

A tordai gimnáziumnak iskolafentartási államsegély 2000 korona.

Középiskolai rendes tanáraink személyi pótlékába 11780 korona engedélyeztetett.

Lelkészeink kongruájába első félévre 59.403 kor. 54 fill., második félévre 56541 kor. 91 fill., együtt 115.945 kor. 45 fill.

Segédlelkészi átalány czímen 2000 korona.

Az 1907. XXVII. t.-cz. alapján, elemi népiskolai tanítóink fizetésének kiegészítésére és korpótlékaik fedezésére, ez ideig 25824 korona államsegély engedélyeztetett.

Az 1907. évi főtanácsi bizottság tagjai a nyomda-alap gyarapítására 103 koronát adományoztak.

Kollegiumi konviktusunk javára a dr. Ferencz Ákos egyházi tanácsos afia által megindított láncz-alapra begyűlt 733 korona 79 fill.

A főgimnáziumunkban 1883. évben végzett ifjak az általuk korábban tett konviktusi alap gyarapítására 110 koronát adtak.

Az 1887. évben végzett ifjak főgimnáziumunk javára, ösztöndíj-alapra 444 kor. 48 fillért adományoztak.

Az 1896. évben végzett ifjak a Boros Sándor-alap gyarapítására 308 kor. 58 fillért adtak.

Az 1887. évben végzett ifjak a kolleg. konviktus javára 220 koronát adtak.

A kolleg. igazgatóság koszorumequiváltás ezímen a „Benzédi Gergely emlék-alap“-ra 1092 kor. 71 fillért gyűjtött, mely összeg a néhai családjának kifejezett ohajához képest, a kolozsvári tanári özvegy és árvái alap gyarapítására fordított.

Magyari Mihály egyházi tanácsos afia az általa korábban tett Magyari Árpád alap gyarapítására 140 korona 24 fillért adományozott.

Dr Ferencz József egyházi tanácsos afia 1908/9. tanévre is egy szegény tanuló konviktusi díjának fedezésére 210 koronát ajándékozott.

Gerő Nándor salgátórijáni bányai igazgató 1907/8. és 1908/9. tanévekre egy szegény tanuló konviktusi költségeire 100–100 koronát adományozott.

Péterfi Zsigmond nyug. vasuti igazgató ez évben is a Főtisztelendő püspök úr névnapja alkalmából, korábban tett alapítványát 50 koronával gyarapította.

A székelykeresztúri gimnázium javára özv. László Péterné 600 kor., Raffaj Domokos 200 kor., Végh Gyula és neje Boda Katalin 100 kor. alapítványt tettek s az 1903. évben végzett ifjak konviktusi alapra 181 kor. 44 fillért adományoztak.

Br. Petrichevich Horváth Kálmán egyházi főgondnok úr ő Méltósága ez évben is s azzal 29-ikszet főgimnáziumunkban a jól tanulók jutalmazására 300 koronát ajándékozott. Az e ezímen egyútt 8700 koronát tevő nagymérvű áldozatkésztséget tudomásúra hoztuk a vallás- és közoktatásügyi miniszter úr Ó Nagyméltóságának is, a ki elismerését és köszönetét fejezte ki.

A felsorolt nagybecsű adományok és alapítványokért az E. K. Tanács hálás köszönetét fejezte ki.

Néhai Adám Albert keresztúrköri felügyelő gondnok afia értékes könyvtárát székelykeresztúri gimnáziumunknak hagyományozta. Útasítottuk a gimn. igazgatóságot, hogy a kegyelet jeléül a könyvek mindenikét „Adám Albert könyvtára“ bélyeggel lássa el.

Dr. Kőváry László kolleg. felügyelő gondnok afia 1907. évi szept. 25.-én történt elhunytá alkalmából az E. K. Tanács úgy jegyzőkönyvében, mint hátrahagyott özvegyéhez intézett iratban fejezte ki fájó részvét érzetét.

Hasonló módon fejezte ki részvétét Murányi Farkas Sándornak 1907. évi decz. 28.-án bekövetkezett halálakor.

Papnevelő intézetünkben az 1908/9. tanévre is óraadó tanárnak alkalmaztatott dr. György János.

A Murányi Farkas Sándor 100 kor. pályadíj 1907/8. tanévre Kiss Sándor lelkész-jelöltnek adatott ki, a ki az amerikai meadvillei theologiai intézetben is egy évig folytatta tanulmányait szép sikerrel.

A papnövendékek egyetemi díjába 680 kor. utaltatott ki.

A papnövendékek segélyezésére lelkészeinktől begyűlt

adományokból 90 kor. László Balázs papnövendék segélyezésére fordítottatott.

Papjelölteknek fölvétettek: Árkosi Tamás, Bartók Géza, Gálfi Mihály, Gyöngyössy Béla, Kisgyörgy Imre, László Balázs, Péter Ödön, Taar Géza, Telkes Béla, Útő Lajos szakvizsgálatot kiállott növendékek.

Kollegiumi konviktusi kedvezmények élvezetébe 1908/9. tanévre 90 tanuló vétetett föl, a kik közül 19: $\frac{1}{4}$ -ed, 8: $\frac{3}{4}$ -ed, 51: $\frac{1}{2}$ -ed, 12: $\frac{1}{4}$ -ed kedvezményt élvez. A kedvezmények értéke együtt 10800 korona.

Kanyaró Ferencz r. tanár afiának végleges nyugalmaztatása folytán a kolozsvári főgimn. tanárok a megfelelő fizetési fokozatban előléptettek.

A Berde Mózsa 1000 kor. tanári jutalomdíj 1907/8. tanévre dr. Nyiredy Géza főgimn. tanárnak íteltetett oda.

A kolleg. konviktusi bérlő díját, tekintettel a drágasági viszonyokra, egy-egy tanuló napi étkezéséért 4 fillér emelkedéssel 74 fillérben állapítottuk meg, a nélkül azonban, hogy a tanulók magasabb díjat fizetnének az eddiginél.

A konviktusi bérlőnek 1907/8. tanévre is 600 kor. drágasági pótlék utaltatott ki.

A kollegiumhoz 1908/9. tanévre felügyelőnek Borbély István és ifj. Sándor János tanárjelölt alkalmaztatott.

A székelykeresztúri gimnáziumnál Péter Lajos tanárnak könyvtárnokká és Szentmártoni Kálmán tanárnak igazgatósági jegyzővé történt megválasztása jóváhagyatott.

A keresztúri gimn. igazgatóságának fölterjesztésére engedély adatott a tanulóktól jövőben a kirándulási alapra 1 koronát szedni évenként és fejenként.

A vallás- és közokt. miniszter úr leiratait, a székelykeresztúri gimnázium 6-ik és a tordai gimnázium 1—4 osztályai nyilvánossági jogának 1907/8. tanévre megadását illetőleg örömmel vettük tudomásul.

A kolozsvári főgimnázium, valamint a székelykeresztúri és tordai gimnáziumokban megtartott tanár beiktatási ünnepélyeken az E. K. Tanács is képviseltette magát.

Évötödös kórpótlék utaltatott dr. Nyiredy Géza, dr. Gál Kelemen, Gálfi Lőrincz, Márkos Albert, Varga Dénes tanárok részére.

Mint kormányképviselő Kuncz Elek kolozsvári állami tankerületi kir. főigazgató az 1907/8. tanévben is hivatalosan meglátogatta középiskoláinkat. Kolozsvári főgimnáziumunkban tapasztaltak felett legteljesebb megelégedését fejezte ki ez alkalommal is. Székelykeresztúri és tordai gimnáziumunkban is a fokozatos előhaladást tapasztalta, egyebekben csak a keresztúri gimn. elhelyezése viszonyait kifogásolta.

Örömmel jelenthetjük, hogy a vallás- és közokt. miniszter

úr fölterjesztett kérésünkre a kolozsvári főgimnázium államsegélyére vonatkozó szerződés revidiálását elrendelte.

Theologiai és középiskolai tanáraink az elmúlt évben alkotott szabályzat értelmében első értekezletüket Tordán megtartották. Remélhető, hogy az értekezletek nevelés ügyünk előbbvitelére hathatós befolyással lesznek.

Elemi népiskolai tanítóink tanítói fizetésének kiegészítésére és kórpótlékaik fedezésére az 1907. évi XXVII. t.-cz. értelmében szükséges államsegély engedélyezése folyamatban van. Felemlítjük, hogy a vallás- és közokt. miniszter úr Miklós György székelyszentmihályi, József Dénes dombói és Kádár Sándor sepsikőröspataki tanítóknak a népnevelés terén szerzett kiváló érdemeik jutalmazására évi 200—200 korona személyi pótlékot engedélyezett. Örömmel említjük fel, hogy a vallás- és közokt. miniszter úr a jobbágyfalvi leányegyházközségben az iskola felállítása, illetve a tanítói állás szervezésére előzetes beleegyezését megadta s ehhez képest a tanítói fizetés kiegészítésére 830 kor. évi államsegély engedélyezését biztosította. Viszont sajnálattal jelentjük, hogy bölöni egyházközségünk iskolájának államosítását engedélyeztük, mivel az egyházközség az iskolafenntartás terheit anyagi romlás nélkül a megváltozott helyzetnél fogva nem tudja hordozni. Sárd községben állami iskola állíttatván fel, felekezeti iskolánkat megszüntettük.

A kisebb számadások és a gazdasági 1908. évi költségvetések jóváhagyattak.

A Főtisztelendő püspök úr számadásos évi jelentéseit a kezelése alatt álló Dávid Ferencz és Ezredévi emlékalapokról, valamint jelentéseit a tordai és kolozsvári egyházközségekben tartott püspöki vizsgálatról köszönetünk kifejezésével vettük tudomásul.

Jogtanácsosafia a peres ügyek állásáról jelentéseit rendszeresen betérjesztette s a kapcsolatosan szükséges intézkedések megtétettek.

Örvendetesen vettük tudomásul, hogy a br. Baldácsy protestáns-alapítványból egyházunkat megillető évi osztalék 1908. évtől kezdve 1000 korona emelkedéssel 10000 koronában állapított meg. S minthogy a boldogemlékü nagy alapító képe E. K. Tanácsunk termében még nem volt meg, jelen évben, hálás kegyeletérzetünknek is kifejezésül megfestettük.

A dr. Brassai Sámuel siremlékére gyűjtő bizottság a begyűjtött pénzeszeget, valamint az ezen ügyre tartozó összes iratokat E. K. Tanácsunknál helyezvén el letétbe és őrizetbe: azok őrizetét készséggel vállaltuk el.

Egyházunknak az 1848. évi XX-ik t.-cz. értelmében való segélyezése iránt a vallás- és közokt. miniszter úrhoz ismételtén felterjesztést tettünk.

A kepemegváltása ügyében a vallás- és közokt. miniszter úr által kért felvilágosításokat és adatokat fölterjesztettük.

Feliratilag kértük a miniszter urat, hogy tekintettel lelkészeink nehéz anyagi helyzetére, a lelkészi kongrua az országos törvényhozás útján rendeztessék oly módon, hogy a lelkészi jövedelem 2400 koronáig egészítettessék ki s ezenkívül a kongrua törvény életbe lépésétől számítva ötször ötvenkénti 200 kor. kórpótlékban részesíttessenek. Feliratainkra választ ez ideig nem kaptunk.

A jogügyi bizottság elnökének Fekete Gábor egyházi főgondnok úr ó Méltósága helyébe fölkértük Gál Jenő egyházi tanácsos fiát.

A belső emberi nyugdíjalapnál elhalálozás okán beszüntettük nyugdíját Úrmösi Sándor nyug. lelkésznek. Özvegyi nyugdíj és nevelési járulék utaltatott özv. Benczédi Domokosné lelkészné és kiskoru gyermekeinek. A nyugdíj-intézet tagjai közé fölvtették Bedő Gábor, Molnár Kálmán és Pap Zsigmond lelkészeket.

Építkezés és javításokra engedélyt adtunk: a székelymuzsnai, firtosváraljai, kövendi és várfalvi egyházközségeknek, templom, illetve toronyjavításra, a homoródabásfalvinak lelkészi lakóház építtetésre; szentivánlaborfalvinak csűr-építésre.

Erdővagyron felügyelet tekintetéből faeladásra engedélyt adtunk: a pipei, firtosváraljai, bordosi, magyarszováti, kidei egyházközségeknek.

Örökvásári és cserevásári szerződést jóváhagytunk: a füzesgyarmati, gyepesi, kökösi, magyarszováti egyházközségeknek, a tordai gimnáciumnak és a buni birtokhoz tartozó egy kisebb drb. ingatlan eleserélését illetőleg.

Tanügyek, gazdasági ügyek és némely más ügyekben külön előterjesztéseket teszünk a Méltóságos és Főtisztelendő E. Főtanácsnak.

Évi jelentésünket rövid egybefoglalásban, ezekben voltunk szerencsések megtenni. Tisztelettel kérjük jelentésünk jóváhagyólag való tudomásul vételét.

A magyarországi Unitárius Egyház Képviselő Tanácsának Kolozsvárt 1908. évi október hó 10-én tartott üléséből.

Ferencz József,
elnök.

Végh Mihály,
titkár.

IV. Az Egyh. Főtanács felirata a képviselőházhoz a „Ne temere“ ügyben.¹

Tisztelt Képviselőház!

A magyar törvényhozás bölcsesége több százados küzdelem után biztosította a vallási békét és megszerezte a honpolgárok lelkiismereti megnyugtatótását, midőn az 1848. évi XX. t.-cz. 1. §-a szerint az unitárius vallást Magyarországon is törvényesen bevett vallásnak nyilvánította és a 2. §. szerint „e hazában bevett minden vallásfelekezetre nézve különbség nélkül tökéletes egyenlőséget és viszonyosságot“ állapított meg.

Az alkotmány helyreállítása után az 1868. évi XLIII. t.-cz. az Erdélylyel való Uniót újból törvénybe iktatja, a bevett vallások teljes egyenjogosságát ismét megerősíti s az 1868. évi LIII. t.-cz. 11. §. újból kifejezetten kimondja, hogy egyes házasságok bármely fél lelkésze előtt érvényesen köthetők, a születendő gyermeknek pedig azok neme szerint követik szülők vallását, bármely ezzel ellenkező kikötés, ténymény, érvénytelen lévén. Ezen törvény intézkedik az egyik vallásról a másikra áttérés módjáról is s a teljes jogegyenlőség és viszonyosságnak megfelelően kimondja; hogy az áttértnek az áttérés után minden cselekménye azon egyház tanai szerint ítélendő meg, a melybe áttért s az elhagyott egyház elvei reá nézve semmiben sem kötelezők.

Eme törvények védelme alatt a felekezeti surlódások lassanként elsimultak. Erre nézve befolyt nagy mértékben ama körülmény is, hogy a hazafias magyar róm. kath. papság Lonovich érsek közbenjárása mellett még 1841-ben kieszközölte XVI. Gergely pápánál a „Quas vestro“ kezdetű brevét s Lambrucehini bíboros államtitkárnak ezen alapuló instructióját, a melyek szerint a kath. egyház érvényeseknek ismeri el az olyan egyes házasságokat is, a melyek protestáns lelkész előtt kötettek, a mi által a róm. kath. egyház is az ilyen házasságokat saját egyházi tekintélyével fedezte és védte.

Ezen állapotokat találta az 1894. évi törvényhozás.

Ekkor az 1894. évi XXXI. t.-cz. a házassági jogot, a

¹ Hasonló tartalmu felirat intéztetett a kormányhoz is.

bevett vallásfelekezetek hitbeli meggyőződésének és törvényes egyenjogúságának érintése nélkül, de másfelől az egyes hitfelekezeteknek a házasságra, alakiságára vonatkozó felfogására tekintet nélkül, minden irányban kötelezőleg szabályozta.

E törvény 29.-ik §-a kimondja, hogy a házasságot polgári tisztviselő előtt kell megkötni s a 30. §. szerint oly kötés, mely nem polgári tisztviselő előtt történt, a törvény erejénél fogva semmi vonatkozásban sem tekinthető házasságnak. A 27243—1895. ikt. sz. utasítás 61. és 67. §§. értelmében azonban a házasság törvényes megkötése után a polgári tisztviselő a házasságokat nyomban figyelmeztetni köteles, hogy a házasságnak előtte történt megkötésével vallási kötelességeiknek még eleget nem tettek, mert a H. T. 149. §. szerint a házasságkötésre vonatkozó vallási kötelességek érintetlenül hagyattak.

A felek azonban bármelyik fél lelkészéhez folyamodhatnak az illető egyház szertartása szerinti közreműködésért. Mind a két fél lelkészét is igénybe vehetik.

A gyermekek vallását illetőleg azonban az 1895. XXXII. t.-cz. a fennebb említett addigi törvényes intézkedésekkel szemben azon rendelkezést állítja fel, hogy a házassulandók a házasság megkötése előtt közokiratban megegyezhetnek és pedig 1896. febr. 7.-én 5175. sz. a. adott belügyminiszteri magyarázat szerint korábbi megegyezésüktől elállva, attól eltérően is, hogy gyermekeik valamennyien az atya vagy az anya vallását kövessék, ilyen megegyezés hiányában a gyermekek nemük szerint szüleik vallását követvén.

A protestánsok ezen országos törvény által vallási egyenjogosságukat biztosítva látták, a törvény előtt tisztelettel meghajoltak, bár az 1894. évi XXXII. t.-czikknak az eddigi határozott törvényes rendelkezésekkel szemben felállított intézkedését bizonyos aggodalommal kísérték, félve attól, hogy a tértvények követelése iránt a felekre gyakorlandó nyomás zavarólag fog hatni az annyira kívánatos vallási békére és türelmességre. Ez azonban ha okozott is kellemetlenségeket, nagyobb hullámokat nem vert fel.

Azonban X. Pius pápának 1907. aug. 2.-ról az eljegyzés és házasság egyházi szabályozására vonatkozóan kiadott „Nemetere“ kezdetű decretuma, mely f. évi április 18.-án volt életbe lépendő, de a melyre nézve a lapok szerint fél évi halasztást

nyert a magyar róm. kath. papság, a vegyes házasságokra vonatkozó intézkedései által aggodalmat kelt mindazokban, a kik a felekezeti békének őszinte barátai s a házasság intézményének erkölcsi alapját is védelmezni s megőrizni óhajtják.

Ezen decretum érvényes házasságnak még a róm. kath. hitről más felekezetbe átlépett egyénekre, is kiterjedőleg csak a róm. kath. plébánus — ordinárius — előtt az előirt kath. szertartások mellett kötött házasságot ismeri el s vegyes házasságoknál az olyan házasságot, a mely csak a polgári tisztviselő vagy e mellett csak nem kath. pap előtt kötött, érvénytelennek jelenti ki s a vegyes házasságot érvényesnek csak az esetben ismeri el, hogy ha annál reversális és dispensatio mellett katholikus pap működött közre.

A mely vegyes házasság tehát nem a pápai decretumban irt előfeltételek teljesítése és formaságok mellett kötött, azt a decretum érvénytelennek hirdeti, az ilyen házasságot nem tekinti valódi házasságnak s az abból származó gyermekeket nem tekinti törvényeseknek.

Hogy az egyes egyházak pro interno minő felfogással vannak a házasság intézménye felől, az az egyházak belső dolga, a melyet az országos törvény sem kívánt érinteni s ahhoz hozzászólási joga nem is lehet senkinek.

Ámde a magyar törvényhozás mindig magának tartotta fenn a jogot, hogy mely vallásokat ismer el bevett vallásnak, melyeknek ad a többivel egyenlő jogokat úgy a vallás gyakorlása, mint vegyes házassági viszonyok és az ezen házasságból származó gyermekek vallása tekintetében.

A fennebbiek szerint pedig a házassági viszonyokat állami törvények szabályozzák.

Ha tehát a pápai decretum érvénytelennek hirdeti is az olyan házasságot, a mely polgári tisztviselő előtt kötött s az olyat, a melyet a mellett csak nem róm. kath. pap áldott meg, igen jól tudjuk, hogy annak semmiféle jogi hatálya nincsen. A házasság azért törvényes s a gyermekek is törvényesek lesznek.

Ámde itten nemcsak arról van szó, hogy a decretumnak mi az egyházi álláspontja, mi az egyház belső meggyőződése, hanem arról, hogy jogositva van-e oly rendelkezéseket tenni, olyan külső ténykedéseket kívánni, a melyek egyfelől az állami törvényekbe, másfelől az egyenjogú egyházak jogaiba és a

házasság intézményének erkölcsi alapjába ütköznek, a vallási békét és a házasság érvényességébe vetett hitet megrendítik s mindezt nem hitelvi érdekből, hanem a róm. kath. hiveknek a egyes házasságok útján leendő szaporítása czéljából.

A decretum rendelkezése ugyanis nem foly a kath. egyház olyan elvéből, a melytől eltérésnek helye nem volna. Nem is helyezkedik a non possumus alapjára, mert hiszen akkor, a midőn a Congregatio concilii a decretumra vonatkozó magyarázatában kimondja, hogy a XVI. Gergely pápa brévije és a Lambrucchini-féle instructio Magyarországon teljesen hatályát veszttette, Németországra nézve érvényben tartja X. Leó pápának 1906-ban kiadott „Provida“ kezdetű hason tartalmu brévijét.

A midőn tehát a decretum tovább megy a benső meggyőződés hangoztatásánál és érvénytelennek mondja ki az olyan házasságot, a melyet az országos törvény egyedül ismer el törvényes házasságnak; a midőn az ilyen házasságból születendő gyermekeket törvénytelennek nyilvánítja s előírja, hogy a decretum minden egyházközségbe megküldendő és minden egyházban nyilvánosan kihirdetendő s teljes értelme megmagyarázandó, hogy mindenki jól megértse — ut ab omnibus rite cognoscatur — itt már külső cselekmények is forognak fenn, ez már nyilvános hirdetése annak, hogy az állami törvény nem kötelezi, nem érvényes, ez már megtagadása az állami törvények érvényének, tagadása az állami souverénitásnak, ez már az egyház az államban.

De ily eljárás sérti a többi vallásfelekezet egyenjoguságát is, midőn azt hirdeti, hogy az olyan házasság, a melyet a polg. anyakönyvvezető köt meg és nem kath. pap működik közre, érvénytelen.

Ilyesmit hirdetni Magyarországon a fennálló törvényekkel szemben, mint jogállamban nem lehet. Ezzel szemben a többi egyházak igénybe kell vegyék az állam segítségét.

Végül sérti a családi élet erkölcsi alapjába és tisztaságába vetett hitet is, midőn az állami törvények által egyedül törvényesnek elismert házasság érvényét megtagadja s nyilvánosan érvénytelennek s az abból származó gyermekeket törvényteleneknek hirdeti s ezáltal a r. kath. egyház hiveiben egyes házasságkötés esetén a házasság szentségébe vetett hitet s a házasságot erkölcsi alapját megingatja.

Pedig Erdélyben a vegyes házasságok száma rendkívül nagy. Ilyen belenyulást legszentebb érdekeikbe a protestáns egyházak s ezek közt az unitárius egyház, legönmegtagadóbb és legtürelmesebb felfogás mellett sem hallgathatnak el.

Hiszen a család a hazafiui és a vallás-erkölesi érzésnek, az istenes, tiszta életnek a melegágya. A családokon épül fel a társadalom. Ezek a pillérei, alapjai a magyar nemzeti államnak is. Ha ezeket az alapokat megingatjuk, ha meggyengítjük az állami lét erkölesi alapjait, gyengítjük magát a magyar államot. A tiszta erkölcs, mely ha megvész, — Róma ledől s rabigába görnyed.

E nagy veszélyt érezhette a hazafias róm. kath. papság is, midőn ismételten feírt a pápához decretumának Magyarországon visszavonása iránt. S nem kételkedünk, hogy a magas kormány is ez irányban megteszi a szükséges lépéseket, a Miniszterelnök úrnak a Főrendiházban tett kijelentése szerint.

A magyar unitárius egyháznak, e színmagyar hivekből — legnagyobb részt székelyekből álló egyháznak, mely elejétől fogva a magyar hazafiság, a magyar kultúra és a vallás-erkölcsök ápolásának a szolgálatában áll, fel kellett szólalnia a pápai decretumnak azon sérelmes rendelkezései ellen, a melyek az állami törvényekkel s a többi felekezetek egyenjoguságával ellentétben állanak és a család erkölesi alapjainak megingatására és az elsimult felekezeti súrlódások felidézésére vezethetnek. A magyarországi unitárius egyház az évszázados hosszas küzdelmek útján nyert jogait elhomályosítani nem engedheti.

Kéri az állam védő intézkedéseit.

Kérjük a T. Képviselőházat, méltóztassék a m. kir. kormányt oda utasítani, hogy a mennyiben a hazafias róm. kath. papság közbelépése eredményre nem vezet, — a jus placeti regii igénybe vételével is a sérelmes pápai decretumnak Magyarországon kihirdetése és alkalmazása megakadályoztassék.

A magyarországi unitárius egyház egyházi főtanácsának Kolozsvárt 1908. évi október hó 26-án tartott üléséből.

Hazafias tisztelettel

Báró Petrichevich Horváth Kálmán,
főgondnok.

Ferencz József,
unitárius püspök.

Nagy Lajos,
egyh. főjegyző.

V. Elintézett ügyek.

A püspöki, E. K. tanácsi, gazdasági bizottsági évi jelentések tudomásul vétettek. Sándor János a kereszturi és dr. Tibáld Miklós a felsőfejéri egyházköri felügyelő-gondnoki állásban megerősített. Az egyházköri tisztviselők megválasztásáról betejestett jelentés jóváhagyólag vétetett tudomásul s annak alapján Péterfi Dénes és Lőrinczi Dénestől az esperesi eskü bevételtett és Nagy Lajos, valamint Csegezy László évtizedeken keresztül folytatott esperesi hasznos működésüknek elismerése és méltánylásául tiszteletbeli espereseknek nyilvánítottak.

Dávid Ferencz halhatatlan emlékü első püspökünk születése 400-adik évfordulójának 1910. évben méltó módon való megünneplése meghatározottat s a megállapított intézkedések végrehajtásával az E. K. Tanács bizatott meg.

Élénk eszmecserét keltett fel a „Ne temere“ kezdetü pápai irat, melyről méltó módon tette meg észrevételeit a főtiszt. püspök úr már évi jelentésében. Az E. Főtanács magáévá téve az E. K. Tanácsnak ezen ügyben betejesztett jelentését, mély megütközésének adott kifejezést, hogy felvilágosult korunkban egy ilyen pápai dekretum adatott ki s egyben feliratot intézett a képviselőházhoz és kormányhoz, hathatós fellépésre kérve az iránt, hogy e sérelmes pápai irat hazánkban a jus placeti regii igénybevételével is hatálytalannak nyilvánítottassék.

Kiemelkedő, nagyfontosságú tárgya volt a E. Főtanácsnak az egyház birtokai kezelésének kérdése. Hosszas és élénk vita után a házi kezelés továbbra fentartása határozottatott, úgy azonban, hogy a jószágigazgató és kezelőtisztai személyzet a megállapított évi jövedelem beszolgáltatását illetőleg, megfelelő anyagi biztosítékot nyujtson.

Örömmel vétetett tudomásul, hogy a székelykereszturi gymnasium államsegélyezésére a szerződés megkötöttetett, valamint, hogy a gymnasium felépítésére 240,000 korona beruházási államsegély helyeztetett kilátásba. Másfelől fájdalomosan vétetett tudomásul, hogy az alig három év előtt visszaállított tordai gymnasium az állami főgymnasium föllállítása folytán jelen évi aug. 31.-vel megszűnt. Tekintettel a tordavidéki unitárius tanulókra, az internátusnak 1908/9. tanévben is, mint átmeneti évben, fentartása határozottatott. A továbbiakra javaslatot tenni az E. K. Tanácsra bizatott.

A dr. Bedő Albert által egyházi beszéd írására kitüzött 100 korona pályadíjat Ürmösi Károly lelkész nyerte meg.

A papnevelő intézeti dekán tiszteletdíja 1908 jan. 1-től évi 400 koronában állapítottatott meg. A papnevelő intézet fejlesztésének kérdésében, az egyházkörök meghallgatásával, javaslatot tenni az E. K. Tanács megbizatott.

A központi tisztviselők és kolleg. tanárok lakáspénze rendeztetett; a kereszturi gymn. tanárok lakáspénzének rendezése az E. K. Tanácsra bízott.

A vallásanári szabályzat megállapított, azzal a hozzáadással, hogy azok a lelkészek, a kik a szabályzat életbelépése előtt bármely jellegű középiskolánál legalább 3 évig hitoktatók voltak, a vizsga alól fölmentetnek.

Az 1907 évi különböző számadások és 1909. évi költségvetések helybenhagyattak. Ezzel kapcsolatosan a lelkészi nyugdíjmaximum 1909. évre, a 40 évi szolgálat után nyugalomba menők részére, évi 1200 koronában állapított meg.

Meghatározottat Fűzesgyarmat és Petrozsény székhelylyel körlelkészségek szervezése.

A különböző tanügyi jelentések jóváhagyólag vétettek tudomásul. A segélyalapokból egyházközségek, belső emberek és özvegyek segélyezésére csaknem 45,000 korona fordított.

Az egyházkörökből nagy számban beterjesztett indítványok egy része elfogadtatott.

Megválasztattak: a székelykereszturi gymnasiumhoz felügyelő gondnoknak: dr. Kozma Endre kir. közjegyző; gazdasági bizottsági tagnak: Pataky László országgyűlési képviselő; koll. igazgatónak: dr. Gál Kelemen; egyházi levéltárnoknak: Kelemen Lajos tanár; egyházi tanácsosoknak: Kelemen Árpád lelkész, Lőrinczi Dénes nyug. tábornok, Nagy György országgyűlési képviselő, Székely Mózes kir. erdőfelügyelő, Török Sándor kir. erdőmester, Fekete Ferencz tordai takarékpénztári vezérigazgató; főtanácsi bizottsági tagoknak: Kozma Ferencz, Benkő Mihály, dr. Ferenczi Géza, Józán Miklós, Kelemen Albert, Guidó Béla, Lőrinczy Dénes, Váry Albert, Sándor János.

A nagyfontossága, tárgyokban gazdag tárgysorozat letárgyalása két és fél napot vett igénybe, november hó 27.-én délben fejeződött be az ülés. A tanácskozások eredménye legyen áldásos szeretett egyházunkra!

V. M.

Delitzsch a vallás továbbfejlesztéséről.¹

Delitzsch Frigyes berlini egyetemi tanár, kiváló orientalista a modern theologiai iránynak egyik buzgó és kiváló úttörője. Nemesak a babyloniai ásatások eredményének földolgozásával tett nagy szolgálatot a theológiának, hanem fölvilágosodott, tudományos munkáival is, melyek a biblia csodás, mystikus világában új fényt derítenek. Egy újabb munkás a keresztény tudósok között, kik csöndesen, zajtalanul, de biztosan készítik elő a vallás terén is az utat a haladásra, a tisztultabb eszmék győzelmére. S bár a világ még alig vesz tudomást e munkáról, eljön az idő, mikor a kutatások eredményei ismeretesebbek lesznek szélesebb körökben s az orthodoxia kénytelen lesz fegyverét letenni a tudomány csalhatatlan bizonyítékai előtt. A történelem, természettudomány föltartóztathatlanul hozzák elő az újabb és újabb adatokat, melyek a bibliai könyveket más világításban mutatják nekünk s mindenki előtt érthetőbbé lesznek. Különösen Angliában, Amerikában és Németországban vannak lelkes munkásai a régi egyiptomi és babyloniai ásatásoknak. Már is megbecsülhetetlen eredményeket értek el.

Delitzsch is az ásatások nyomán indul el s kézzelfogható bizonyítékokkal mutatja ki állításainak hitelességét. Felolvasásai, melyeket a német „Keleti társaság“ ülésein tartott, oly nagy érdeklődést keltettek, hogy maga a császár is kívánta hallani. Az orthodox theologusok körében pedig nagy ellenzenvet támasztott.

A „Babel und Bibel“ című munkájában összefoglalja az ásatások eredményeit, melyek eddig előkerültek s ezáltal szemmel láthatólag bizonyítja be Babilonnak és a bibliának szoros összeköttetését. A „Zur Weiterbildung der Religion“-ban pedig a kutatások alapján oly elveket hirdet a bibliáról és vallásról, melyek egészen megfelelnek az unitárius felfogásnak.

Munkája tárgyilagos és szigorúan a tényekre szorítkozik a nélkül, hogy legkevésbé támadná azokat, kik más nézetten vannak. Mint dolgozata elején kijelenti, távol áll attól, hogy „valaki elidegeníttessék az ő atyjának hitétől.“ Elismeri az egyéni hit jogát, hiszen a vallás, — mint meg is jegyzi — a szív beszéde.

¹ Friedrich Delitzsch: Zur Weiterbildung der Religion. Zwei Vorträge. Stuttgart und Leipzig. 1908.

Minden vallásban tisztelni kell, mint már Lessing tanította: „a legbensőbb hűséget Isten iránt, a szelidséget, szívbeli békességet és a jó cselekedeteket“, akár a Korán, akár az újszövetség parancsolja azt. S mindazt, mit jónak tartunk a más vallásban, el kell ismernünk és méltányolnunk. Ez a békességnek egyik föltétele.

„Sohasem volt a vallás a tudomány eredménye.“ De azért mégis a tudomány feladata marad, hogy kutatásaival bele világítson a vallásos küzdelmek zürzavarába s megmutassa a különböző hitnézeteknek eredetét. S bár sokszor atheizmussal, rideg rationalizmussal vádolják azok, kik nem tudják megérteni a tudomány munkájának értékét, jelszava mindig megmarad: „Veritati.“

A vallás szent és örök. Annak megsértése elítélendő, de történelmét, fejlődését s az idők folyásán keresztül előállott kialakulásait vizsgálni, a tudomány kötelessége. „A csodák csak állványok, melyek az építésnél segítségül szolgáltak“, mondja Lessing. Ma azonban nincs szükség az állványokra. A fölépített épületet a maga egészében akarjuk látni. A vallást megtisztítva minden külsőségtől, mi rátapadt fejlődése alatt.

A mohamedan azt hiszi, hogy a Korán öröktől fogva készen volt Allah kezében s darabonként adta Mohamednek. A zsidó a tizparancsolatot, mint a Jahvé saját kezüleg írott törvényét tiszteli s a keresztények közül is sokan azt tartják, hogy a biblia Istennek közvetlen kijelentéséből, ihletéséből származik. Ma azonban, mint igazán emberi és nem mindig megbízható munkát vizsgáljuk a bibliát, úgy tekintve azt, mint hosszas történelmi processus eredményét. Természetesen azokat az alapigazságokat, melyek megegyeznek a józan felfogással, nemcsak elfogadjuk, hanem hirdetjük is és megvalósításukra törekszünk.

A történelmi fejlődés folytán a zsidó vallás is mutat föl sok tévedést az ó-szövetségi iratokban. Mindig álltak elő ferde kinövések.

Szép gondolat volt a nyáj- és mező zsengeje által mutatni be hálaáldozatot Jahvének. De mikor az áldozás cultusa ceremonia-törvénybe foglaltatott, már eltértek az eredeti céltól, mert egészen a külsőségnek éltek. Ez ellen hathatósan szóltak a próféták; Hoseas. 6, 6. Mikeas 6, 6-8. „Oh ember megmondta neked az Isten, mi legyen a jó és mit kíván az Úr tetőled egyebet, hanem hogy igazságot cselekedjél, szeressed az irgalmasságot és hogy megalázzad magadat és hogy a te Istennel alázasosan járj.“ Az 51. soltár írója is egy lesújtott lelket és egy megtört szívet ajánl a Jahvenak áldozatul. Ezen a nyomon hirdette Jézus meggyőző erővel az igazi benső bűnbánatot. A próféták által hirdetett igazság megelevenedett a Jézus ajkain.

Jézus a próféták tanításaiból a felebaráti szeretetet és az egyetlen egy Istennek hitét is buzgón prédikálta. Ő is sokkal többre becsülte az igazi vallásosságot az égő áldozatnál. A szív oltárát a füstölgő oltárnál. A mostani keresztények előtt ez már egészen ismeretes. „Jézus a profetizmus folytatásában az ő népének vallását még mélyebbre ható bölcséletben tovább vezette.“

Jahvének emberileg képzelt szövetsége Izraellel annyira lekötve tartotta a zsidóságot, hogy a Jézus universalis felfogása erős harcot kellett vívjon, míg győzedelmeskedett. A világot átfogó isten-uralom, melyhez a közvetlen közeledés minden más nép előtt nyitva áll, nem férhetett össze az ősi hittel. Ehez hasonló eset áll fenn a zsidó és pogány kereszténység küzdelmében is, hol szintén érvényesülni akar az elzárkózott irány.

A zsidóságnak az a reménye, hogy a messiás trónját a Sionra fogja helyezni s uralkodni fog minden nép fölött, ma már egy olyan állapotot jelent, mikor az egyetlen egy Isten igaz ismerete kiterjed az egész világra s az egész föld népe egy szívvel-lélekkel tiszteli a mindenek atyját, egyesülve a testvéri szeretetben, istenfélelemben és erényben. Jézus tanított így imádkozni: „Jöjjön el a te országod.“

A számkivetéshez közeli időben mások voltak a zsidó nép reményei. A Makkabeusok hősi küzdelmében egy kis időre fölesillámlott a várva-várt idő (Dán. 7., 27.), de nemsokára a nehéz veszteségek egészen megtörték őket. S mennyire véget vet a földi hatalom után való vágynak a názárethi próféta: „az Isten országa nem külsőleg, hanem belsőleg jön el hozzátok. Elközelített a mennyeknek országa. Az Isten országa ti bennetek van.“

Az istentisztelet a templomhoz volt kötve az ő kiválasztott papságával. Mekkora változást idéz elő Jézus, mikor azt hirdeti, hogy kis kamrában, vagy a legtávolabbi völgyben is imádkozhatol. A hagyományos hittel való szakítás és a törvénynek meg nem tartása szószerinti értelemben tette Jézust a papság előtt annyira ellenszenvenné.

* * *

Az új szövetségben levő ó-szövetségi idézetek s maga az egész görög fordítás nem elég hiteles.

Márk nem tud Jézus természetfölötti születéséről, csak Máté (1. 1—16) és Lukács (3, 23—28). Jézus családfáját is Dávidra viszik vissza, pedig haszontalan dolog, ha nem természetes fia Józsefnek, mert így a családfa nem bizonyít a Jézus királyi családból való származása mellett.

A sinai hegyen 1892-ben Mr. Lewes egy pergament kéziratot fedezett fel a katharinusok kolostorában, mely a négy evan-

gelium syr fordítását tartalmazza. Bensly és Burkitt angol tudósok fáradsága folytán megismerhetjük az evangéliumnak eredeti alakját. Pld. Máté 1, 16. verse így hangzik: „Jákob nemzé Józsefet; József, kinek a fiatal lány, Mária eljegyezve volt, nemzé Jézust, ki messiásnak neveztetik.“ Később így módosult a textus: „Jákob nemzé Józsefet, kinek a hajadon Mária el volt jegyezve, a ki szülte Jézust, a messiást.“ S végül következik az a szöveg, mely a mi bibliánkban ismeretes.

Mi, kik az igazságot keressük, szemébe nézhetünk bátran ennek a kifejezésnek: József nemzé Jézust. Lelkesedve kiált föl itt Delitzsch s azt mondja, hogyha ezt meglátná Luther, ő is beállana a vallást továbbfejlesztők csoportjába s az ősevangéliumhoz helyesen fűzné az intést: „Das Wort sie sollen lassen stahn!“

Jézus születése előtt pár száz évvel az ős héber nyelv megszűnt a zsidó nép társalgási nyelve lenni. Maga Jézus is a palestinai arámiai nyelvet használta. Így a szent iratoknak megértése mind nehezebb lett, mert nagyon kevesen voltak olyanok, kik a régi zsidó nyelvet ismerték. Egyiptomban 285-től 246-ig előállott a Septuaginta, mely nemsokára teljes hitelességre emelkedett. Azonban ez a görög fordítás az eredeti szövegnek sokszor egészen ellenmond. Azért később azon fáradoztak, hogy ezeket az ellenmondásokat erőltetett külső segítségekkel áthidalják s a hol lehetetlen volt, ott gondviselészerű tulajdonságnak minősítették.

Máté evangelista különösen sokszor hivatkozik arra, hogy az irás beteljesült, mert ő Jézus tetteiben és szavaiban az ószövetségi jóslatok folytonos beteljesedését látja. Zavarba jön azonban az evangelista a Názarethivel, mert az Betlehemből és nem Názarethből volt várható az irások szerint. De azért írja: „Hogy beteljesedjék, mit a próféták mondtak: „Ő názarethinek fog hivatni.“ Ilyen prófétai hely azonban nincsen. S még más helyeken is találkozunk ilyen tévedésekkel.

A fölvilágosodott teológiára nézve is fájdalmasan hat, hogy napkelet varázsszavától meg kell fosztani a bibliát s azt a kedves „szent éjji dalt“ is vizsgálat alá kell venni a tudomány világánál, de az igazság keresésében nem ismerhet megalkuvást. Föl tudjuk fogni a régi idők gondolkozásmódját, de az ma már idejét multa. S ezek a vizsgálódások nem a theologiai tudomány megszégyenítésére, hanem előbbvitelére irányulnak.

Az egyház végzetes lépést tett, mikor Jézust az egyetlen egy Istenhez hasonlóvá tette. A polytheizmus gondolata újból életre kelt. Hogy a mindent éltető isteni szellem oldalára fogadhasson egy második szellemi erőt, azt Pál apostol sem tudja fölfogni, ki — a mint sokan állítják — az alexandriai philosophia befolyása alatt személytelen isteni erőt gondolt.

De a keresztény hitnek még egy másik jelentős pontja az urvacsonya kérdése. Mikor Jézus az utolsó husvétii vacsorát ünnepelte tanítványaival, symbolikusan mutatott rá az ő halálának lefolyására: „Ez az én testem stb.“ De úgy, mint az Ádám bűnéért való váltság-díj, a Jézus szavaival nem egyeztethető össze. Hiszen már az ő szövetségi iratok is tiltják az emberáldozatot s így a Jézus áldozati halála is tiltott formában van felállítva. Bűneink megbocsátására a megbánó bűnbeismerés és imádság szükségesek. Így tanította a nagy mester.

A keresztény vallás továbbfejlesztésének alapföltételei: „visszatérni a trinitárius kereszténységtől az unitáriushoz, a dogmatikai Krisztustól a történeti Jézushoz“. Másképpen a dogmák elzárják a haladás útját. De igaza van Goethenek, hogy az emberi ismeretnek, a természettudományoknak kibővülése után következik a vallási kultúra. A tisztító szél nem hagyja megpenészedni az ódonságokat.

S ha azt kérdezné valaki, hogy ezek után, a dogmák kirekesztése után mi marad meg a keresztény vallásból, bátran mondhatjuk, hogy a mi a hitet illeti, úgy marad minden, a mint Jézus tanította. Mi az egyetlen egy Istenre támaszkodunk, mert ő a mi erősségünk. Más fundamentum nem vettetik, mely már egyszer vettett.

Ne feledjük, hogy Kelet ma is a csoda és képzelet világa. Hiszen „a nap megáll s a szamár beszédre nyitja az ő száját.“ De nekünk ki kell vonnunk magunkat e keleti szellem hatása alól s keresni az igazságot. Ki kell szélesíteni templomaink ajtait és ablakait, hogy a tudással párosult hit terjeszsen azokban világosságot.

S míg megtisztítani törekszünk a mi vallásunkat minden téves gondolattól s lefejtjük róla mit ráraktak a száz évek, addig szintén törekednünk kell minden szépet és nemest a vallásosság előbbrevitelére fordítani. Hirdetnünk kell az élő igazságot.

A protestantizmus feladata az, hogy a reformatio által megkezdett munkát tovább folytassa. Bomladozik is már az orthodoxia fala. A katolikus hierarchia bár lenézi, lekicsinyli e törekvéseket, az újabb időben mégis azon fáradozik, hogy dogmáinak segítségül megnyerje a tudományt.

A mi az ifjúság vallásos oktatását illeti, nem szabad az érthetetlen dogmák tanításával terhelni, hanem vezetni kell őket jámborságra, Isten iránt való hűségre, az élet iránt való kedvre, igazságosságra és békességre, mert csak így lesz meg a vallástanításnak áldásos eredménye.

Delitzsch, mint látható egy igazi felvilágosodott theologus. Azért az ő műveivel való foglalkozás nem háládatlan.

BARTÓK GEZA.

Ima nemzeti ünnepen.

(Kossuth L. emlékezetére tartott ünnepen.)

Oh végetlen Isten! örök Szellem! ki kezekben tartod a mindenséget, kinek örökös gondviselésed alatt élnek a népek és nemzetek, hozzád szállunk, hogy imádkozzunk; hogy magasztaljuk szent nevedet; hogy hálaéneket zengjenek ajkaink; hogy a mint fölkel a hajnal bibora s a hegyek magaslatait megaranyozza, mindenütt a hova a világosság terjed, dicsőségedet festve, találkozzék e szépséggel, ama másik, e esodás tűz: a szemek ragyogó fénye, találkozzék a szív lángja, a lélek szent tüze, mely egyik helyről a más helyre terjedve sugározzon bé minden arcot, hogy egy nemzet föllángolása legyen a hozzád fölszálló áldozat.

Oh végetlen Isten! imádjuk nagyságodat, bölcseségedet, gondviselő jóságodért hálatelt kebelled borulunk le előtted. Áldott napodból folyton árasztod a világosságot és táplálsz a világot. Eledelt adsz mindenkinek, hogy szükségét ne szenvedjenek. És aztán adsz gazdag időket, a mikor ontod az áldást, jótéteményidet, mikor megtermékenyülnek a hegyek, a halmok, a völgyek, jönnek kövér esztendei az időnek. A szellemvilágot is folyton táplálsz, élteted a népekben az erkölcsöt, jogot, az igazságot és szabadságot és adsz nagy időt, oly kort, a mikor a nemzet hajója, a mely lassan haladt, egyszerre felszökken és a gálya reng a magas vizeken új virányok felé. Adsz nagy időt, oly kort, melyben születnek férfiak, a kiknek szellemén új világ derül fel a népek életén.

Imádjuk Atyánkat! és áldunk, hogy nemzetünkben nem hagyta magadat bizonyosságok nélkül, hogy időről időre támasztottál prófétaikat, költőket, államférfiakat; imádjuk és áldunk, hogy a magyar föld szült oly szellemi nagyságokat, a kiket más nemzetek is csodáltak, nagyságuk előtt csodálattal meghajlanak; imádjuk és áldunk amaz áldásokért, melyek e szellemek ihletéből, e teremtő erőkből s ez erkölcsi hatalmukból nemzetünkre kiáradtak. Imádjuk és áldunk

ő érette, ki isteni ajándékok lett, próféta, küldött, vezér égi tűzzel, lángfénynyel, melylyel ezrek lelkébe hatolt, bűvös szóval, melylyel ezreket magával ragadott; áldunk ő érette, ki a jog és szabadság eszméit hirdette, s az emberi jogok eszményét polgári intézményekké emelve, a széttagolt népet, rendeket nemzetté egyesítve, ama dicsőséggel együtt, a kik vele álltak, az új kort nyitotta meg hona dicsőséges történelmében. Áldunk, hogy nincs e hazában egy népelem, melyet mostohának tekintett volna, nincs e hazában egy népréteg, melyre a polgári szabadság áldásait ki ne terjesztette volna; nincs név, melyet inkább környékezhetsen a hon minden polgárának kegyelme és hálás emlékezte, mint az ő neve, „a haza atyjáé“. És áldunk, hogy világító oszlopként áll előttünk.

Oh vajha annak világa ne csak magában lobogna; oh vajha a sugár, mely arról esik, szivünkbe és lelkünkbe esnék, hogy gyűjtana . . . és termékenyítene honfi erényt. Oh vajha megtanulnók tőle a honszeretetet, mely igaz és nemes. Oh vajha szellemének ne kelene elszomorodnia, hogy sokan csak nevét emlegetik, hogy a honszeretet sokak ajkán csak szó, üres szó, hogy az emberiség fejedelmével azt kelljen mondania: „Nem minden, a ki ezt mondja: Uram, uram! cselekszi az én mennyei Atyámnak akaróját“. Oh vajha lakozást foglalna minden honfiban és honleányban az érzelmek amaz emelkedettsége, a hazafiasságnak ama gyakorlatiassága, mely benne volt. És az ő erkölcsi nagy ereje, melyet egy hosszú életen keresztül a diadalomig megbizonyított, érhetne új és új diadalokat, hogy mindenek éreznék e honban és életükkel mutatnák az ő erkölcsi nagyságának is hatalmát.

Az ő szelleme és példája, s más hasonló honfiak szelleme és példája legyen e szép hazában, legyen a magyar hazában az az ellenállhatatlan hatalom, az az ellenállhatatlan fényes ige: „Mindeneket magamhoz vonzok!“

Ezt add meg atyjánk.

Vezesd a nemzetet dicső jövő felé.

Ezért könyörgünk, hallgass meg! Amen.

PÉTERFI DÉNES.

Albert János.

(1821--1908.)

Erős, hatalmas alak s gazdag lélek.

Mintha egy darab őskereszténység szakadt volna ki az egyház testéből . . .

A XVII. és XVIII. száz üldözéseinek nyomása áthatott a XIX. száz első felére is. Még hallszik a siralmas énekek keserves buzgóságosan éneklük a zoltárokat, buzgón imádkoznak. E hangulatnak, e szellemnek volt ő egyik legkiválóbb személyesítője.

A mult szenvedéseinek visszhangja, a jelen szükségének és fájdalmainak átérzése, a jövőbe vetett hit és bizó remény nyilvánult magasabb mértékben benne. Az sugárzott le nemes alakjáról, azoknak hangjai szálltak el szépen imádkozó ajakáról.

És azokat írásba is foglalta, „Imakönyv“-be, melyet szellemének értékéül hagy hátra.

S ihletéből, mint a költészet és remekírók tanítója az ifjuság lelkét termékenyítette; az élet nemes örömeiben pedig kedélyessége csillogott.

Az unitarismus e történelmi nevezetességü helyén, Torda városában szolgált ötven évnél tovább, szellemi közösségben Krizával, kinek tanítványa és kortársa volt.

Működéséért és munkáiért a közelismerés koszorút font halántékaira.

S mikor patriarchai kort érve távozik, a kegyelet el nem muló emlékezetbe veszi fel.

PÉTERFI D.

IRODALMI ÉRTESITŐ.

A „Ne temere“ decretumról *Montanus fia* (álnév) érdekes egyházpolitikai tanulmányt irt. Tárgyalja a klerikalismust, mint a Ne temere talaját, a decretum irányát, a decretum történeti előzményeit, a decretum és a magyar házassági jogot, a decretum hatályának terjedelmét, a decretum keletkezésének indokait és végül a decretum célját s értekezése rendjén kimutatja a decretumnak az állami törvénybe ütköző rendelkezése tarthatatlanságát. Előadja, hogy e rendelet oly indokból, mely nem egyéb, mint lélekfogdosás, felzavarja az ország vallási békéjét, beledobja a családi szentélybe a világ, a gyűlölködés üszkét, válaszfalat emel ember és ember között, jogtalan kényszert gyakorol a lelkiismeretre, szerencsétlenségbe és kétségbeesésbe dönti a logszontebb és legtisztább frigyre áhító házasulandókat.

Sohajtvá tekint vissza azokra a nagy időkre, a mikor egy Kossuth Lajos, egy Deák Ferencz küzdöttek a Ne temerében letett czélok ellen és végre diadalmaskodtak Róma ellen legelőbb ebben a kérdésben.

Végül megjegyzi, hogy érdekes a Budapesti Hirlapban megjelent az a magyarázat, hogy miért adott a pápa Németországban felmentést a tridenti forma alól ; mert Németország protestans ország, Magyarországon pedig azért nem adott, mert katolikus állam és hozzáteszi, hogy nem egészen így van, mert Németországban is van elég katolikus, több mint 20 millió, hanem azért, mert különben Németország visszahívta volna vatikáni nagykövetét és beszüntette volna a püspökök járandóságait.

A jelen viszonyok közt igen tanulságos füzet Kókai Lajosnál jelent meg Budapesten. (e.)

Héber nyelvtan kezdők számára megjelent, mint a „Keleti könyvtár“ I. sorozat 1. része. Irta: *Hornyánszky* Aladár, pozsonyi theol. tanár. 327 l. Hornyánszky Victor kiadása Budapesten. Ára 4 korona.

Képcs szent biblia. (Tausend Bilder-Bibel magyarba átültetett kiadása.) Károli-féle, átdolgozott szöveggel. Előszavát írta *Kenessey Béla* püspök úr. Legmelegebb elismeréssel ajánlják: *Kun Bertalan, Baltik F., Gyurácz F., Scholtz G., Ferencz József* püspök urak. Szerkesztette *Tóthfalusi József* ref. lelkész. Megjelenik egy kötetben, 26 czm. magas és 18 czm. széles alakban, angol izlésű, legfinomabb színnyomatu és gazdagon aranyozott diszkötésben. Tartalma: a teljes szentírás, átdolgozva és az Apokrifusok. *Dolci C., Dürer A., Leonardo da Vinci, Raffael és Rembrandt* 10 színnyomatu képe, a keresztyén világ legnevezetesebb festőművészei és szobrászai alkotásának 1000-nél jóval több remek reprodukciója, melyek között — csakis ebben a magyar kiadásban — hazai művészekről származó művészeti remek is képviselve vannak. Közbeillesztett sok vonatkozással bíró tájkép. Kellő számu megrendelés esetén tervbe van véve, hogy ezen nagyjelentőségű munkához díjtalanul csatoltatik egy nagy alaku Kalvin- vagy Luther-kép kivánság szerint. *Ára 34 korona.* Megrendelhető 4 korona beküldése mellett s az összeg többi része a szállításkor fog utánvételeztetni. A könyv utolsó iveri is már sajtó alatt vannak, kérem tehát mielőbb a rendelést beküldeni, hogy megjelenés után azonnal expedíálhassam. *Kókai Lajos* prot. irányu könyvkereskedése, Budapest, IV. Károly-utca 1.

KÜLÖNFÉLÉK.

Az Északamerikai Egyesült Államok novemberben új elnököt választottak. Rooseveltnél Taft fog következni az elnökségben. A választásból ő került ki Bryannel szemben nagy többséggel győzelmesen. Az amerikai alkotmánynak a vallásszabadság sarkalatos elve, melyet az elnöknek, tartozzék bármelyik felekezet-hez, tiszteletben kell tartania. A most választott elnök iránt e tekintetben annál nagyobb bizalommal lehetnek Amerika polgárai, mert vallásilag már oly egyházhoz tartozik, a melynél a lelkiismereti szabadság egyszersmind vallási elv is. Taft unitárius. Szabadelvűsége és államférfiai tulajdonságai, a melyekkel mint Rooseveltnél munkatársa kitűnt, juttatták az elnökséghez, melyet ténylegesen a jövő év tavaszán foglal el.

Az erdélyi róm. kath. statusgyűlésen f. é. nov. 12.-én gróf Majláth G. Károly püspök megnyitó beszédében a „Ne temere“ kezdetű pápai decretumról is megemlékezett, mely szerint a házasság szentségének kiszolgáltatására nézve az abban felállított alaki-

ságok megtartására a katolikus hívők az esetben is kötelezve vannak, ha más vallásúakkal óhajtanak házasságra lépni. Kiemeli, hogy mindenki beláthatja, miszerint a világegyháznak az egész világra kiterjedő szabályrendeletében az egyes nemzetek és vidékek különleges viszonyaira tekintettel lenni nem lehet, de különös fontos okok egyik vagy másik intézkedés felfüggesztését vagy megmáskísítását szükségessé tehetik. Miután pedig nálunk ez általános rendelettel szemben hosszas időn át eltérő gyakorlat állott fenn, ezért kezdettől fogva azon volt a magyar püspöki kar, hogy az általános rendelet e pontjának alkalmazásából származható bonyodalmakra a szent atyát figyelmeztesse s a végleges eldöntésig meg is adta minden egyes püspöknek a felhatalmazást arra, hogy a kath. pap előtt meg nem kötött vegyesházasságokat utólagosan érvényesíttesse. Az apostoli szentszék nem szolgált tehát reá arra, hogy oly gyöngédtelen módon meghurcolják akkor, a midőn a kérdést jóakaratulag tanulmányozza s annak tisztázása folyamatban van. De bármiképp döntsön is az apostoli szentszék, bármennyire óhajtjuk is más vallásu testvéreinkkel a békés együttélést fentartani, legdrágább kincsünket, az apostoli szentszékhez való tántorithatatlan ragaszkodást, nem engedhetjük gyöngíttetni, sem méltatlanul megátamadtatni. Így Majláth püspök.

E kijelentésekre csak az a megjegyzésünk, hogy a más felekezetekkel való testvéri jó viszonyt és egyetértést mi is ápolni és fentartani óhajtjuk s csak helyeselhetjük a magyar r. kath. püspöki kar ama törekvését, hogy a pápai rendeletnek a fennebbi beszédben is elismert sérelmes részét, a melynek alkalmazása bonyodalmakra vezethet, megváltoztassa. Nem hallgathatjuk azonban el, hogy a pápai rendelet e részével szemben nemcsak hosszas időn át eltérő gyakorlat áll fenn hazánkban, hanem ellenkező s mindnyájunkat kötelező állami törvény is, melynek engedelmeskedni, melyet megtartani és követni elengedhetlen hazafiúi kötelességünk. Eme törvény pedig meghatározza, hogy a magyar honosok között Magyarországon kötött házasság mikor érvényes, mikor nem. Ezzel ellenkező rendelkezést senki sem jogosult tenni. Sajnálattal nélkülözzük tehát a fennebbi beszédben az állami törvény érvényességére való hivatkozást.

Azt is mondja a püspök, hogy bármiképp döntsön is az apostoli szentszék, a magyar katolikusok minden körülmények között tudni fogják kötelességüket s az apostoli szentszékhez való ragasz-

kodást, mint legfőbb kincsüket tántoríthatatlanul meg fogják őrizni. Ez a maga rendjén is van. A kérdés azonban az, hogy ha a szent-szék rendeletének sérelmes részét, mely a r. kath. pap által a rendeletben irt formások megtartása, tehát a cultus disparitas alóli felmentés és revarsalis mellett, meg nem köttetett, érvénytelennek jelenti ki, — fenn fogja tartani, hirdetni fogják-e az ily házasságok érvénytelenségét az állami törvényekkel szemben? Erre a beszéd határozottan nem nyilatkozik.

Mi nem hisszük, hogy hirdetni fogják, mert ez által ellentétbe helyezkednének az állami törvénynyel, a melyet pedig mindnyájunknak tiszteletben tartani hazafias kötelességünk. De azok a r. katolikusok, a kik mint közhivatalnokok a magyar alkotmányra és az állami törvények megtartására hivatali esküt is tettek, ez esküjükkel is ellentétbe jutnának.

Nem arról kell tehát a szent atyát felvilágosítani, hogy hazánkban a sérelmes rendeletével ellentétes *gyakorlat* áll fenn, hanem, hogy ellentétes *állami törvény* van érvényben s a hivatott ellentétbe helyezni nem lehet, nem szabad. (e.)

Dr. Zsilinszky Mihály bányai ev. egyházkerületi főfelügyelő „*Miről van szó*” című füzetben felel a bányai ev. egyházkerületi közgyűlésen elmondott beszédére vonatkozó némely támadásokra s egyszersmind a jelenlegi egyházpolitikát főbb vonásaiban ismerteti. Előbb a „Ne temere” kezdetű pápai decretum rendelkezéseivel foglalkozik s kimutatja, hogy ez éppen nem csupán katolikus belügy, mivel olyan vegyesházasságokról beszél, a melynél az egyik fél protestáns. Hivatkozik az 1894. évi 31. törv. czikkre, mely elvileg kizárja azt, hogy a magyar állam területén a törvényhozáson kívül bárki más meghatározhassa azt, hogy a magyar honosok között Magyarországon kötött házasság mikor tekintendő törvényesnek, mikor nem. A decretum tehát jogosan nem mondhatja, hogy az állam törvénye szerint megkötött házasság érvénytelen. Azután reá tér arra, hogy tulajdonképpen miről van szó s miért vert fel beszéde a klerikális körökben oly nagy port. Beszédében a protestánsok érdekeit sértő, megtörtént tényeket hozott fel, a melyek miatt feljajdultak s azzal vádolták, hogy ő zavarja a vallási békét, holott csak védekezett. Tárgyalja a vallási, tanulmányi és egyéb alapok jogi természetét s arra az eredményre jut, hogy azok az államvalláserkölcsi és kulturális céljainak elérésére az államvagyonból kiszakított örök alapítványok voltak elejétől fogva,

melyek örök tulajdonosa mindig az állam s ha rendeltetési céljuk megszűnnék, visszaszállának az egyházi birtokok örök forrására, az államra. Tárgyalja a papi congrua kérdését s az 1848. évi XX. t.-czikk értelmét és intencióját s azt az irányzatot, mely a r. kath. papi congrua kérdését eddig vezette s a mely abban állott, hogy azt a r. kath. egyház a maga eszközeivel oldja meg, a mi az eddig háttérbe szorítva volt protestáns egyházak méltányos állami segélyezését tenné lehetővé, de a mely irányzat most kezd elhomályosodni s a r. katolikus papi congruának állami kiegészítése kezd előtérbe nyomulni. Reá mutat az utóbbi időben előfordult mindamaz intézkedésekre is, a melyekben a protestánsok sérelmet láttak s bennük aggodalmakat keltettek fel. Végül vázolja, hogy a jelen helyzetben mi a protestánsok teendője s ezt abban foglalja össze, hogy feladatuk a helyzet alapos megismerése s a történelmi múlt tanulságainak tulságtól ment okos felhasználása. Megértetése a katolikusokkal, hogy a protestánsokat testvéri szeretet vezérli, hogy békét akarnak s nem támadnak, csak védekeznek. Ezt a józan hazafias katolikus intelligentia meg fogja érteni, mely a multbau is mindig kész volt a protestánsok védelmére állani. Védekeznünk kell az igazság, jog és törvény fegyverével, mert a magyar protestantismusnak nagy hivatása van: az emberiség tanító mesterévé kell lenni, a mi volt kezdettől fogva a kereszténység a maga tisztaságában, mert a protestáns elv az evangelium szellemével megegyezően az egész emberiség haladásának magasztos elvévé lett, mely az egyéni szabadság, egyéni lelkiismeret és meggyőződés győzelmét biztosítja. (fg.)

Az Országos Vallásegynlőségi Szövetségbe belépésre a következő felhívás boesáttatott ki: F. évi szept. hó 30-dikán, az egyházi és társadalmi körök élénk részvételével, a fővárosban megtartott gyűlésen megalakult az Országos Vallásegynlőségi Szövetség, a mely céljait a következőleg határozta meg: Öntudatra ébreszteni s a társadalmi munka terén egyesíteni édes magyar hazánkban, felekezeti különbség nélkül, mindazon egyének és testületek munkaerejét, akik a felvilágosodás terjesztése, a nemzet és a nép anyagi, szellemi és erkölcsi jólétének emelése, a józan vallásosság ápolása érdekében, az országos törvényekben kimondott és biztosított teljes lelkiismereti szabadság és a vallásfelkezetek között való tökéletes jogegynlőség és viszonsóság magasztos elvei alapján s azok megvalósítása végett, hasonló gondolkodású honfitársaikkal közremunkálni hajlandók". (Alapszabály 2-dik §-a.) Az Országos Vallásegynlőségi Szövetség megalakítói abban a meggyőződésben élnek, hogy szövetkezésükkel és kitűzött céljaiknak munkálásával a haza javát és boldogságát

segítik elő. A ki ugyanis nemzetünk életét nyitott szemmel megfigyeli, lehetetlen nem látnia, hogy vagyoni jólétünk és szociális életünk még nagyon sok kívánni valót hagy fenn; kulturális életünk, az újabb időkben meghozott nagy áldozatok dacára is, alatta áll a nagy kulturnépek szívonálán; vallásos életünk vagy a hitelenségbe, vagy az egyoldalú felekezetiességbe csapott át, — s amannak szomorú következménye az egyéni és a közerkölcsök vészes megromlása, — emennek pedig a vallásfelekezeteknek egymással való folytonos surlódása és a családok, a társadalom és az állam belső békeségének felbomlása. Ha nemzetünk javát munkálni akarjuk: meg kell szüntetnünk az anyagi és szellemi szegénységet; a bölcseségnek és a szeretetnek munkáival orvosolnunk kell szociális bajainkat; ápolnunk kell felekezeti különbség nélkül a józan vallásosságot és a tiszta erkölcsöt; s arra kell munkálnunk, hogy valóra váltván a törvényesen bevett felekezetek között a mindenféle előjogok, kiváltságok nélküli tökéletes jogegyenlőséget és viszonyosságot, s egyenlő arányúvá tevén azok nemes vallás erkölcsi és kulturális versenyt, mind az egyes egyházak, mind azoknak tagjai között megteremtjük a ma még hiányzó, de nélkülözhetetlen harmóniát, s mindezekkel összeforrasztassuk a nemzetnek különböző rétegeit és rajtok, mint egységes, megrendíthetetlen kősziklán, felépíthessük nemzeti nagyságunk és boldogságunk dicsőséges hajlékát! Ezt kívánja munkálni, tisztán társadalmi úton, a felekezetiesség és a pártpolitika teljes kizárásával, az Országos Vallás-egyenlőségi Szövetség. Nem tekint senkinek fájára, nyelvére, társadalmi állására és vallására; tagja lehet tehát annak, felekezeti, társadalmi osztálykülönbség nélkül minden olyan nagykorú állampolgár, férfi és nő és minden olyan testület, a ki és a mely a Szövetség kitűzött céljait szolgálni kívánja. A tagok örökös, rendes és testületi tagok lehetnek. Örökös tag az, a ki egyszerismindenkorra 50 koronát befizet. Rendes tag az, a ki magát legalább 3 évre 1—1 korona befizetésére kötelezi. Egyesületi tag az a testület, a mely legalább 3 évig 10—10 koronát fizet. Az alapszabály értelmében az olyan községekben, a melyekben a Szövetségnek legalább 20 tagja van, a tagok helyi fiók-szövetséggé alakulhatnak és az Országos Szövetséggel szerves összeköttetésben álló önkormányzati szervezetet alkothatnak. A nemzet javát, boldogságát magukban hordó célokat tűzött maga elé az Országos Vallás-egyenlőségi Szövetség. Jöjjön azért annak zászlaja alá mindenki, a ki hazáját igazán szereti s szeretetét hűséges munkálkodással megbizonyítani kész. A taggyűjtő-íveket, a név, foglalkozás, lakóhely, utolsó posta és a tagsági minőségének pontos feltüntetésével kérjük az ügyvezető titkári hivatalhoz (Hamar István ref. theol. akad. tanár, Budapest, IX., Kálvin-tér 7. szám), a tagdíjakat pedig Dr. Szabó József pénztárnokhoz (Budapest, IX., Lónyay-utca 9. szám) beküldeni. Budapest, 1908 október havában. Hazafias üdvözléssel az Országos Vallás-egyenlőségi Szövetség nevében *Gróf Degenfeld József* elnök. *Zsilinszky Mihály* alelnök. *Antal*

Gábor ref. püspök alelnök. Dr. Baltazár Dezső főtitkár. Hamar István ügyvezető titkár.

Loyson Hyacinthe-ot, ki most Genfben folytat papságot, a klerikalis sajtó a leggyalázóbb kifejezésekkel illeti. A „Courrier de Genève“ egyik újabb számában ezt az ékesszóló kiváló keresztény embert a legkiméletlenebbül szidalmazza. „Esküszegő barát“, „az egyház atyagyilkos gyermeke“, „az emberi lealjasodás példája, a milyen csak egy romlott szív lehet“, „egy ember, ki a vallástalanság legalsó fokára jutott“, „egy ember, a ki házasságban él, mi az isteni törvény szerint nem törvényes, vétkes“, „senmi sem hiányzik nála az ő teljes gyalázatosságához“ — ily szidalmakat szór a klerikalizmus Hyacinthera, a haladó katolikus irányynak minden művelt néptől tisztelt képviselőjére.

Dávid Ferencz a „Protestant“ lapban. A Párisban megjelenő „Le Protestant“ ezimű egyházi lap f. évi május 2.-án megjelent számában Gyonge János ref. lelkész neve alatt Bélzerindből, „A Short Account of the Unitarian Church of Hungary“ czimen kiadott füzetünkről a következő ismertetés jelent meg:

„A magyarországi unitárius egyház rövid története a czime ennek a füzetnek, a melyben tíz fejezetben van leírva a magyarországi unitárius egyház multja és jelene.

A füzet tartalma — kivéve az első fejezetet — egészen helyes és a valóságnak megfelelő, de az első fejezetben, a mely az egyház mult történetét ismerteti, két tévedés van. A 6-ik lapon ugyanis az áll, hogy Erdélynek trinitárius fejedelmei, mint *Bethlen Gábor, Rákóczi György és a kalvinista süperintendensek elnyomni és kiirtani akarták az unitárius eretnekeket.* Ennek az állításnak teljesen ellene mond a magyar történelem. Bethlen Gábor 1613-tól 1629-ig uralkodott és Rákóczi György 1630-tól 1648-ig. Elöttük már jóval biztosítva volt az unitáriusok vallásszabadsága, nevezetesen 1571-től kezdve.

És ezek a nagy fejedelmek, Magyarország és Erdély vallási és polgári szabadságának ezek a nagy védői, ha jó reformátusok voltak is, legkisebb kísérletet sem tettek a törvény által bevett valóságok szabadságának megsértésére. Igenis Erdélyben üldözve voltak a szombatosok, de nem az unitáriusok.

A másik tévedés a füzetben az, hogy szerzője Dávid Ferencz az *igazság vértanujának* minősíti (L. 5. l.).

Ez egy hamis állítás. Dávid Ferencz nem volt az igazság vértanuja, mivel ő folytonosan változott. De leirom röviden történetét.

Dávid Ferencz, a magyar unitarizmus alapítója, kezdetben katolikus abbé volt, azután megismerve a lutheri reformatiót, egy ideig azzal tartott s mint kitünő szónokot és érdemes embert a lutheri egyház püspökének választották meg. De nem sokáig maradt a lutheri egyházban, mert megismervén a Kálvin tanait, kálvinistává lett és Erdélyben kálvinista püspöknek választott meg. Azonban csakhamar elhagyta a kálvinista egyházat is, hogy az unitarizmus apostola legyen és ott is az unitáriusok püspöke lett.

Ne higyjék azonban, hogy Dávid Ferencz itt végleg megállott. Ellenkezőleg, folytatta nézeteit s a szombatosok felé kezdett hajlani, ezért került vád alá az 1572. évi törvény értelmében, a mely a törvény által bevett vallásokon kívül (kath., luth., ref. és unitárius) minden más vallást megtiltott. Örökös fogságra lón ítélve.

Egy ilyen ember, mint Dávid Ferencz, a ki nem szünt meg nézeteit változtatni, nem lehetett *az igazság vértanuja.*“

Gyenge János, ref. lelkésznek „A Short Account“-nak ez ismertetésére ugyancsak a „Protestant“ október 10.-én megjelent számában Józán Miklós, budapesti lelkésztől a következő levél jelent meg:

Szerkesztő Úr!

Gyenge János, magyarországi ref. lelkész úr Önnek május 2.-án megjelent 18. számú becses lapjában Bibliographia czim alatt ismertetvén „A Short Account of the Unitarian Church of Hungary“ czimű füzetet, azt mondja, hogy annak 10 fejezetéből 9 teljesen megfelel az igazságnak, de az első fejezetben, a mely az unitarius egyház történetét foglalja magában, két tévedés van. Egyik a 6-ik lapon, mely szerint Erdély ref. fejedelmei, mint Bethlen Gábor, Rákóczi György és a kálvinista superintendensek elnyomni és kiirtani akarták az unitárius eretnekeket. Ez tévedés Gyenge úr szerint, mert ennek az állításnak teljesen ellene mondanak a történeti tények, miután a vallási szabadság 1571-től kezdve törvényesen biztosítva volt, tehát a Bethlen Gábor és Rákóczi György uralkodása előtt (1613—1648.).

Készséggel elismerjük, hogy Gyenge urnak az az állítása, hogy az unitárius vallás szabad gyakorlata a Bethlen Gábor és Rákóczi György uralkodása előtt biztosítva volt, való igaz. De értsük meg jól, ezzel még nincs bebizonyítva az is, hogy tévedés a füzetben az az állítás, hogy ezek a fejedelmek az unitárius vallást elnyomni és kiirtani akarták. Avagy a ref. vallás nem volt-e a törvény által

biztosítva s avagy nem szenvedtek-e a reformátusok is gyakran igen sokat a katolikusok részéről az erdélyi külön fejedelemség megszüntetése után? Azt hiszszük, hogy ez nem ismeretlen Gyenge úr előtt. Hasonlóan történt az unitáriusokkal is. Vallásuk szabad gyakorlata igen is biztosítva volt, de valahányszor alkalom nyílt az ők elnyomatásukra, Bethlen Gábor is, Rákóczi György is miúdig buzgósággal használták fel azt arra. A szombatosok, a kiknek üldözését Gyenge úr is elismeri, erre szintén jó ürügyül szolgáltak. Kétségbevonhatatlan tény az, hogy a szombatoság ürügye alatt Bethlen is, Rákóczi is felléptek az unitáriusok ellen s e miatt több egyházközségüket elvesztették. A szombatosággal vádolni őket annál könnyebb volt, mivel a szentháromságot tagadták s Jézusról való felfogásuk e tekintetben a szombatosokéhoz közeledett. Az unitárius lelkészt egyszerűen kimozdították helyéből s helyébe olyan lelkészt tettek, a kinek a szentháromságban való hitéhez kétely nem fért.

Nem akarván visszaélni a szerkesztő ur türelmével, erre bővebben nem terjeszkedünk ki. Egy dolgot azonban még sem hallgathatunk el, a mi mutatja, hogy milyen volt Bethlen Gábornak az unitáriusok iránt állított jóakarata. Teljes elismeréssel levén a nagy fejedeleme nek Erdélynek és a magyar nemzetnek tett nagy szolgálatai s hazafiui érdemei iránt, fel van jegyezve róla, hogy 1623-ban a császárnak egy követét, Gál Pétert, fogadván, ez a bécsi udvarnak tett jelentésében azt írta, hogy Bethlen Gábor neki ezeket mondotta: „Az unitáriusokat teljes szivemből gyűlölöm és ha esküm ellen tehetnék valamit, nagy örömmel kiüzném őket az országból, de eskümet megtartom.“

Lássuk a füzetnek Gyenge ur szerint másik tévedését, mely abban áll, hogy Dávid Ferenczet az igazság vértanujaként tünteti fel (5-ik l.). Ez hamis állítás, mondja Gyenge ur, mivel Dávid Ferencz folytonosan változtatta nézeteit. A katolikus abbé rövid idő alatt lutheránus, azután kálvinista és végre unitárius püspök lett s így nem lehet őt az igazság vértanujának tartani.

Ez elmélet szerint a gályarabságra ítelt református lelkészek sem voltak az igazság vértanui. Miért hagyták el az egyedül idevezítő vallást?! Ez elmélet szerint a középkori vallásos üldözések, valamint a farizeusoknak és főpapoknak a Jézus keresztre feszítettése iránti eljárása is igazolhatók lennének. A mi Dávid Ferenczünk nem úgy változtatta nézeteit, mint a hogy az ember köpenyét forgatja, hanem a vallás eme megújhodási korszakában nem nyugodott

meg addig, a míg az „ember fia“ kereszténységéhez nem jutott. Mi az ő szellemének örökösei, az ő igazságát nem féljük vallani s az ő vértanui koszoruját nagyrabecsüljük, amnyival inkább, mert meg vagyunk győződve, hogy a mai szabadelvű protestansok lassan-lassan a Dávid Ferencz által hirdetett elvekhez közelednek.

Magyarország, Budapest, 1908. június 1-én.

Józan Miklós,
unitárius lelkész.

*

Józan M. e levelet, a mint a keltezés mutatja, még jun. 1-ről beküldötte „Le Protestant“ szerkesztőjének Gyenge urnak e lap máj. 2.-án megjelent számában közölt cikkére. Hogy oly későre adatott ki, erre nézve a szerkesztő maga * alatt ezt írja: „Ennek a közleménynek kiadását különböző körülmények késleltették. Kötelességünknek ismerjük ezért elnézését kérni a mi tisztelt közlőnknek. (Szerk.)“

A babyloniai kutatások a héber bibliai történetekre mi más világot vetnek. Sibree angol assyriologista szerint az Édenkert története, a későbbi hozzáadásokat nem számítva, alapjában kísérlet annak megmagyarázására, hogy az ember hogyan jött arra, hogy a földet művelje. Kain és Ábel története a földmivelés és pásztorélet versenyét mutatja. Ezek a történetek össze vannak kötve a Zodiac jegyeivel a babyloniai naptárban. Azok úgyszólván az évfolyam hosszabb történetének töredékei. Az Édenből való kiűzés és a földszántás a földmivelés első fokának a története. A babyloniai naptárban a Zodiac első jegyének neve „a munkás ember“ volt. Kain és Ábel — dr. Clarke Ádám szerint — iker-testvérek voltak s megfelelnek a Zodiac Ikek jegyének. A vizözön története pedig kétségtelenül az esős idősakkal kapcsolatos, mely a Vizöntő jegye alatt fordul elő a tizenegyedik hónapban. Ezt határozottan bizonyítják a babyloniai írásokban talált adatok. A Sámson története pedig a napmythosnak egy formája. A „Sámson“ szó azonos az assyriai vagy a héber „Samen“ szóval, mely a „napot“ jelenti. Sámson a héber Herkules. Erőfeszítései a nap pályáját az éven keresztül, jelképezik. Hogy vajjon Ábrahám régi Abram neve alatt maga a holdisten-e, mint némely tudósok felteszik, vagy hogy az ő személye ama holdimádók felekezetének a képviselése, kik Chaldeának Ur nevű városából Herranba költöztek, azt nem lehet biztosan elhatározni. Bárhogyan legyen, az fel-

tünő, hogy az „atya“ elnevezés, melyet a héberek állandóan alkalmaztak Ábrahámra, a babyloniai himnuszokban a holdistennek a megkülönböztető neve. Valóban Ábrahám több lett a hébereknél történelmi alaknál. A nép tudatában a jövő világ ura lett, mint Osiris az aegyptomiaknál. A jövő életben Ábrahám fogadja Lázárt kebelébe s a gonoszokat elveti. Jahveh igen elvont istenség volt a közönséges héber szellemnek, semhogy azt úgy tudta volna alkalmazni, mint a nemzet alapítójának személyével tette. A „Jahveh“ név titokzatos név volt, a melynek ismerete felülmulta a közönséges héber szellemet. A király tudta egyedül, a ki tudta az istenek neveit, ez isteneket átfogni. Ezt tanítja nemcsak az egyiptomiak szent könyve, hanem a babyloniai és a régi hindu szentkönyvek is.

Reformálható-e az islam? E kérdésre Morison Theodor, ki Hindostánban egy mahomedán collegiumnak volt sok éven keresztül a vezetője, a „Nineteenth Century“-ben azt írja, hogy az eddig általánosan elfogadott nézet, hogy az islam nem enged meg semmiféle módosítást vagy reformot, téves. Morisonnak alkalm volt, hogy megismerje a mahomedanizmus számos felekezetét. És ezek a felekezetek a Koránt épp oly különbözőleg magyarázzák, mint a keresztények a bibliát. Azok a bibliai helyek, melyeket a régi puritanok kedveltek, bizonyára nem ugyanazok — mondja Morison — mint a melyekből „Martineau meritett ihletet, mert a szellem, a melyben anazok olvasták a bibliát, nagyon különböző attól, melyben azt e nagy, szabadelvű tudós tanulmányozta“. A mahomedánok gondolkozásában is változás észlelhető. A XX-ik száz mahomedánjait inkább vonzák a Koránnak ama helyei, melyekben az islam szellemi része fejeződik ki. S a ki az islam mozgalmait szemléli, azt veszi észre, hogy a mahomedán hitvallást most más-ként értelmezik, mint régen. Morison szerint az indiai mahomedánok nagy része ma a következő elveket vallja: 1. Az islam tiltja az erőszakot a hit terjesztésében; 2. az islam parancsolja az egyenlőséget; 3. a rabszolgaság nem fér össze az islammal, mely az emberek testvériségét tanítja. S ha ehhez hozzá vesszük, hogy Konstantinápolyban az ifjú törököket az ulemák oly kedvezően fogadták s hogy Algíria és Tunis mahomedánjai is felvilágosodott nézeteket vallanak — mindezek bámulatos átalakulást mutatnak és igazolják azt, hogy az islam alkalmas arra, hogy a modern tudomány világosságánál előre haladjon.

Szóval a modernismus az ázsiai és európai mahomedánoknál éppen úgy megteszi a maga munkáját, mint a hindú brahmoistáknál s mint az izraelitáknál és mint a protestans és katolikus keresztényeknél s talán nem is véletlenül, hanem valami megmagyarázhatatlan indíttatás következtében.

Dickensről, az angol regényíróról kevésbé ismeretes, hogy ő szabadelvű vallásos nézeteket ápolt. Dickens vallásos meggyőződésre unitarius hitű volt. A regényíróra legelőször a Channing iratai gyakoroltak befolyást. Azután a Tagarttal való barátsága még közelebb hozta az unitariusokhoz s Londonban a little-portland street-i unitarius gyülekezetnek éveken keresztül volt rendes tagja, hallgatva előbb Tagartot s azután Taylert és dr. Martineaut. Mikor londoni lakását gyakori utazásai és a tengerparton tartózkodása miatt felhagyta, némely jóakarók ugyan azt hirdették, hogy szakított az unitarismussal, mert „Burdett-Couttes bárónő és Forster John író azt mondták neki, hogy az ártani fog befolyásának és művei forgalmának, ha meg tudják, hogy olyan veszedelmes hitet követ“. De mindazok, kik Dickens életét tanulmányozták, e hirtávol állónak tartják a valóságtól, mert Dickens erkölcsi komolysága felül állott azon, hogy vallásos meggyőződését megtagadja.

Jubileum. Marostordamegyében nov. 4.-én *Deák Lajos* kir. tanácsos tanfelügyelő huszonöt éves tanfelügyelőségét a tanítótestület gyűlésén jubileummal ünnepelték. A társadalomnak minden osztálya részt vett az érdeemes tanférfit ünnepelésében. Az unitarius egyház részéről Kelemen Albert esperes mondott a jubilansnak üdvözetet.

Gyászhirek. Csehétfalvi *Albert János* ny. unitarius pap és tanár élete 88.-ik évében nov. 7.-én Tordán elhunyt. 53 évig volt a tordai unitarius egyházközségnek papja és az ottani unitarius gymnasiumnak tanára, régi idő óta tagja volt az unitariusok egyházi főtanácsának is. A család részéről elhunytát gyászolják gyermekei: Albert Ilka, Csegezy Mihály ny. törvényszéki elnök, kir. tábl. bíró neje; Albert Iván nagyenyedi kir. áll. építészeti hiv. főnök; veje Czegezy Mihály, menyé Albert Ivánné, Mandl Ida s unokái és számos rokon. A tordai egyh.-község gyászjelentést adott ki a gyász alkalmából. Az elköltözöttet általános részvét kísérte sirjába. — Özv. nagyajtai *Kozma Elekné,* dersi Elekes Amália nov. 17.-én élete 76.-ik s özvegysege 24.-ik évében Udvarhelymegyében Siménfalván jobblétre szenderült. Kozma Gyula budapesti polg. isk. igazgató édes anyját vesztette az elhunytban, valamint Kiss Istvánné, Kozma Nina és Kozma Dénes is. — *Barabás József* gyógyszerész

élete 25.-ik évében Budapesten meghalt. Dr. Nyiredy Géza kolozsvári főgymn. tanár unokaöcsesét vesztette benne. — Tartsafalvi *Pálffy Mihály* marosvásárhelyi ügyvéd, az unitarius egyház főtanácsának tagja, életének 65.-ik évében nov. 25.-én megtért őseihez. Halálát mindenekelőtt fájlalják tartsafalvi Pálffy Mihályné, nagyajtai Huszár Zsuzsánna s gyermekei tartsafalvi Pálffy Ilona, Pálffy Gyula, Pálffy Mihály, Pálffy Ákos, Pálffy Jenke, Szabó Dénesné s a Pálffy-, Ugron- és Gálffy-családból számos rokon. — Bölöni *Tana Gyula* m. kir. számtanácsos, számvévóségi főnök, élete 51.-ik s házassága 16.-ik évében nov. hóban Beszterczén meghalt. Tana Sámuel bölöni birtokos fiát s ifj. Tana Sámuel kir. pénzügyigazgató és Tana Albert közs. jegyző testvérüket gyászolják az elhunyt kitünő tisztviselőben.

Szerk. üzenet: L. Ö. A jövő füzetben.

ARANYKÖNYV

Adományok a marosvásárhelyi templom építésére.

(X. közlemény.)

Dr. *Sárány Miklósné* Horváth Ilona 461. sz. gyűjtőívén Maros-Vásárhelyről: Horváth Miklósné Fekete Ilona 25 kor., Tarr Gábor, dr. Csiki Kálmán, Bodolla Ferencz, dr. Fekete Károly 2—2 kor., Muzsnay Pálné, Erzsike, Tarr Gáborné, Gombás Gyuláné, Gombás Gyula, Jeney Kálmánné, Horváth Ferenczné, N. J. 1—1 kor., N. N. és B. Viktor 20—20 fill. Együtt 41 korona 40 fillér.

Biás István ügyvéd újabbi adománya 20 korona.

1—X. közlemény összesen 4244 korona 30 fillér.

Midőn fenti kegyes adományokat hálás köszönettel nyugtázom, felkérem mindazokat, kiknek íveket küldöttünk, hogy gyűjtésüket, illetve elfogadott íveiket, ha üresen is, sziveskedjenek beküldeni, hogy elszámolhassunk.

Maros-Vásárhely, 1908. november 21.-én.

KELEMEN ALBERT S. K.,
lelkész és ideiglenes pénztárnok.

IRODALOM.

Dévay Bíró Mátyás Tanításai. Tanulmány a magyar protestáns theologiai irodalom kezdeteiből. Irta: Révész Imre a kolozsvári ref. theologiai fakultás ny. r. tanára. Kolozsvár, 1915. 179. l. Ára 5 kor.

Ha nem tudnánk semmit arról a családi összeköttetésről, amely Révész Imre, az egykori híres debreceni lekipásztor és kiváló egyháztörténetíró között és a kolozsvári ref. theologiai fakultás jelenlegi fiatal, szorgalmas és nagykészségtelű tanára között fenn áll: e könyv elolvasása után, mégis ott maradna a lelkünkben az a gondolat, hogy itt a historikus objektivitását különben minden tisztelőre méltó szubjektív érzelmek befolyásolják és zavarják. Író szerint s szerintünk is az első Révész Imre írta „a legrészletesebb, legönállóbb és legtudományosabb monográphiát“ Dévay Bíró Mátyásról. Ennek a monográphiának van egy általánosító tétele, amely így hangzik: „A magyar haza reformatiójának kezdetleges forrását kétségen kívül Luther szellemének hatása indította meg, de a forrás a magyar ajkuaknál tüstént melanchtoni irányzatot vett, majd a helvéták felé tartott s mire folyammá nőtt, egyenesen Kálvin szellemét és irányzatát vette fel.“ „Mi az oka annak“ — kérdi az íj. Révész, — hogy ez a tétel elhangzása óta nem lett egyháztörténelmi tudásunknak „szervesen belétaglalt közkincsévé, magától értetődő, sarkalatos igazságává?“ (1. l.) A félszázaddal ezelőtt elhangzott kijelentésnek „igazoló bizonyága gyanánt“ kívánja most az író a Dévay Bíró Mátyás theologiai irányzatát megvilágítani. (4. l.) Objektív historikusnak szabad-e a főcél helyett ilyen mellékes célt tűzni maga elébe? És a történelmi igazságokat a családi tradíciók homályos szemüvegén keresztül nézheti-e? Ez az egyik körülmény, ami zavarólag hat a kezünk alatti mű olvasásában.

A másik az a végső következtetés, amire író különben nagyon gondos tanulmányai alapján jut. Megállapítja t. i. eredmény gyanánt, hogy „Dévay a hit és élet legfőbb kérdéseiben, a reformatori tanfogalmak leglényegesebbjeiben Luther és Melanchton hű követője“ (165. l.) Kisebb és mellékkérdésekben Zwinglitől, Butzertől, sőt Kálvintól is tanult. (166 s köv. l.) Gondolatunk szerint az író évvel elérte a célját. De aztán, hogy mi lett volna a Dévay vallási iránya, ha későbbben születik vagy a Kálvin „Institutió“-jával végző rendszere korábban kialakul, az már igazán nem tartozik a historikus

hatáskörébe, aki a való tények megállapítására van hivatva. De az író még tovább megyen a kérdés föltevésénél s határozottan kimondja, hogy Dévayt a Luther és Melanchton irányától „*egy-egyedül a Kalviné lett volna képes*“ eltéríteni, ha t. i. ez utóbbi belső megszilárdulás és külső eredmények dolgában az ő életében fejlődésének tetőpontját eléri. (178—179. 1) Bármilyen nagy ismerője az író Dévaynak és bármilyen nagy tisztelője Kálvinnak, de azért az ilyen következtetések messze túlhaladják az objektivitás megengedett határát s nem egyeznek meg éppen a szerző által korábban oly szépen hangoztatott, egyháztörténelem-írás elveivel.

Különben ezen pár megjegyzéstől eltekintve, az író komoly és értékes munkát végzett, amidőn a köztudatban „magyar Luther“ néven szereplő Dévaynak a vallási irányzatát, gondolkozását és jelentőségét tisztázta. A könyv négy fejezetre oszlik. Az I-ső fejezet a Dévay teológiai gondolkozásának a fejlődésére vonatkozó eddigi kutatások eredményét összegezi. A II-ik Dévaynak a hitre és életre vonatkozó tanításait ismerteti. A III-ik Dévay Biró Mátyás iratainak összehasonlító ismertetése. A IV-ikben Taníránya történeti megvilágításban foglaltatik. A könyv élénk világot vett arra a lelki harcra és belső tusakodásra, amely a XVI. század embereinek lelkében vallási tekintetben lezajlott addig, amíg a reformáció hullámzó eszméi kiforrottak és a különböző egyházakban kialakultak. Az ilyen aprólékos, nehéz, de eredményeiben egy egész korszakot megvilágító munkát nem lehet eléggé méltányolnunk. V. A.

G. Le Bon: A tömegek lélektana. Fordította: Dr. Balla Antal. 206 l. (Kultura és tudomány.) Ma, midőn az egyéni lélek nyilvánulásait minden téren olyan sokat ígérő lelkesedéssel vizsgálják, tanulmányozzák, a tömegek lelki világával sem érdektelen foglalkozni, annál inkább, mert a tömegek szerepe napjainkban mind jelentékenyebb lesz. G. Le Bon munkája a tömegek problémáját szigorúan tudományos eszközökkel taglalja s nehéz munkájában semmiféle iskolához nem csatlakozik, hogy annál szabadabban mozoghasson. Ez a szabad mozgás azonban, különösen a történelem értéktelenítésében, még korunkban is feltűnő lehet. Ilyeneket állít: „A történelmi munkákat pusztá fantázia termékei gyanánt kell tekintenünk. Gipszet habarni hasznosabb, mint az időt ilyen könyvek írásával fecsérelni.“ De hát e képtelenséget már e munkájában önmaga is megcáfolja, mert a történelem tanulságait ugyancsak bőségesen használja fel tételeinek igazolására. Nem szándékunk különben e helyen bírálatot írni, hanem érdekességénél fogva rövid kivonatban a munka tartalmát akarjuk megismertetni.

Korunk átmeneti és anarchisztikus időszak, melyben az emberi gondolkodás kialakulás útján van. A legújabb szuverén: *a tömegek hatalma*. Ez az egyetlen erő, mit semmi meg nem rendíthet. Most már nem a fejedelmek tanácsában, hanem a tömegek lelkébe készül a nemzetek sorsa. *A tömegek célja* a társadalmat visszavinni a kezdetleges állapotba, a primitív kommunizmusba. A töme-

gek nem gondolkoznak, hanem annál inkább cselekszenek. És pedig a legigazságtalanabb is legjobb lehet gyakorlatilag a tömegeknek.

Bele kell törődnünk a tömeguralom elviselésébe.

A pszichológiai tömeg átmeneti lény heterogén elemekből, melyek pillanatra vannak összekötve. *A tömegben levő egyén főjellemvonásai*: a tudatos személyiség megszűnése, a tudattalan személyiség előtérbe nyomulása, az érzelmeknek és gondolatoknak lelki infekció és szuggesztió útján ugyanazon iránya s a szuggerált gondolatnak tetté való átalakulása. A tömegekben a butaság és nem a gondolkozó ész gyülemlik össze. A tömeg izgékony, változékony, ingerlékeny, játékszere minden külső ráhatásnak. Könnyen hóhérrá lesz, de nem kevésbé könnyen vértanuvá. Hősiessége is öntudatlan, de ez csinálja a történelmet. A tömeg érzelmei nagyon túlzottak és egyoldalúak. A kollektív megfigyelések a legtévesebbek. A tömeg konzervatív, türelmetlen, zsarnok s mindig a nagy zsarnokok képezik tisztelete tárgyát, nem a kegyes emberek. Túlozni, erősíteni, ismételni, logikus bizonyítékokat sohasem használni, ezekkel lehet hatni a néptömegekre.

A tömeg *erkölcsisége* néha aljas, máskor emelkedett.

Csak az egyszerű formában jelentkező *eszmék* jutnak el a tömeghez. A tömeg *képzelő ereje* roppant erős. Minden nagy történelmi jelenség: a buddhaizmus, a kereszténység, izlám, reformáció, a francia forradalom, a szocializmus közvetett vagy közvetlen eredményei a tömegek képzeletére gyakorolt erős impresszióknak.

A tömegeknek szükségük van *vallásra*, mert hisz minden politikai, vallásos vagy társadalmi hit csak úgy talál utat hozzájuk, ha vallásos alakot ölt. A türelmetlenség és fanatizmus szükségszerű járuléka a vallásos érzelmeknek.

A tömegek nézeteinek és meggyőződéseinek közvetett tényezői: a faj, hagyományok, az idő, intézmények és a nevelés. A faji befolyás oly erős, hogy uralkodik a tömeglélek speciális sajátságain. A tömeget a *hagyományok* irányítják s az az eszményi állapot valamely népre, ha a múlt intézményein csak észrevétlenül, fokról-fokra változtat. *Az idő* a legnagyobb tanítómesterünk, mindent átalakít, csak rá kell hagynunk. Az egyes *intézmények*, az eszmék, érzelmek és erkölcsök folyamánai. Az intézmények és kormányformák faji produktumok. Nem teremtői, hanem teremtményei egy korszaknak s magukban véve sem jók, sem rosszak. *A tanítás és nevelés* sem erkölcsösebbé, sem boldogabbá nem teszi az embert. A helyes nevelésnek lehetnek hasznos, gyakorlati eredményei, de mai nevelésünk a társadalomnak ellenségeket nevel. A latin nevelésnek az első hibája egy lélektani alaptévedésből származik, nevezetesen, hogy a könyvek kívülről való tudása fejleszti az értelmet. Itélőképesség, tapasztalat, kezdeményezés, jellem, ezek a siker föltételei az életben és ezt a könyvek nem adják meg. A hivatásos oktatást kellene felkarolnunk. A tömeglélek jobbulása vagy meg-

romlása kapcsolatban van az oktatással és neveléssel. Az iskolák képezik ma az elégedetleneket s anarchistákat és itt készítik elő a latin népek számára a bukás közelgő óráját.

A tömegek nézeteinek közvetlen tényezői: a szavak, illúziók, a tapasztalat és az ész. A *szavak* hatalma a tömegre nagy és gyakran a leghatározatlanabb szavak hatnak a leginkább, mint pld. demokrácia, szocializmus, egyenlőség, szabadság. A kormányzás művészete is szavak alkalmazásában áll. A tömegek sohasem szomjuhozták az igazságot. Inkább a tévedést istenítik, ha ez őket elkápráztatja. Hogy a szocializmus olyan hatalmas manapság, azaz oka, hogy még eleven *illúziót* tartalmaz. A *tapasztalat* az egyedüli módja annak, hogy a tömeg lelkében az illúziók megsemmisüljenek. A tömegek észokkal nem befolyásolhatók.

A tömegek *vezetői* a tett és nem a gondolat emberei. *Hitet* teremteni, legyen az vallásos, politikai vagy társadalmi hit, ez a vezetők szerepe. Az emberiség rendelkezésére álló erők közül a hit a legnagyobbak egyike, méltán tulajdonítja neki az evangélium azt az erőt, hogy még a hegyeket is elmozdítja helyükről. A történelem nagy eseményeit hívők keltették életre, kiknek egyebük sem volt hitüknél.

A *hatás eszközei* a vezetőknél: az állítás, ismétlés, a lelki infekció. Az *állítás* legyen egyszerű, ment minden következtetéstől, de ennek is csak akkor van igazi hatása, ha folyton *ismétlik*. A tömegekben a gondolatok, érzelmek, emóciók, hiedelmek ragályos befolyást érnek el s aztán az egyszer népszerűvé lett vélemény magával ragadja a legmagasabb társadalmi osztályokat is.

Minden uralomnak a *presztizs* a leghatalmasabb forrása. A nagy tömegvezetőkben, mint aminők Buddha, Jézus, Mohamed, J. D'Arc, Napoleon, magas fokon megvolt a személyes presztizs.

A tömegek megrögzött *véleményei* több századon keresztül tartanak. Ilyenek voltak a feudális felfogás, a keresztény eszmék, a reformáció, ilyenek napjainkban a nemzetiségi elv, a demokratikus és szociális eszmék. A szocializmus hatalma csak addig fog növekedni, ameddig diadala után hozzálát a gyakorlati megvalósításhoz. A másik osztályba tartoznak a pillanatnyi *ingerek, vélemények*. Ma egyetlen vélemény sem tud széltében elterjedni. Napjainkban a vitatkozás és boncolgatás miatt minden vélemény elvesztette tekintélyét. A mai embert mindjobban megszállja a közönyösség.

A tömegek *osztályozásánál* megkülönböztetünk heterogén és homogén tömegeket. Homogén tömegek: 1. szekták, 2. kasztok, 3. osztályok.

Az úgynevezett *tömegbüntényeknél* a szuggesztió az indító ok. Ez bűn törvényileg, de nem lélektanilag.

A *választó* tömegnél a presztizs a fődolog. A személyes presztizst csak a vagyon presztizse pótolhatja. A tehetség, a lángész nem segíti elő a sikert.

Dogmává változott eszmék ereje legyőzhetetlen. Az általános

választójog dogmája ma olyan hatalmas, mint egykor a keresztény dogmák voltak. A sokaságnak mindig csekély az értelmi színvonal. Ha csak tudománnyal bélelt emberekből alakulnának a választókerületek, szavazatuk nem lenne különb, mint ma. A népeket legfőképp a faji lélek irányítja, vagyis az öröklött ösztön.

A *parlament*i tömegek is roppantul szuggerálhatók s a szuggeráció a presztízzsel bíró vezetőktől ered. Ilyenformán a parlamenti kormányok komoly veszedelmet rejtenek magukban.

A mi mai művelődésünk eljutott a teljes vénhedtségnek ahhoz az alakulatához, amely előljárója a dekadenciának. A faj álmaitól ragadtatva lassacskán eléri mindazt, amit neki a fény, az erő, a nagyság kölcsönöz. De miután teremtő munkáját elvégezte, az idő megkezdí romboló művét, amit sem Istenek, sem emberek nem háríthatnak el. Ezt az elkerülhetetlen órát mindig a faji lelket ébrentartó *eszmény* gyöngülése jellemzi. Haladás, hanyatlás, meghalás, ez a körforgása egy nép életének

G. Le Bonnak e klasszikus munkája — amint talán a fentiekből is látható — sok értékes megfigyelésről számol be, bár több megállapítása ingadozó, mint maga a tömeglélek. Egyes túlzásai mellett is e munka igen tanulságos olvasmány.

Szentmártoni Kálmán.

Az „**Erdélyi Múzeum**“ idéni évfolyamával visszatért régi, csinosabb 8 r. alakjához. Első három száma összevonva, érdekes, változatos tartalommal egy füzetben jelent meg s három unitárius vonatkozású cikke is van. Egyikben dr. *Borbély István* a *komjatszegi gradualist* ismerteti. E csonkán is becses kéziratot 1912. őszén *Gálfi András* lelkész figyelméből a komjatszegi unitárius egyház juttatta kolozsvári kollégiumunk könyvtárába. *Borbély* megállapítása szerint, jóval az 1630-i énekeskönyv megjelenése után készülhetett, és pedig akkor, midőn „a Bogáthi-féle szombatos énekköltés kezdett helyet adni a tisztán unitárius énekköltésnek.“ Kívánatos volna, hogy több egyházunknál meglevő, sokszor tönkremenés elébe néző, hasonló régi kéziratainkat az egyházközségek kollégiumunk könyvtárába juttassák. Csak így lehet alkalom szükséges tudományos feldolgozásukra. — Irodalomtörténeti szempontból nagyon értékes unitárius vonatkozású cikk *Gálos Rezső* közleménye: A „Remény“ történetéhez. *Szentiványi Mihálynak*, a Remény unitárius szerkesztőjének tíz levelét közli *Ormós Zsigmond* hagyatékából, a Dél-magyarországi Történelmi és Régészeti Múzeum tulajdonából. Végül K. L. V. legidősebb br. *Daniel Gábor* nekrológiájában néhai főgondnokunk lelkes és buzgó múzeum-egyesületi munkálkodását méltatja.

Barabás Ábel: *Harci szonettek és egyéb háborus költemények.* Budapest, 1915. Franklin-Társulat kiadása. 93 l.

Korán elhunyt tanárunknak és írónknak posthumus munkája van előttünk. Ezuttal mint költő jelent meg előttünk. Nekünk ez új dolognak tűnhetik fel, de akik *Barabás* munkáját látták is, tudták, hogy

a költést egész írói működése alatt nem vetette meg, sőt nem régen készült el Nietzsche verseinek fordításával. Történeti idők nagy napjai a költői hangulatot fokozottabb mértékben felébresztették benne s rövid idő alatt egész kosárra való, vérpiros virágot dob elénk. Barabás költeményei nyomon követik napjaink hangulatát, a főhely a magyaroknak, németeknek és törököknek jut, de sorra kerülnek Anglia, Oroszország, Róma, Románia, Amerika; több költeménye általánosan szól háborús gondolatokról és érzelmekről. A költeményekhez az alaphangulatot a lelkesedés adja, némelyiken az emlékezés verőfénye ömlik el (Weimar), máson a gúnyolódás érzik (Romániában minisztertanács van) egészen a petőfianus Románc-áig. A kötet végéhez több, németből fordított háborús költemény van csatolva. — A szonnet formája nem nagyon alkalmas harci érzelmek befogadására, de mostanában nagyon kedvelt versforma.

Akik szívesen olvasnak háborús költeményeket, bizonyára örömmel látják asztalukon a meleg szívű, fogékony lelkű Barabás poétikus szonettjeit.

b. f.

Az Út. Folyóirat a lelki pásztori munka számára. Szerkesztik és kiadják: Dr. Imre Lajos, dr. Ravasz László és dr. Makkai Sándor. Megjelenik július és augusztus hó kivételével minden hónap 15-én. Előfizetési ára egész évre 6 kor., félfévre 3 kor., egyes szám ára 80 fillér. Szerkesztőség: Kolozsvár, Bocskai-tér 1.

Múlt számunkban közöltük e folyóirat programjának vezető gondolatait. Most előttünk van két első száma. Nagy érdeklődéssel olvastuk át s mindig fokozódó figyelemmel. Az volt a benyomásunk, hogy akik ily belső örömmel, ily szeretettel és odaadással csüngenek hivatásukon, valóban istenes munkát végeznek. Nagyon melegen ajánljuk lelkészeink és hitoktatóink figyelmébe, mert meg vagyunk győződve róla, hogy nemcsak maguk fogják lelki épüléssel olvasni e mély és erős hitet, az ember szeretetét és az isteni világkormányzás szépségét és összhangját árasztó sorokat, hanem sok olyan útmutatást is nyernek belőle, melyet gyakorlati lelkipásztori munkájuk és a vallásos nevelés érdekében felhasználhatnak.

Protestáns Árvaházi Képes Naptár 1916. szökő évre. Szerkesztik: Szabolcska Mihály és Raffay Sándor. Budapest, Hornyánszky Viktor. Ára 60 fillér.

A naptárak szokásos tartalmán kívül sok háborús aktualitás és elég jól sikerült képek díszítik ezt a naptárt, melynek szépirodalmi része kellemes olvasmány, történelmi része pedig kellő áttekintést nyújt a világháború főbb mozzanatairól.

Református kis Énekeskönyv katonáink részére. Templomi énekeskönyvünkéből kiválogatva. Budapest, 1915. Kiadja: Hornyánszky Viktor.

A könyvecske bolti ára 22 fillér. A kiadó egyházaknak nagyobb megrendeléseknél kedvezményes árakat biztosít. Ez a kis könyvecske zoltárokon és dicséreteken kívül adja a Himnusz két és a Szózat négy versszakát és egy néhány rövid elmélkedést és fohászt. Kis nyolcadrét alakja alkalmassá teszi, hogy a katona zsebében mindig magával hordhassa.

KÜLÖNFÉLÉK.

Eucken a német idealizmusról és a jelen feladatairól. Eucken a berlini Urániában előadást tartott a német idealizmusról és a jelen feladatairól. A történelemben az idealizmusnak bizonyos fő alakjai alakultak ki: az ind, a görög és a német. A két előbbi értéktelen. Az ind azért, mert abban a gondolatban csúcsosodik ki, hogy az élet sovárgása a mi szerencsétlenségünk. Aki ettől szabadul, arról a szenvedés leperreg, mint az esőcsepp a lotosvirágról. Ebben van az oka az életkedv elpusztulásának s emiatt lett az indiai nép erőtlén, fegyvertelen. Mert elfojtotta magában azt az ösztönt, mely a világban hatni, alkotni teremteni sarkalta.

Az idealizmusnak ezt az alakját elnyomta a görög idealizmus. Ez a világot műremeknek fogta fel. Hibája az, hogy az élet nehézségeit, zavarait mellőzi és az „örök visszatérés“ a lét értelmetlenségének rettentő gondolatához vezet.

A német idealizmus kiszakítja magát a mindennapi életből s a szellemi munka, szabadság és bensőség világát építi meg. Ha önálló lett, felveszi a harcot a külső világgal. A német idealistán nem vesz erőt sem a világtól való félelem, sem az idealizálás; s ő hisz a szellem erejében, a világot műhelynek tekinti s magát munkatársnak a világépítés, emelés nagy munkájánál eltelve életkedvvel és komolysággal. Az ellenmondásokat és ellentéteket felismerni, de tőlük meg nem ijedni, hanem azokra erősnek érezni magát, ez német gondolkozás.

A háború a német népet oly problémák elé állította, aminők sem a kereszténység felvételével, sem a reformációval nem jártak együtt. Közeli az a veszély, hogy az emberiség teljesen szétválik egymástól. A német népnek, amely egyformán erős volt az ethikai és technikai készültségben a háború alatt, nagy és súlyos élményeit szellemi nyereséggé kell hogy változtassa a német idealizmus magvának továbbépítésével. Ez pedig azt követeli a német néptől, hogy életét megvizsgálja az *örökkévalóság* szempontjából s erre egyszerűsítse. Nevelésben, vallásban a kultúra minden területén meg kellene szabadulnunk a historizmustól. Az embernek az emberhez való viszonyát át kell alakítani. Mindenki képezze ki magát személyiséggé a német szabadság fogalma értelmében. Ami azt jelenti: a nagy közös célok bevétele az egyén akarásába és lényegébe. Önkény és önzés tűnjék el az állam és emberiség továbbfejlődésének közös célja mögött. Ezentul erőteljesebben kell kifejezésre juttatni ingadozás nélkül a nemzeti méltóságot s az általános emberi feladatokat a népek mai tévelygéseire dacára erővel előmozdítani; kiméretlen bírálat

minden emberivel szemben, de tisztelet minden nagy iránt, bárhonnan jó; az egészen tudománytalan race-gondolatot ki kell irtani, mert ez egy bizonyos embercsoport előnyben részesítéséhez, más népek megvetéséhez vezet s az emberiségi gondolat kiirtásához. Az ember lényege nem a race-ában, hanem tetteiben van. Mi németek becsületes békét kívánunk. Egy új napot kell előidézniünk népünknek, de az emberiségnek is. Emberei volnánk azoknak a nagy feladatoknak, melyeket a történelem tűz előnkbe, ha mi a német *lélek* és *munkakulturát*, amelyek a háború előtt feszülten álltak egymással szemben, teljes egyensúlyba hoztuk volna. A német népnek a történelemtől elébe tűzött nagy feladatokhoz Fichte értelmében kell hozzákezdenie: „Ne örvendenék a tágas mezőnek, mely előttünk feltárul. Ne örvendenénk, hogy mi erőt érzünk magunkban és hogy a mi feladatunk végtelen.“ (Berliner Tageblatt).

Külföldi hallgatók német egyetemeken. Németországban már a háború előtt sokat foglalkoztak főiskolai körök azzal a kérdéssel, hogy nem kellene-e a külföldi egyetemi hallgatóknak az egyetemekre való ösztönését valahogyan korlátozni. Most a háború alatt a kérdés újból felvetődött. A külföldi hallgatók száma a háború előtt 4750 volt, ez lepadt 1302-re. Némely körök örömmel látják e tényt; különösen az orvosi és természeti tudományok hallgatóinak apadását, akik „nálunk kovácsolják fegyvereiket ellenünk“. A háború előtt nem ezt az okot emlegették, hanem rosszul nevelt tanulók illetlenségeit; a háború kitörése után a német szellemi élet lebecsülését és megrágalmazását.

Kuttner tanár a Berliner Tageblatt-nak egyik novemberi számában nyugodt higgadsággal, szenvedélytől menten fejtegeti ezt a kérdést. Tisztán ideális szempontból nem lehet kétséges a kérdésre adandó felelet. Az emberiség legmagasabb ideáljain való együttműködés minden kulturnépnek becsületbeli kötelessége. Amit ez a nemzetközi verseny teremt, az nem lehet titok, mint egy gyárnak belső üzeme. Azt az élet piacára kell dobni, hogy használják és értékesítsék; mint az orvos sem tarthat titokban egy üdvös gyógyító szert anélkül, hogy közmegvetésnek ki ne tenné magát

De ebben a reális világban nem lehetnek mindig ideális szempontok döntők; gyakran háttérbe kell szorulniok, ha gyakorlati megfontolásuk az ideális követelmények lehetetlenségét mutatják. Az az eset ez, amikor egy eszmény egy másik magasabbal összeütközésbe jó. Ha külföldiek bebozsátása valóban „fegyvert kovácsol ellenségeinknek“, sőt ha saját fiainknak kiképzését említésre méltó módon befolyásolja, akkor igen, zárjuk ki őket, a gyöngeség bűn volna.

De hát ez-e az eset?

Azt mondják, a legjobb helyeket foglalják el saját fiainktól. Ez az ürügy magától megdől minden elméleti előadásnál. A laboratoriumi klinikai oktatásnál természetes, hogy a belföldieket kell először felvenni. Ezt egy határidő kitűzésével (ápr.—okt. 15.) el lehet érni. S ha a jelentkezők száma igen nagy volna, kettős kurzusokkal s más módon jóakarattal könnyen lehetne segíteni a bajon. Mert nem szabad feledni, hogy amikor az

egész világ ellenünk volt, a külföldön azok a férfiak voltak velünk, akik a mi egyetemeken tanultak, köztünk éltek s gondolkozásunkat ismerni tanulták. A sok gyalázkodást, rosszakaratu rágalmat ezek tompították le; nemcsak a semleges országokban, hanem ellenségeink között is ezek hirdették, hogy mi nem vagyunk barbárok és hunok.

De a legfontosabb ok az, hogy itt kovácsolják ellenünk fegyvereiket. Ezt teológusokról, filozófusokról, jógászokról senki sem állítja. Csak az orvosokról és természettudományokat hallgatókról, hogy titkainkat kilesik, hogy ellenünk felhasználják. Amit ezek a fiatal emberek labororiumaikban tanulnak, azt minden nemzet könyveiben megkapják, hiszen tudományos titkok ma nincsenek. A német főiskola sajátos jellegét nem az adja, *amit* tanítanak, hanem az, *ahogyan* tanítják. Ez pedig egyedül és kizárólag a tanár egyéniségétől függ. Ha tehát külföldiek felkeresik főiskoláinkat, legyünk büszkéek erre az elismerésre. Hiszen robbanó bombáink összetétele gyártási titok, ez nem tárgy a tanításnak és ha a külföldi tanuló vegyi gyárainkba lép, ép oly kevésbé fog erről valamit megtudni, mint az a külföldi tiszt, aki nagy gyakorlatainkon résztvesz vagy hadseregünkben szolgál. S ami a természettudományokról áll, még inkább igaz az orvostudományokról. Itt nem lehet lopás, mert nincs saját tulajdon.

Az orvosi tudomány tételei, technikai és tudományos műszerei mindenütt ugyanazok. Csak a tanár módszere más, ami egyéni képességein és jellemvonásain alapszik. Ha a német klinikákról hazatérő orvos tudást visz haza, az ne aggasszon: az javára lesz nemcsak a saját, hanem a mi katonáinknak is, ha sebesülve kezei közé kerülnek.

Az új Németország nem feledkezhetik meg kulturális feladatairól. Bizvást hisszük, ha elcsitul ez a vihar, a külföldi ifjuság úgy fog özönléni főiskoláinkba, mint eddig s a mi jutalmunk és dicsőségünk az lesz, hogy vendégeink tanulmányaik befejezése után barátaink gyanánt válnak el tőlünk s mint érett férfiak távoli országokban bizonytságot tesznek a német lélek és gondolkozás mellett.

Gyűjtés a rokkant katonák javára. A rokkant katonákat gyámolító és elhelyező hivatal felkérésére a főtisztelendő püspök úr egyházközségeinkben gyűjtést rendezett. Az eredmény meglepően szép: 6894'88 K. gyűlt össze a szegény nép filléreiből. Egyházkörönként véve a kolozs-dobokaiban 282'60, aranyos-tordaiban 1564'05, küküllőiben 694'09, marosiban 567'22, keresztúriban 1214'52, udvarhelyiben 1129'83, felsőfehériben 345'25, háromszékiben 759'12, duna-tiszamentiben 338'20 K., adomány gyűlt. Vannak egyes egyházközségek, amelyek igazán szépen és bőkezűen adakoztak; ilyenek Kolozsvár, Mészkö, Torda, Torockó, Ádámos, Désfalva, Magyarsáros, Marosvásárhely, Nyárádszentmárton, Csíkfalva, Énlaka, Tordátfalva, Homoródszentpál, Oklánd, Székelyderzs, Felsőrákos, Árkos, Böllön, Kökös, Budapest, Fűzesgyarmat. Sajnos van kettő olyan is, amelyik nem értette meg a nagy idők szavát s egyáltalában nem adakozott. Ezek Pipe és Lókod. Örömmel és megelégedéssel regisztráljuk híveinknek ezt a szép és követésre méltó áldozatkésztségét.

Dr. Varga Béla egyetemi magántanár. Dr. Varga Béla, főgimnáziumunk rendes tanára a kolozsvári tudomány egyetemen a logika és a logika története című tárgykörből magántanár lett. Szívből üdvözljük fiatal kartársunkat eddigi munkásságának e sikere alkalmával.

Gyászhirek. *Egerbegyi Grúz Albertné, szül. Erdey Róza,* az Erzsébet-rend hölgye Budapesten okt. 12-én elhunyt. A megboldogult egész életét a jótékonyágnak, a szegények, özvegyek és árvák gyámolításának szentelte. Halálát egerbegyi Grúz Albert m. kir. honvédelmi miniszteri nyug. államtitkár és fivére, dr. Erdey Benedek s ezek gyermekei és unokái gyászolják.

Pálffy Ferenc szabédi unitárius lelkész életének 41., papi szolgálatának 19. és boldog házasságának 15. évében „künn a szabad természetben, a munka mezején“ okt. 23-án szívszélhűdésben meghalt. Lelkes pap, aki igazi hivatásérzettel töltötte be kötelességeit s mikor a múlt évben az általános mozgósítás őt is a zászló alá szólította, lelkesedéssel vonult be és készült lelki vigasztalást, erőt és kitartást nyújtó kötelessége teljesítésére. De mindjárt a háború elején egy galíciai visszavonuláskor szerencsétlenül járt s ez a további szolgálatra képtelenné tette. A javakorban levő, életerős szervezet összeomlását talán ez a sötét háborús élmény is siettette.

Derszi Dersi Fános nyug. főszolgabíró, törvényhatósági bizottsági tag életének 74. évében, hosszas betegség után nov. 11-én Dicsőszentmártonban elhunyt. Halálát nagykiterjedésű és előkelő rokonság gyászolja.

Sz.: 1366—1915/tan.

Pályázati hirdetés

a b. e. Berde Mózsának gyümölcsészet és méhészet jutalmazására szóló alapítványa fölhasználásáról.

I. A gyümölcsészetet és méhészetet művelők és tanítók jutalmazására az alapítványból évenként összesen 2000 korona fordítható. Egy pályázó legfennebb 200 korona jutalomban részesülhet.

II. A jutalmak egyikére vagy másikára, vagy külön folyamodványban mindkettőre is pályázhatnak: unitárius belsőemberek, vagyis lelkészek, unitárius iskolák tanítói (tanítónői), énekvezérséget teljesítő állami vagy községi tanítók, énekvezérek, ha vallást vagy vallásos éneket tanítanak.

III. A pályázatot a rendes körű közgyűlés előtt legkésőbb 15 nappal kell benyújtani az egyházköri espereshez a megjelölt igazolványokkal fölszerelve.

IV. A pályázó folyamodása végén részletesen jelölje meg, hogy mely évben mennyi jutalomban részesült?

V. Mindenik pályázat a megelőző polgári évre vonatkozzék.

A) Gyümölcsészeti jutalomért.

Pályázat mellékletei:

1. A faiskola helyrajza és térmértéke.
2. A gyümölcsöskert helyrajza és térmértéke.

A rajzon pontosan meg kell jelölni az összes faültetvényeket. A jelt sorszámmal kell ellátni és a sorszám alatt megfelelő helyen meg kell nevezni a faültetvény minőségét, az évszámot, melyben oltva és a melyben ültetve volt.

Ha a pályázó már megelőzőleg is folyamodott, a rajzon föltűnően jelölje meg az új ültetést vagy oltást.

3. Igazolvány arról, hogy az illető évben sajátkezüleg legalább 50-et oltott és tanítványaival is legalább ugyanannyit oltatott és azok az oltványok szabályszerűleg vannak kezelve.

4. Igazolvány arról, hogy saját oltványaiból legalább 50 két éves oltványt az egyházközség papi, mesteri kertjébe vagy más kertbe átültetett és azok rendes kezelés alatt jó állapotban vannak.

5. Igazolvány arról, hogy saját oltványaiból hányat és kinek adott vagy ajándékozott el, tehát a nemesített gyümölcsfa terjesztését milyen mértékben segítette elé.

6. Igazolvány arról, hogy iskolás gyermekeket vagy felnőtteket a saját vagy más kertjében az oltásban, gyümölcsfa kezelésben nyilvánosan oktatótt és megtanított, s tanítványai a szerint gyakorolták az oltást és kezelést.

A 3-ik, 4-ik pont alatti igazolványt az oltványok számáról a községi előljáróság állítja ki. Az oltásról és oltványok kezeléséről az állami gyümölcsészeti és kertészeti vándor tanár. A 6-ik pont alatt jelzett igazolványban pontosan meg kell jelölni az oktatás (előadás) évét, napját, helyét, a tanítványok számát, a tanítványok munkája felülvizsgálása idejét és az oltványok számát. Ezt az igazolványt két jelenvolt nagykorú férfi írja alá és adja ki esetről esetre.

5-ik pont alatti igazolványt az illető vásárló vagy ajándékozott két tanu előtt állítja ki.

B) Méhészeti jutalomért

1. Igazolvány arról, hogy legalább 15 méhcsaládja van és ebből 10 család szakszerűen kezelt kaptárokban van elhelyezve.

2. Igazolvány arról, hogy az illető évfolyamán a saját méhesében vagy más méhesben hány nyilvános oktatást tartott, azokon hányan vettek részt és azok közül névszerint kik, s összesen hányan kezdették meg a méhészetet?

3. Igazolvány arról, hogy az útmutatása szerint létesült méheseket hányszor és milyen alkalommal látogatta meg s mily eredménnyel.

4. Aki a méhészettel irodalmilag is foglalkozik s közleményei jelentek meg, a folyamodáshoz csatolja.

Az 1. pont alatti igazolványt vagy valamely méhészegyesülettel, vagy a kerületi állami méhészeti szaktanítóval állíttathatja ki. A 2-ik pont alatti igazolványt a községi előljáróság saját pecsétjével ellátva állíthatja ki, esetleg az igazolást rávezetheti a pályázatra.

A 3-ik pont alatti igazolványt a meglátogatott méhesek tulajdonosai hitelesíthetik sajátkezü aláírásukkal.

A Magyarországi Unitárius Egyház Képviselő Tanácsának
Kolozsvár, 1915. nov. hó 11-én tartott üléséből.

Csifó Salamon,
titkár helyett.

Ferencz József,
unitárius püspök.

Sz.: 1448—1915. eln.

Pályázat egyházi beszéd írására.

Közönséges vasárnapi ünnepre, népszerű nyelven, unitárius egyházi beszéd írandó a protestans hitélet szabadelvű irányának szellemében s a nép vallásos hitének és erkölcsi érzésének serkentésére. A beszéd: „János evangélium XVI. rész 23. versében“ foglalt czen alapigére írandó. „Bizonybizony mondom nektek: Bármit kérendetek az Atyától az én nevemben: megadja nektek.“

A beszéd terjedelme, Ciceró betűkkel nyomtatva, nyolcad alakban, legfennebb 12—16 oldalre terjedhet.

A pályadíj száz korona, mely a bírálát kihírdetése után csak absolut becsű, eredeti beszédnek adható ki.

A bírálát eredményét az 1916. évi E. Főtanácson hírdetik ki, a bírálátot pcdig az E. K. Tanács által a kolozsvári unitárius kollégiumban tanító, felszentelt tanárok és lelkészek köréből az E. K. Tanács által választott bíráló bizottság teljesíti.

Pályázhat minden felszentelt unitárius lelkész, kivéve az előbb említett kollégiumban tanító tanárokat és lelkészeket.

A pályaművek idegen kézzel írandók le és jeligével látandók el, szerző neve pedig külön borítékba zárandó s a boríték a pályamunka jeligéjével látandó el.

A pályaművek 1916. évi május hó 10-ig posta útján az unitárius püspöki hivatalhoz küldendők be, később beérkezett művek pályázatra nem bocsáttatnak.

A pályamű nyertes szerző tulajdona marad, de a „Keresztény Magvető“ című unitárius folyóiratban közöltetik.

Nyomtatásban megjelent beszédek nem versenyezhetnek.

Kolozsvár, 1915. november hó 19-én.

Ferencz József,
unitárius püspök.

Előfizetési felhívás.

„*As Ember*“ czím alatt közreadom az 1915. év folyamán a kolozsvári templomban tartott templomi beszélgetéseimet. A beszélgetések az emberi élet problémáival foglalkoznak. A világháború aktuálitása szinezi ugyan a tárgyalás menetét, de a felvetett gondolatok megvilágítása, egészben véve egyetemes-kitekintő szempontok útmutatása mellett történik.

A kötetek szétküldését 1916. január közepére tervezem. Az előzetes megrendeléseket tisztelettel kérem, hogy tájékozást szerezhessenek a megjelenő kötetek számára vonatkozólag. *A könyv ára 2 korona.*

Györfi István,
teol. akadémiai ny. r. tanár,
a kolozsvári egyházközség predikátora